Expeditio

THRACICA

ExTh

5

Средновековно селище и некропол до с. Дядово
(разкопки през 1982-1983 г.)

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИНСТИТУТ ПО ТРАКОЛОГИЯ

EXPEDITIO THRACICA

5

ARCHIVES FOR SETTLEMENT STUDIES

София. 1983

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Ал. ФОЛ, Р. КАТИНЧАРОВ, Р. ГЕОРГИЕВА

Т. СПИРИДОНОВ

РЕДАКТОР

Т. СПИРИДОНОВ

I S S N

0205 - 0242

© Институт по тракология - БАН

СЪДЪРЖАНИЕ

Борис БОРИСОВ — Средновековно селище и некропол върху селищната могила до с.Дядово.- (Разкопки през 1982 и 1983 г.)..... 5-55
Илюстрации.....55-104

Румяна ГЕОРГИЕВА — Селището от ранножелязната епоха върху селищната могила до с. Дядово (предварителни наблюдения).....105-112
Илюстрации.....113-125

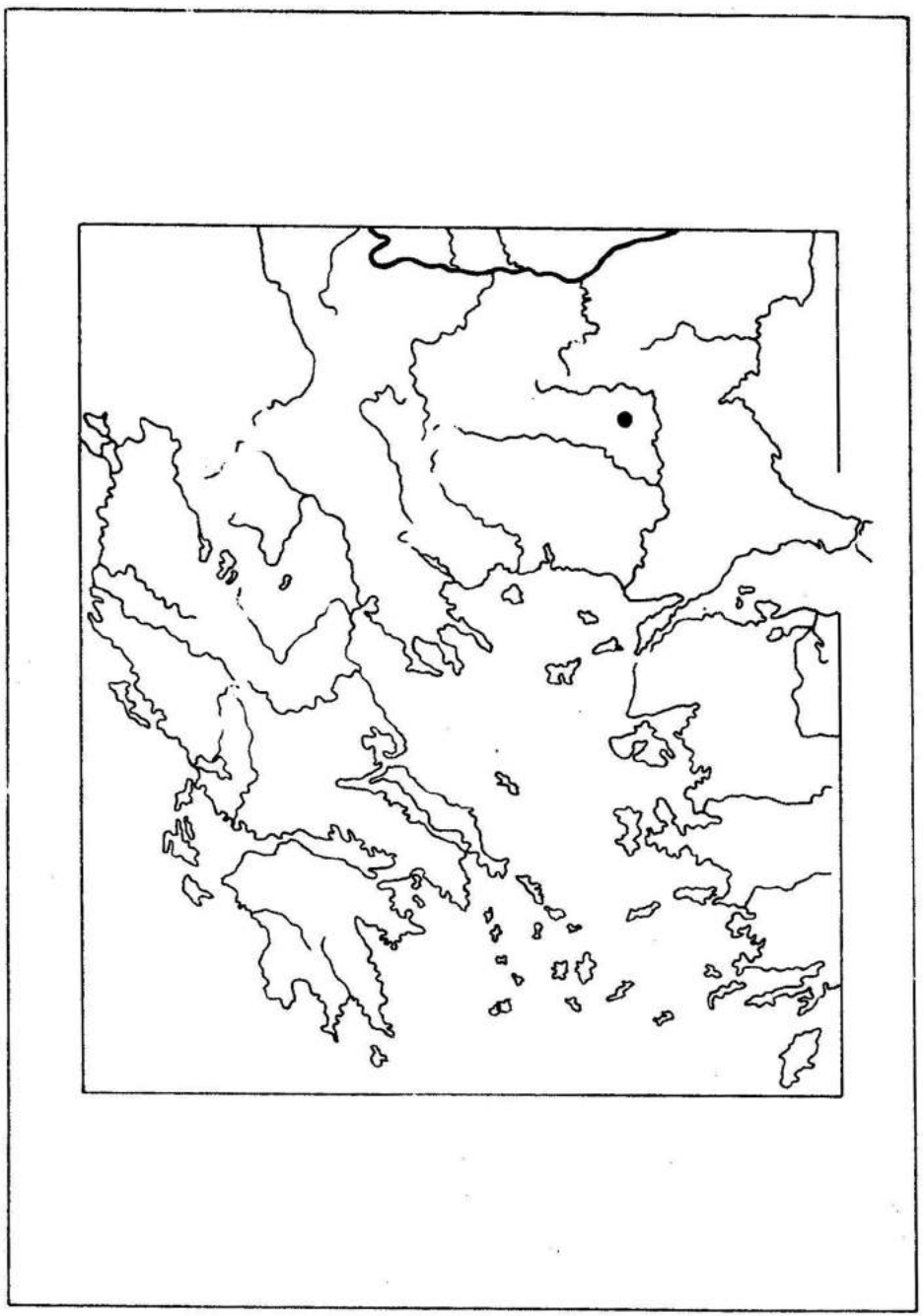

Expeditio Thracica 5, 5-93
Sofia 1983

СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ и НЕКРОПОЛ ВЪРХУ СЕЛИЩНАТА МОГИЛА ДО С. ДЯДОВО

Разкопки през 1982 и 1983г.

Борис БОРИСОВ

През 1982 и 1983 г. продължиха разкопките на средновековното селище и некропол върху селищната могила до с. Дядово. Поради това, че средновековният културен пласт на места бе изчерпан още през по-ранните сезони (Борисов Б. 1982), се наложи дебелината на проучвания пласт да варира от 0.05 до 0.25 м, през първата година. Там където имаше средновековен пласт се копа еще до дълбочина 1 м, мерена от съвременното ниво на могилата, а в останалите места бе направено само престъргване, като по този начин бе достигната дълбочина 0.80 м. Така в края на сезона на 1982 г., средновековният културен пласт бе изчерпан в по-голямата част от могилата, където бе достигнат

късноантичен или направо праисторически пласт.

През 1983 г. се копаеше само на онези места, къде то бе останал неизчерпан пласт, както и във вкопаните в праисторическия пласт боклучни ями. Стриктното спазване на стратиграфския метод ни позволи с голяма точност да разграничим културния пласт на средновековното селище от лежащите под него късноантичен и ранножелезен културен пласт.

През двете години от разкопките проучваната площ бе разширена с нови 1050 м^2, с което общата площ в края на сезона 1983 г. достигна 7250 кв. м. С цел да се провери дали е била обитавана през средновековието източната тераса на могилата, през 1983 г. по нея бяха разкопани нови две линии с номера 33 и 34. При разкопките в новите линии дебелината на съответните пластове следваше стриктно установения от първите години ред (Борисов Б. 1980:95-123; 1982:5). По този начин добитите материали могат да се отнесат към съответните стратиграфски дълбочини, а в хронологическо отношение към съответния период от съществуването на селището.

Резултатите от двегодишната теренна работа показват, че средновековното селище е било неукрепено и е надхвърлило далеч рамките на късноантичната и ранновизантийска крепост, което бе установено още в предходни те години (Борисов Б. 1982:5). В потвърждение на това се явява проученото през 1983 г. жилище № 21, което е било изградено в южната периферия на могилата, като е залепено на фуга за външното лице на разрушената вече късноантична крепостна стена. Това обстоятелство показва, че последната е била използувана през средновековието само като даденост, а не е била възобновявана. Тук трябва да припомним, че жилище № 8 е изградено непосредствено върху разрушената куртина на западната крепостна стена (Борисов Б. 1982:7-8), което потвържда га горното мнение.

От казаното дотук става ясно, че дебелината на проучения през двете години средновековен пласт е твър

де малка и това напълно обяснява малкия брой на откритите съоръжения и намерените материали в сравнение с предходните години (Борисов Б. 1980:95-123; 1982). В проучения пласт се откриха сравнително малко основи от жилищни и стопански помещения, основи от пещи и огнища, подови мазилки, оръдия на труда, оръжие, глинени съдове, накити, гробове от некропола, кости от животни, монети и други археологически материали, които се отнасят към периода на възникването и първите години от съществуването на средновековното селище (табл. 1).

Спазвайки традицията, установена от по-рано, подолу разглеждаме откритите през 1982 и 1983 г. жилищни и стопански помещения в последователна номерация по реда на откриването им. Тук още трябва да се припомни, че целта на настоящия материал е да се пуснат в научно обръщение придобитите от разкопките археологически паметници през последните две години, без да се излагат изводите, които последните предлагат. Те ще бъдат изложени в специално монографично изследване, което е пред завършване и което отразява само основните резултати от разкопките на средновековното селище и неговия некропол. В него ще липсва описание на всяко съоръжение или на всеки отделен предмет.

Жилищни и стопански помещения

Жилище № 18 (1982 г.) се откри в кв. $М_{25}$ на дълб. 0.80 м. То има почти квадратна форма с размери: 2.58 х 2.50 м. По тип жилището се отнася към наземните жилища. То е вкопано в праисторическия културен пласт на дълб. 0.20 м. Подът му е много добре измазан със сивобелезникава глина. По всяка вероятност стените на жилището са били изградени от забити в земята дървени колове и плет, измазан от двете страни с дебел слой глина, както показват откритите на всяка от стените му по три дупки от колове. Те са с диаметър от 0.20 до

0.32 м. Пещта на жилището е вкопана извън северната му стена (табл. 2-а). Подът й е постлан с вторично употребени фрагментирани римски тухли. Пещта е с размери: 0.80 х 0.50 м.

В северозападния ъгъл на жилището се откри вкопана под нивото на пода яма с елипсовидна форма и диаметри: 0.90 х 1.15 м. Тя е вкопана на дълб. 0.35 м. По всяка вероятност откритата яма е представлявала вкопано зърнохранилище, подобно на откритите в по-рано проучените жилища (Борисов Б. 1980:100, табл. II-1 ; 1982: 5-13, табл. II-а, г, табл. III-г, табл. IV-а, б, табл. V-а). В по-късен период от съществуването на жилището ямата е била затворена и замазана, като мазилката върху нея е слабо хлътнала, вследствие на слягането на пръстта.

В жилището се намериха глинено гърне (табл.18-а), глинен свещник (табл. 27-а), глинен свещник (табл. 27-г), фрагментирана обковка за дървена лопата и др.

Жилище № 19 се откри в кв. S_{21} на дълб. 0.80 м. По тип то се отнася към полувкопаните жилища. Жилището има почти правоъгълна форма и размери: 3.55 х 3.20. Подът му е вкопан в праисторическия културен пласт на дълб. 0.45 м и е изграден по следния начин: в продължение на 0.80 м от северната му стена на юг, по цялата дължина на жилището той е много добре измазан със сиво белезникава глина, а на юг от него е изграден от силно трамбована глина, като е вкопан спрямо измазаната му част на 0.30 м. Ако се съди по откритите по източната, северната и западната му стена дупки от дървени колове може да се предположи, че надземната им част е била изградена от дървени колове, преплетени с пръти и измазани с глина от двете страни. По южната стена на жилището се откри голямо струпване от ломени камъни, което дава основание да се предположи, че тя е била изградена от ломени камъни, споени с кал.

В югозападния ъгъл на жилището се откри основа от огнище, изградено от средни и големи ломени камъни. То

има вътрешни размери: 0.55 х 0.50 м. Основата му е силно изпечена от огъня.

Подът на жилището е пресечен от три по-късни средновековни боклучни ями. В него се намериха три фрагмента от стъклени гривни, глинен пряшлен за вретено и др.

Жилище № 20 (1982 г.) се откри в квадрати N_{26} и N_{27} на дълб. 0.80 м. То има неправилна четириъгълна форма и размери: на северната стена 3.10 м, на източната - 2.55, на южната - 2.50 и на западната - 2.30 м (табл. 2-б). По тип жилището се отнася към наземните жилища.

Подът му е много добре измазан със сивобелезникава глина и е вкопан в праисторическия културен пласт на дълб. 0.15-0.25 м. По всички страни на жилището се откриха дупки от дървени колове, което показва, че стените му са били изградени от забити в земята колове, преплетени с пръти и измазани от двете страни с дебел слой глина. Диаметърът на откритите дупки варира от 0.10 до 0.25 м.

Интерес представлява фактът, че източната стена на жилището е запазена на височина до 0.15 м, като в нея добре личат споменатите дупки от колове.

Точно по средата на източната стена на жилището е била изградена пещта или огнището, от които сега е запазена само силно разрушена основа от горяла отухлена глина с диам. 0.50 м.

В североизточния ъгъл на жилището се откри вкопана под пода му яма с елипсовидна форма и диаметри: 1 х 0.65 м. Стените и подът й са измазани със сивобелезникава глина, което обстоятелство дава основание да се мисли, че в случая се касае за вкопано зърнохранилище, подобно на откритите в предходните години (Борисов Б. 1980:100, табл. II; 1982:5-13, табл. II-б, III-г, IV-а б, V-а).

Жилище № 21 (1983 г.) се откри в южната периферия на могилата на дълб. 2.30 м и попада в кв. W_{24} (табл. 2-в). То има правоъгълна форма и вътрешни размери: 3.20

х 2.70 м. Стените му са градени от едри ломени камъни, споени с кал. За северна стена е използувана разрушената вече куртина на късноантичната крепост, към южното лице на която са залепени на фуга източната и западната му стена. Източната стена на жилището е силно разрушена и точната й дебелина не може да се установи, но ако се съди по дебелината на по-добре запазените южна и западна стена, то жилището е имало външни размери 4.20 х 3.20 м. Сега стените му са запазени на височина до 0.35 м.

Подът на жилището е много добре измазан със сивобелезникава глина. Почти по средата на източната му стена се откри основа от разрушено огнище, подът на което е бил изграден от вторично употребени римски тухли, които вследствие на огъня сега са силно напукани. То има дълж. 0.70 м и шир. 0.60 м. Върху пода му се намериха голямо количество пепел и въглени.

Входът на жилището е оформен почти по средата на южната му стена и има шир. 1.05 м. В югозападния ъгъл се откри малка яма с кръгла форма и диам. 0.85 м. Тя е вкопана на дълб. 0.25 м от нивото на пода.

От описанието на жилището се вижда, че по тип то се отнася към наземните жилища, стените на които са изградени от ломени камъни, споени с кал. Фактът, че жилището е залепено на фуга към разрушената късноантич на крепостна стена, показва, че през средновековието тя все още не е била разрушена до основи и е била използувана като даденост, без да е била преутройвана, или възобновявана, както вече отбелязах по-горе.

През 1983 г. при почистване на останките на проученото през 1979 г. жилище № 2 (Борисов Б. 1980:96-98, табл. III) на 0.30 м под нивото на пода се установи, че то е било проустройвано. В първоначалния си вид жилището е имало правоъгълна форма с вътрешни размери: 3.70 х 2.90 м, докато при преустройството му те са намалени до 3.50 х 2.85 м (табл. 2-г). И в първия си период жилището е било вкопано в праисторическия културен пласт, като стените на вкопаната му част са облицовани с еднолицев градеж от ломени камъни, споени с кал, което потвърждава направения през 1979 г. извод относно начина на изграждането му (Борисов Б. 1980:96). Второ още по-сигурно доказателство за това е откритата през 1983 г. основа от праисторическа пещ, която е пресечена при изграждането на жилището и се намира на 0.50 м по-високо от пода му.

През първия период на жилището подът му е бил двукратно измазван със сивобелезникава глина. Що се отнася до входа му, от сегашния вид не може да се определи къде е било неговото място, но ако се съди по входа от втория период, може да се допусне, че той е бил изграден на същото място, т.е. в североизточния ъгъл (Борисов Б. 1980:97).

В югоизточния ъгъл на жилището, в южната му стена се откри основа на пещ, изградена от средни и големи ломени камъни, които са опушени от огъня. Подът й е изграден от сивочерна силно трамбована глина и е слабо изпечена от огъня, което обстоятелство показва, че пещта е била краткотрайно използувана. Тя трябва да се свърже с второто измазване на жилищния под. Пещта има размери: 0.90 х 0.30 м.

В северозападния ъгъл на жилището се откри яма с правоъгълна форма и размери: 1.30 х 1.10 м. Тя е вкопана под нивото на пода на дълб. 0.50 м. Дали ямата е синхронна с първия период на жилището сега е трудно да се отговори, но като се вземе предвид обстоятелството че във втория период тя не е забелязана, може да се предположи, че тя е била синхронна с него или е вкопана най-късно преди преустройството. Последното по вся ка вероятност е заличило и следите от надземната част на стените.

На пода на жилището от първия период бяха намерени две глинени гърнета (табл. 20-г, 17-б), глинен свеник (табл. 27-в), два глинени прешлена за вретено (табл 17-а, в), две железни подкови (табл. 10-б,в), фрагмен

ти от обли, усукани, вити и рисувани стъклени гривни (табл. 45), стъклено манисто (табл. 44-и) и др.

Жилище № 22 (1983 г.) бе открито в квадрати O_{25} и O_{27} на дълб. 1 м. По тип то може да се отнесе към полувкопаните жилища. Подът му е измазан със сивобелезникава глина и е вкопан от юг на 0.15 м, а от север на 0.50 м в праисторическия културен пласт. Жилището е с правоъгълна форма (табл. 3-а) и размери: 3.30 х 2.80 м. На източната, северната и западната стена се открихa дупки от дървени колове, което показва, че те са били изградени от колове и плет, измазан с глина. За съжаление южната стена е напълно разрушена. Около нея по всяка вероятност е била изградена пещта или огнището. В североизточната част на жилището бе открит половин хромелен камък.

Освен описаните жилища, през 1982 и 1983 г. в средновековното селище до с. Дядово бяха открити и голям брой петна от основи на жилища, пещи, огнища и др. Те свидетелствуват, че на тези места е имало жилища, но поради силно разрушения културен пласт точните им планове не можаха да се установят. По-долу даваме описание на откритите петна от жилищни съоръжения.

В кв. J_{17} (1982 г.) на дълб. 1 м беше открита част от жилище, подът на което е много добре измазан със сивобелезникава глина. От запазената част е трудно да се определи формата на жилището, но то има максимално запазени размери: 3.20 х 2.25 м. В северозападния ъгъл на пода се откри вкопана на 0.30 м под него яма с елип совидна форма и диаметри: 1.10 х 0.90 м. Стените и подът на последната са добре измазани, което ни кара да мислим, че в случая става дума за вкопано зърнохранилище. Това обстоятелство позволява откритото съоръжение да се отнесе към наземните жилища.

В кв. S_{23} (1982 г.) на дълб. 0.80 м бе открита част от под на наземно жилище, който е добре измазан със сивобелезникава глина. Върху него беше открита разрушена основа на огнище. То е изградено от големи ломени камъни, които сега са силно изпечени от огъня. Между тях беше намерено голямо количество пепел и въглени. За съжаление точната дължина на огнището не може да се измери, поради това, че то е разрушено от по-късни боклучни ями, но запазената му ширина е 0.70 м.

По източната стена на жилището бяха открити две дупки от колове, което обстоятелство показва, че то е било изградено от дървени колове и плет, измазан с глина.

В кв. T_{31} (1983 г.) на дълб. 1 м беше открита част от наземно жилище. Подът му е измазан със сивобелезникава глина. От него е запазено петно с максимални размери: 2.20 х 1.85 м. В южната му част беше открита основа от огнище, изградено от средни по големина ломени камъни. Върху пода му бе намерено голямо количество пепел и въглени. То има размери: 0.60 х 0.60 м.

На 0.30 м западно от огнището беше открита дупка от дървен кол с диам. 0.10 м. Ако се съди по нея може да се допусне, че жилището е било изградено от колове и плет, измазан с глина.

В кв. N_{16} (1983 г.) на дълб. 1 м беше открита основа от силно разрушено огнище. То е оградено от три големи ломени камъка, между които пръстта е силно изпечена и отухлена. От запад огнището е разрушено от по-късна боклучна яма и в сегашния си вид има размери: 0.50 х 0.35 м.

В непосредствена близост до огнището бяха намерени глинено гърне (табл. 19-а), белоглинена глазирана стомничка (табл. 21-г). и др.

Част от основа на жилище бе открита в кв. T_{21} на дълб. 1 м (1983 г.). От него е запазена само северната половина (табл. 1). В основите си стените на жилището са градени от ломени камъни, споени с кал, а във височина по всяка вероятност те са били изградени от колове и плет, измазан от двете страни с глина, както показват откритите дупки от дървени колове.

По подът на жилището е открит от глинена трам-

бована глина и е запазен в северозападния му ъгъл. Останалата му част е разрушена от две боклучни ями с неправилни форми. По всяка вероятност последните са разрушили пещта или огнището на жилището. В сегашния си вид запазената му част има размери : 3 х 1.70 м.

Интерес представлява обстоятелството, че северната стена на жилището е дъговидно извита,което показва, че то трябва да се отнесе към типа на юртообразните жилища, които са характерни за прабългарите и са известни от редица ранносредновековни селища в Североизточна България. На този въпрос ще се спрем подробно при публикуването на основните резултати от разкопките на средновековното селище и неговия некропол върху селищната могила до с. Дядово.

В квадрати O_{23}, O_{24}, P_{23}, P_{24} и на дълб. 1 м (1983 г.) бе открита част от наземно жилище, подът на което е много добре измазан със сивобелезникава глина. Подовата мазилка лежи върху пласт от сивочерна пръст и има дебелина 0.08 м. Откритите дупки от дървени колове показват, че жилището е било изградено от колове и плет, измазан с глина. За съжаление от сегашния му вид е трудно да се определят формата и размерите му, но ако се съди по запазената измазана част от пода, то жилището не е било по-малко от 3.10 х 2.70 м.

В югозападния ъгъл на запазената част бе открито петно от пепел, въглени и късове горяла отухлена глина, което показва, че там е била изградена пещ или огнище, което от сегашния вид не може със сигурност да се установи. Петното е с размери: 0.70 х 0.50 м.

Под пода на жилището се откри гробната яма на погребение № 187, което трябва да се отнесе към най-ранните погребения от некропола. Обстоятелството, че жилището лежи стратиграфски върху гроба показва, че то е било построено не в периода на заселването на жилището, а в един по-късен период от съществуването му.

Освен описаните по-горе жилища и жилищни съоръжения, през 1982 и 1983 г. в средновековното селище върху селищната могила до с. Дядово бяха открити и него-

лям брой стопански помещения и петна от такива, които описваме по-долу в последователна номерация по реда на откриването им.

Тук трябва да се припомни, че основния критерий от който се ръководим при определянето на жилищния или стопански характер на откритите помещения е наличието на пещ или огнище в първите и липсата им във вторите. По този начин не е изключено някои от определените като стопански помещения да са имали пещи или огнища, които сега не са установени, поради лошо запазения културен пласт и в този смисъл да са били жилищни.

По традиция, установена от по-рано, към стопанските помещения описваме и откритите силно разрушени основи от зидове, чиято принадлежност към жилищните или стопански помещения е невъзможно да се определи. Тук трябва да се отнесат и многобройните боклучни ями.

Помещение № 8 (1982 г.) бе открито в кв. O_{17} на дълб. 0.75 м. То има форма на неправилен четириъгълник с размери: север-юг 3.10 и изток-запад 2.30 м. Подът му е вкопан в праисторическия културен пласт на дълб. 0.30 м и е бил измазан със сивобелезникава глина. Около основите на стените на помещението се откриха дупки от колове, което определя и начина на градежа им. Центърът, както и цялата северна половина на помещението са изцяло разрушени от по-късни средновековни боклучни ями.

Помещение № 9 (1982 г.) бе открито в кв O_{17} на дълб. 0.80 м. То има правоъгълна форма и размери: изток-запад 3.10 и север-юг 2.95 м. Подът на помещението е добре измазан със сивобелезникава глина. Ако се съди по откритите по всяка от страните му дупки от колове, може да се предположи, че то е било изградено от колове и плет, измазан с глина. В източната част на помещението бе открита вкопана под пода му яма с елипсовидна форма, напълно подобна на вкопаните зърнохранилища. Тя е вкопана на дълб. 0.30 м и има диаметри: 0.90 х 0.60 м.

В помещението не бе открита основа от пещ или ог-

нище,което обстоятелство дава основание то да бъде отнесено към помещенията със стопанско значение.

Помещение № 10 беше открито в кв. M_{23} (1982 г.) на дълб. 0.80 м. То е вкопано в праисторическия културен пласт на дълб. 0.55 м и има неправилна четириъгълна форма с размери: изток-запад 3 м и север-юг 2.60 м. Подът на помещението е изграден от силно трамбована сивобелезникава глина. Стените му са били изградени от забити в земята дървени колове, преплетени с пръти и измазани от двете страни с глина,както показват откритите на всяка от страните му дупки.

Точно по средата на северната стена бе открита вкопана под нивото на пода на 0.30 м яма с елипсовидна форма и диаметри: 0.80 х 0.90 м.

В помещението бе намерена глазирана паница (табл. 30-а).

Помещение № 11 (1982 г.) бе открито в кв. 24на дълб. 0.80 м. То има неправилна четириъгълна форма с размери: 3.90 х 2.75 м и е вкопано на дълб. 0.40 м. Подът му е измазан със сивобелезникава глина. За съжаление по-голямата част от помещението е разрушена от три по-късни боклучни ями.

Помещение № 12 (1982 г.) бе открито в кв. 31 на дълб. 0.80 м. То е с неправилна четириъгълна форма и максимални размери: 3.50 х 3.40 м. Подът му е трикратно измазван със сивобелезникава глина и е вкопан в праисторическия културен пласт на дълб. 0.65 м. В северозападния ъгъл на помещението бе открита вкопана на 0.40 м под нивото на пода му яма с елипсовидна форма и диаметри: 1.20 х 0.85 м, която е напълно аналогична на вкопаните зърнохранилища. Основа на пещ или огнище не бе открита, което е причина то да бъде отнесено към стопанските помещения. Трябва да се има предвид и обстоятелството, че част от източната стена на съоръжението е разрушена от по-късна боклучна яма. Не е изключено последната да е разрушила и отоплителното съоръжение в помещението.

В помещението бе намерена монета от император Исак II Ангел (1185-1195 г.), (табл. 48-е).

Помещение № 13 (1983 г.) бе открито на дълб. 1м в кв. O_{25}. То има неправилна четириъгълна форма и размери на отделните страни: 2.60 х 2.10 х 2.90 х 1.90 м. Подът му е много добре измазан със сивобелезникава глина. В него бяха открити две дупки от дървени колове с диаметър: 0.05-0.08 м, което дава възможност да се определи начина на изграждането на стените му.

Помещение № 14 (1983 г.) е разположено в кв. T_{26} на дълб. 1.35 м. То е вкопано в праисторическия културен пласт на дълб. 0.20-0.30 м. Помещението има правоъгълна форма с размери: 2.70 х 2.20 м. От юг то е разрушено от по-късна боклучна яма. Подът е добре измазан със сивобелезникава глина.Стените му са били изградени от колове и плет, измазан с глина, както показват откритите във всеки от ъглите му дупки (табл. 3-б).

През 1982 г. на дълб. 1 м бе открито голямо помещение, което попада в квадрати: L_{15}, L_{26}, M_{15}, M_{16} N_{15}, N_{16}, O_{15} и O_{16}. То има издължена правоъгълна форма и размери: 16.60 х 3.40 м. Северната, източната и южната му стена са градени от ломени камъни, споени с жълтеникава кал. За съжаление западната стена е разрушена и в основа, и по всяка вероятност е стъпвала върху разрушената вече куртина на късноантичната крепостна стена (табл. 3-в). В този смисъл точната ширина на помещението е надхвърляла 3.40 м. Интерес представлява фактът, че тук, както и при жилище № 21 се натъкваме на използуване на по-ранната крепостна стена като даденост. Тук трябва да припомним, че на дълб. 0.50 м в кв. M_{15} бе открито жилище № 8 (Борисов Б. 1982:7-8, табл. II-в), подът на което отчасти стъпва върху разрушената крепостна стена. По всяка вероятност западната стена на помещение № 15 е била разрушена при строителството на жилище № 8, от което следва, че първото е значително по-ранно и датата му трябва да се търси в

началния период от съществуването на средновековното селище. Освен това стратиграфското разположение на двете помещения ще даде възможност да се проследи развитието и на намерения в тях керамичен материал, което е от изключителна важност за вътрешната хронология на отделните жилищни и стопански помещения през периода на съществуването на селището.

Помещение № 15 е запазено само в субструкция, поради което дебелината на стените му варира от 0.70 до 0.75 м. В помещението бяха открити две основи от огнища с неправилна кръгла форма и диаметър по 0.80 м, които лежат на едно и също ниво и по всичко изглежда, че са функционирали едновременно.

Какво е било предназначението на описаното под № 15 помещение? От една страна по-горе посочихме, че основния критерий за определяне на жилищния характер на помещенията е наличието на пещ или огнище в тях. В този смисъл би трябвало помещение № 15 да бъде жилище. От друга страна огромните размери не дават възможност то да се отнесе към жилищата, размерите на които много рядко надхвърлят 4 м. Тези обстоятелства ни карат да мислим, че помещението е имало стопанско предназначение.

В същия смисъл се налага да направим корекции и на публикуваните вече помещения № 2 (Борисов Б. 1980: 103) и № 3 (Борисов Б. 1982:21, табл. 5-6, прил.II-2), предназначението на които е определено като стопанско. В първия случай помещението е имало жилищен характер. Що се отнася до разглежданото под № 3 помещение, следва щите години от разкопките показаха, че в случая става дума не за помещение със стопански характер, а за голямо жилище, с най-малко две помещения. На този въпрос ще се спрем по-подробно при публикуването на основните резултати от разкопките на средновековното селище и неговия некропол.

Част от помещение, по всяка вероятност със стопанско значение, бе открито в кв. P_{18} (1982 г.) на дълб. 1 м. Подът му е добре измазан със сивобелезникава глина и е разрушен от голяма боклучна яма. В сегашния си вид помещението има дълж. 2.55 м.

В същия квадрат бе открито и друго петно от под, измазан със сивобелезникава глина, което лежи на 0.40 м по-високо от първото. Не е изключено двете нива да са принадлежали на едно и също помещение.

В кв. O_{20} (1982 г.) на дълб. 0.80 м открихме силно разрушена основа от жилищно или стопанско помещение. Северната половина на пода му е изградена от сивобелезникава трамбована глина, а южната е измазана с подобна на цвят глина. В най-южната част подовата мазилка е затворила част от боклучна яма, от по-ранния период на съществуването на средновековното селище. В непосредствена близост до нея личи хлътване на 0.10 м, което по всяка вероятност се дължи на втора по-ранна яма.

По всяка от стените на помещението бяха открити дупки от колове, които показват начина на изграждането им. Точните размери на съоръжението не могат да се установят, поради това, че най-северната част е разрушена от по-късна боклучна яма, но ако се съди по запазената част, то не е било по-късо от 3.65 м.

Върху пода на помещението бяха намерени желязна обковка за дървена лопата (табл. 5-а) и железен свещник (табл. II-б).

През 1983 г. в кв. K_{19} на дълб. 1 м бе открита част от под на жилищно или стопанско помещение, измазан двукратно със сивобелезникава глина. Петното има размери: 1.70 х 1.60 м.

Подобно петно от под, измазан със сивобелезникава глина бе открито и в кв. O_{17} на дълб. 1 м (1983 г.)

В кв. I_{17} на дълб. 1 м (1982 г.) бе открита силно разрушена основа от зид, граден от ломени камъни, спо-ни с кал. За съжаление точната ширина на зида не може да се измери, поради това, че южното му лице е разрушено. Дължината му е 1.20 м.

През 1982 г. бяха открити 117, а през 1983 г. -

63 боклучни ями, с което общият брой достигна 233. Най-често те имат цилиндрична форма и са вкопани дълбоко в праисторическия културен пласт. Срещат се обаче и боклучни ями с крушевидна форма. На въпроса за тази форма на боклучните ями ще се спрем при публикуването на основните резултати от разкопките на средновековното селище до с. Дядово. От проучените през последните две години от разкопките боклучни ями, по-голям интерес представляват ямата,открита в кв. K_{19} (1982 г.), в която бе намерено глинено гърне (табл. 19-г), тази в кв. L_{17} (1982 г.),в която са намерени железен връх от копраля (табл. 4-г) и железен секач (табл. 5-г). Една от най-богатите на археологически материал боклучна яма е тази, която бе открита в кв. O_{23} (1982 г.). В нея бяха намерени: железен свредел (табл. 5-в), железно черясло (табл. 4-а), меден съд, две железни шпори (табл. 10-а), фрагментиран железен сърп (табл. 4-е) и др. През 1983 г. под пода на жилище № 13 (Борисов Б. 1982:10-11, табл. 4-а)беше открита голяма боклучна яма с неправилна форма и размери: 2.45 x 1.80 и дълб. 0.45 м. Тя представлява един своеобразен затворен комплекс и дава сигурен terminus post quem за датирането на жилището. Последното пък е сигурен terminus post quem за ямата. В нея наред с многобройния керамичен материал бе намерена и една много добре запазена глазирана паница (табл. 30-б).

Друга богата на материал боклучна яма открихме в кв. M_{16} на дълб. 1.35 м (1983 г.). В нея бяха намерени две глинени гърнета (табл. 15-а) и (табл. 15-г).

* * *

От направеното описание на откритите през последните две години жилища се вижда, че тук са представени и двата основни типа жилища, характерни за средновековието - полувкопаните и наземните жилища. Полувкопаните жилища се срещат значително по-рядко от наземните,

макар че стратиграфските наблюдения показват едновременно съществуване и на двата типа. Откриването на първи период на жилище № 2, което по тип се отнася към полувкопаните жилища, с облицовани с едноличев каменен градеж стени показва, че и тази разновидност на типа се среща още в самото начало от съществуването на средновековното селище, заедно с полувкопаните жилища без каменна облицовка на стените, а също така и с наземните жилища, изградени от колове и плет, измазан от двете страни с глина. Малко по-късно в селището се явяват и наземните жилищни и стопански помещения, стените на които са градени от ломени камъни, споени с кал. Тази група наземни жилища значително засилва своето присъствие в последния период от съществуването на селището, когато полувкопаните жилища вече не се срещат. На въпросите за особеностите на отделните типове и групи жилища и жилищни съоръжения и тяхното хронологическо развитие в рамките на XI-XII в. ще се спрем подробно в цяла отделна глава от монографичното изследване, посветено на основните резултати от разкопките на средновековното селище върху селищната могила до с. Дядово.

Полувкопани жилища, подобни на тези от селището до . Дядово, са известни от редица средновековни селища в България. Такива са селището в чашата на язовир "Виница" (Антонова В. 1967:3 сл.), Шуменската крепост (Антонова В. 1975:17 сл.), с. Бестак, Варненско (Димитров Д. И. 1969:117, обр. 2 и 2а), ранносредновековното селище на хълма "Царевец" във В. Търново (Алексиев Й. 1976:65 сл.) и др. Подобни жилища са известни и от територията на Румъния (Barnea I. - St. Stefanescu, 1971:fig. 42).

Наземните жилища от селището до с. Дядово намират паралели сред жилищата на голям брой средновековни селища - с.Ковачево, Пазарджишки окръг (Гатев П. под печат), селището в чашата на язовир "Виница" (Антонова В. 1967:3 сл.), селището над тракийския град Севтополис (Чангова И. 1972:20-31), с. Брестак, Варненско

(Димитров Д. И. 1969:120), селището върху античния град Абритус (Георгиева С. 1961:12), Пернишката крепост (Чангова Й. 1968:128), крепостта при с. Долно Церово, Благоевградски окръг (Стоянова-Серафимова Д. 1963:28, обр. 4) и др. Подобни жилища са известни и от редица средновековни селища на територията на СССР (Белецкий В. Д. 1950:40 сл.; Монгайт А. Л. 1955:40 сл; Хынку И. Г. 1975:90).

Намерените през последните две години от разкопките оръдия на труда са малко на брой, но те допълват картината на бита и поминъка на жителите на средновековното селище до с. Дядово.

За развитието на орното земеделие свидетелствуват намерените железен лемеж, железен връх от копраля и 2 железни черясла.

Лемежът (табл. 4-в) е напълно еднакъв с този от 1981 г. (Борисов Б. 1982:26, табл. 6-б). Този тип лемежи е бил широко разпространен през средновековието както у нас (Чангова Й. 1962:22-23, об. 2, табл. V-2; Въжарова Ж. 1956:46), така и на територията на СССР (Гончаров В. К. 1950:63).

Железният връх от копраля (табл4-г) има триъгълна форма на работната част, която преминава в куха конусовидна втулка за дълга дървена дръжка. Тези оръдия са служели за изтъргване на полепналата по лемежа на ралото пръст.Подобни са известни от голям брой средновековни селища - селището над тракийския град Севтополис (Чангова Й. 1972:42, обр.30-1 и 2), Перник (Чангова Й. 1962:25, обр. 5), с. Златар (Тотев Т. 1966:34 обр.1 и 2), Дългопол (Златарски Д. 1960:106, обр. 4-в и Мадара (Попов Р. 1936:79, обр. 123).

Железните черясла (табл. 5-а, б) представлява дълги съвсем слабо извити железни шини с правоъгълн напречно сечение, които в работния край завършват клиновидно острие. Предназначението им е да порят земята пред лемежа на ралото.

За ръчно обработване на земята са били използва

ни и дървени лопати, които са имали железни обковки. През последните две години от разкопките бяха намерени нови две,за съжаление фрагментирани обковки за дървени лопати (табл. 5-а). Те повтарят известните от по-рано типове (Борисов Б. 1982:27-28, табл. 6-а, 9-а). Тези земеделски оръдия са били много широко разпространени през средновековието, както показват резултатите от разкопките на голям брой селища у нас - с. Златар (тотев Т. 1966:34, обр. 1-а, б), Шуменската крепост (Антонова В. 1975:17 сл., обр. 13-б), Преслав (Чангова Й. 1962:27) и много други. Подобни железни обковки са известни още от територите на Румъния (Comsa E. 1967: 60, fig. 36-4; Barnea I. 1961:fig. 9-5), СССР (Третяков П. Н. 1948:66, рис. 34-2 и 3; Воронин Н. Н. 1954: 57, рис. 23-5; Колчин Б. А. 1959:75-76, обр. 62- 1; Гончаров В. К. 1950:табл. VII 6 и 7) и Унгария (Hampel J. 1905:105, fig. 171, 172).

В селището намерихме два фрагментирани сърпа (табл 4-е, ж), които са били използувани за прибирането на реколтата. Типологически те не се различават от намерените в селището по-рано сърпове (Борисов Б. 1982:28, табл. 10-б, д, 11). Сърповете от този тип са широко разпространени през средновековието,за което свидетелствуват данните от разкопките на редица средновековни селища: с. Ковачево, Пазарджишки окръг (Гатев П. под печат), селището над Севтополис (Чангова Й. 1972:40, обр. 27), Преслав (Витлянов Ст. 1978.76 сл.; Чангова Й. 1962:29, обр. 9-3), с. Златар, Шуменски окръг (Тотев Т. 1966:34, обр. 1-е). Подобни сърпове са известни и от територите на СССР (Сорокин С. С. 1959:135 сл., рис. 16; Арциховский А. В. 1949:119 сл., рис. 20- а; Колчин Б. А. 1959:70-71, рис. 57), Румъния (Barnea I. 1961:fig. 9-2; Comsa E. 1967:59, fig..36-3; Scorpan O 1966:441, fig. 7-2) и Чехословакия (Hruby V. 1955:36-5, 6).

Към оръдията, използувани в селското стопанство, се отнасят и железните косери. През 1982 и 1983 г. бя-

ха намерени един добре запазен (табл. 4-д) и един фрагментиран косер. Те не се различават от косера, намерен в 1981 г. (Борисов Б. 1982:29, табл. 10-а). Косерите от този тип се срещат често в средновековна България. Подобни са известни от Преслав, Асеновата крепост (Чангова Й. 1962:30-31, обр. 9-2), крепостта при Хасковските минерални бани (Аладжов Д. 1977:14), градището при Симеоновград (Аладжов Д.- Ст.Васева 1982: 55-56, обр. 16).

В селището до с. Дядово бяха намерени и известен брой кухненски предмети. Към тях отнасяме ножовете и огрибките. През последните две години намерихме нови 22 железни ножа и 3 железни огрибки. Подобно на ножовете от по-ранните години (Борисов Б. 1982:29, табл. 11), новонамерените се делят на две групи - ножове с неподвижни дръжки и сгъваеми ножове. Характерно и за двете групи е клиновидното острие, тилната част на което преминава в шип за набиване в дърбена или костна дръжка, при първата група или пък е заоблено при втората (табл. 6).

Ножовете са предмети с универсално предназначение, което обстоятелство обуславя и широката им употреба. Доказателство за това са данните от разкопките на редица средновековни селища - селището при с. Ковачево, Пазарджишки окръг (Гатев П. под печат) Преслав (Витлян в Ст. 1978:76 сл., обр. 2-а-2), селището над тракийския град Севтополис (Чангова Й. 1972:84, обр. 66) и много други. Съвсем аналогични ножове са известни и от територите на Чехословакия (Hruby V. 1955:109, fig 11), Румъния (Barnea I.- St. Stefanescu 1971:fig. 96-5, 8) и други страни.

Железните огрибки (табл. 6-а) са от известния от по-рано тип (Борисов Б. 1982:30, табл. 12). Подобни огрибки са известни от голям брой средновековни селища - селището над Севтополис (Чангова Й. 1972:86, обр. 68), с. Ковачево, Пазарджишко (Гатев П. под печат), с. Глуфишево, Сливенски окръг (Герасимов Т. 1955:591, обр. 4-1), Преслав (Витлянов Ст. 1978:76 сл., обр. 1 и 2-а-7), селището в чашата на язовир "Винища" (Антонова В. 1967:22, табл. III-8, 9), Доспат (Деянова М.-В. Найденова 1969:238, обр. 11-11). Огрибки от същия тип са били употребявани и на територията на СССР (Шыхов Г. В. 1975:35, рис. 10).

В средновековното селище до с. Дядово намерихме и редица предмети, които свидетелствуват за развитието на предачеството, дърводелството, металообработването и други занаяти.

В селището намерихме голям брой зъби от чепкала (табл. 5-д), които свидетелствуват за обработката на вълна. Чепкалата са много разпространени през средновековието. Такива са известни от редица средновековни селища - с. Караново, Сливенски окръг (Кънчев М.-Б. Борисов 1981:50, обр. 5), с. Мъдрец, Старозагорски окръг (Буюклиев Хр.- Д.Янков 1979:65, обр. 10), с. Ковачево, Пазарджишки окръг (Гатев П. под печат), селището над тракийския град Севтополис (Чангова Й. 1972:88, обр. 70), Асеновата крепост (Цончев Д. 1969:299, обр. 248-б). Чепкалата са били употребявани през средновековието и на територията на СССР (Шыхов Г. В. 1975:105, рис. 54).

Големият брой пряшлени за вретено, които намерихме в селището, свидетелствуват за развитие на предачеството. Според материала, от който са изработени, те биват глинени (табл. 7-а), каменни (табл. 7-и, л, м) и костни (табл. 7-д, к). Най-широко разпространени са глинените. В повечето случаи формата им е биконична (табл. 7-а, в, г), а само като изключение се срещат и екземпляри с бъчвовидна форма (табл. 7-б). Каменните пряшлени най-често имат конусовидна (табл. 7 - м), или полусферична форма (табл. 7-л). Често по повърхността им са врязани концентрични, разположени един върху друг, кръгове. Костните пряшлени се срещат сравнително рядко. Най-често формата им е полусферична (табл. 7-д, е, ж), а по-рядко са плоски (табл. 7-з).

В повечето случаи повърхността им е украсена с концентрично врязани кръгове, "птиче око" и други мотиви. Интерес представляват прешлените на табл. 7-д, ж. Тялото им е пресечено от един кръгъл отвор, в който е поставена костна пластинка, пробита в центъра на прешлена. Това допълнително устройство на този тип прешлени ги прави по-универсални, защото посредством разместване на хоризонталната пластинка се е намалявал или увеличавал диаметъра на отвора. По този начин те са могли да бъдат използувани, както на по-тънки, така и на по-дебели вретена.

Прешлени за вретено, независимо от вида на материала, от който са направени, формата и украсата им, са известни от всички посочени по-горе средновековни селища не само у нас, но и на териториите и на съседните страни. Интерес представлява поразителната прилика на формата и украсата най-вече на каменните и костните прешлени, намерени до с. Дядово и тези от Коринт (Davidson G. R. 1952:296-298, Pl. 123, N. 2531-2539, Pl 124, N. 2572-2577, 2584-2596).

Към оръдията за приготвянето на облеклото се отнасят намерените костни игли (табл. 8-з, и). Те са напълно подобни на иглите, намерени в предходните години (Борисов Б. 1982:31, табл. 15-е). Аналогична е иглата, намерена при разкопките на средновековното селище при с. Стърмен, Русенски окръг (Вълов В. 1982:103, обр.31-12).

В селището намерихме два железни свредела (табл. 5-б, в), които свидетелствуват за развитието на дърводелството. По форма те са твърде близки до свредела от по-ранните години (Борисов Б.1982:32, табл. 8-д) и се различават от него само по шипа, който е бил набит в дървена дръжка. Подобни оръдия са известни от селището над Севтополис (Чангова Й. 1972:101, обр. 78-6), селището при с. Стърмен (Вълов В. 1982:95, обр. 25-17-20). Аналогични свредели са намерени в някои средновековни селища на територията на СССР (Колчин Б. А. 1959:38-39, рис. 21-2, 4; Сорокин С. С. 1959:135 сл., рис. 26-20, 21 и 22) и Румъния (Diaconu P.- D. Vilceanu 1972: 168, fig. 68-1, Pl. XXXI-1).

Железният секач (табл. 5-г) допълва картината на развитието на металообработването. Подобни секачи освен от селището до с.Дядово (Борисов Б. 1982:33, табл. 17-е, ж) са известни от с. Ковачево, Пазарджишки окръг (Гатев П. под печат), селището над град Севтополис, (Чангова Й.1972:96-97, обр.80-6), както и от средновековните селища на територите на СССР (Колчин Б.А. 1959:35-38, рис. 20) и Румъния (Barnea I.-St. Stefanescu 1971: fig. 96-7, 99-7; Diaconu P.- D.Viceanu 1972 167, fig. 1, 3, 5).

Освен разгледаните по-горе предмети, за развитието на желязообработването свидетелствуват и намереното желязно огниво (табл. 5-е), железен свещник (табл. 11-б), многобройните предмети, използувани при строителството на жилищните и стопанските помещения - железни гвоздеи, скоби, халки, панти от врати и др., а така също и предметите от въоръжението и конското снаряжение.

В средновековното селище до с. Дядово бяха намерени и неголям брой медни и бронзови съдове.

Медният съд на табл. 12-а е изработен от четири листа ламарина - по един за дъното, тялото, раменете и шийката. Те са свързани помежду си посредством един от най-често използуваните в медникарството начини - чрез врязани зъби. Съдът има почти цилиндрично тяло, коси, рамене и цилиндрична шийка. Дъното е леко конвексно, като в центъра е леко вдлъбнато. По раменете са врязани две прави, а между тях - перпендикулярни къси линии. По всяка вероятност съдът е имал и дръжка, която сега не е запазена. Височината му е 33 см, диаметърът на тялото - 21,5 см, диам. 8.5-10 см. Съдът е намерен в боклучна яма заедно с друг подобен, но по-малък съд (Борисов Б. 1980:102, табл. VII-1). Подобни съдове са известни още от Пловдив (Джамбов Хр.

1961:4, обр. 6) и Преслав (Господинов Ю. 1938:431). Интерес представлява обстоятелството, че и двата съда са намерени с монетни съкровища от втората половина на XII в.

Към медните съдове се отнася и една доста деформирана паница (табл. 12-б), изработена от един лист ламарина. Непосредствено под ръба на устоето отвън е занитена желязна пластинка, вероятно от дръжка, която сега липсва.

В селището намерихме още няколко медни съда, които за съжаление са силно деформирани или фрагментирани и ще могат да бъдат разгледани при публикуването на основните резултати от разкопките на селището, след завършването на реставрационните и консервационни работи.

Към бронзовите съдове отнасяме една кандилница и два звънеца.

Кандилницата има полусферична форма (табл. 13-в) и ниско пръстеновидно дъно. Под ръба на устието на равни интервали са пробити три дупки за окачване. По външната страна на тялото има украса от врязани линии.

Първият звънец (табл. 13-б) има камбановидна форма. В горната му част има продълговата халка, през която е прекарана желязна скоба. Почти по средата на тялото е нанесен пояс от къси пресичащи се резки, а над него на четири места симетрично са врязани "птичи очи", които образуват кръстчета.

Вторият звънец (табл. 13-а) има по-опростена форма. В горната част е оформена дръжка с дупка за окачване. В долната част са гравирани зигзаговидно врязани линии.

За развитието на обработката на кост в средновековното селище до с. Дядово свидетелствуват намерените костни дръжки за ножове (табл. 8-а, в), костни игли (табл. 8-з, и), токи (табл. 8-д), пластинки (табл. 8-г, е, ж) и др. Твърде често костните предмети са художествено украсени. Върху тях са гравирани окръжности, черти и резки, а най-често се среща т.н. орнамент "птиче око".

Предметите от въоръжението са представени от един връх от копие и нови 10 върха от стрели.

Копието (табл. 9-а) има листовидна форма на острието, преминаваща в куха втулка за дървена дръжка, която е била прикована посредством гвоздей. По тип копието не се различава от по-рано намереното (Борисов Б. 1982:34, табл. 16-а). Копия от същия тип са известни още от селището при с. Стърмен (Джингов Г. 1982:53, обр. 59-1), Царевец (Николова Я. 1974:281-282, обр. 96-а) и други.

Стрелите се разделят на две групи - стрели с дръжка-шип и стрели с втулка. Разнообразието сред първата група е голямо. Най-често се срещат стрели с пирамидално острие (табл. 9-б), някои от които имат в основата релефен пръстен (табл. 9-б-3, 4). Стрели, независимо от формата им са известни от голям брой средновековни обекти - селището над град Севтополис (Чангова Й. 1972: 91, обр. 73), с. Ковачево, Пазарджишко (Гатев П. под печат), Нова Черна, Силистренски окръг (Милчев Ат.-Ст. Ангелова 1969:31 сл., обр. 9), Кърджали (Манова Ек. 1965:169 сл., обр. 24-4), Пирдоп (Мутафчиев П. 1915:20 сл., обр. 56), Виница (Тотев Т. 1967:35 сл., обр. 9-5, 8) и други. Аналогични стрели са намерени в редица средновековни селища на територията на СССР (Арциховский А. В. 1949:119 сл., рис. 20-д, в, г, е, ж; Сорокин С. С. 1959:135 сл., рис. 29; Медведев А. Ф. 1959: 153-172).

През 1982 и 1983 г. в средновековното селище до с. Дядово намерихме незначителен брой предмети от конско снаряжение. Към тях се отнасят железните токи (табл. 11-в, г), подкови (табл. 10-б, д), гребен (табл. 11-а) и шпори (табл. 10-а). Те принадлежат към известни от по-рано типове (Борисов Б. 1982:35-38, табл. 8, 9, 24, 25, 26, 27, 29).

* * *

Керамиката е най-масовият материал придобит с разкопките на средновековното селище върху селищна могила до с. Дядово. Тя се разделя на две големи гру пи: обикновена и художествена. Към първата група с отнасят гърнетата, паниците, стомните, каните, амфор видните съдове, чашите, похлупаците и свещниците, също така и дебелостенните съдове за съхраняване храни и течности.

Най-широко разпространени и използувани съдове селището до с. Дядово са гърнетата. Те се разделят два основни типа в зависимост от начина, по който произведени. Към първия тип гърнета се отнасят съдов изработени на ръчно грънчарско колело. Най-често гъ нетата от този тип имат яйцевидна или биконична фор на тялото, ниска шийка и силно завит навън ръб на уст то (табл. 14-а,г, 15-а, 21-а). Съдовете са без дръжк изключение прави само едно гърне (табл. 14-г), кое подобно на гърнетата от втори тип има дръжка с елипс видно напречно сечение. Много рядко по дъната на съд вете се срещат релефни знаци (табл. 16). Гърнетата първия тип са бедни на украса. Най-често се среща по сът от хоризонтално врязани линии върху плещите, а зн чително по-рядко вълнообразно врязани линии (табл. 1 а, г).

Гърнетата от втори тип са изработени на крач грънчарски кръг. Те са изработени от добре пречисте от примеси глина. Съдовете са с биконично или яйцеви но тяло, средно висока конусовидна шийка, която завъ шва с прав или профилиран навън ръб на устието. Всич съдове без изключение са снабдени с по една дръжк най-често с елипсовидно напречно сечение, която изли от ръба на устието и се свързва с тялото в най-издут та му част (табл. 15-в,г, 17, 18, 19, 20, 21-б, в). Дъ та на съдовете са рязани с конец и допълнително огла дани. Твърде често по тях личат следи от допълнителн

то механично заглаждане. По отношение на украсата гър нетата от втори тип са по-богати. Наред с поясите от хоризонтално врязани линии, които са разположени върху раменете или по шийката, се срещат много често и косо разположени изпъскани ивици, които най-често заемат долната част на тялото. Подобна украса се среща и по някои дръжки (табл. 23).

Статистическите данни, получени от обработката на керамичния материал през последните две години от раз копките, показват значително засилване на присъствието на гърнетата от първи тип, т.е. на по-ранните по произ ход съдове.

Гърнета, подобни на тези от с. Дядово, са извест ни от редица средновековни селища - с. Караново, Сли венски окръг (Кънчев М.-Б. Борисов 1981:53, обр. 7-8), Симеоновград (Аладжов Д.-Ст.Васева 1982:47-52, обр. 5-12), с. Ковачево, Пазарджишко (Гатев П. под печат), Пловдив (Джамбов Ив. 1978:68, обр.1-2), Стърмен (Джин гов Г. 1982:43-45, обр. 44), Преслав (Иванова В. 1959: 333 сл., обр. 8; Николова Я. 1968-69:165 сл.). Анало гични гърнета са били употребявани през средновековие то и в Херсон на територията на СССР (Якобсон А. Л. 1973:91, обр. на с. 93-в, г), в селището над античната Диогеция в Румъния (Barnea I. 1969:230-275, fig. 163-7, 9), а също така и в Гърция (Rice D. T. 1958: 111, fig. a, b).

Паниците се срещат значително по-рядко от гърне тата. При тях преобладава пресеченоконусовидната форма на тялото, но се срещат и съдове с биконична, или поч ти цилиндрична форма. По-голямата част от тях са работени също на крачен грънчарски кръг. По отношение на украсата паниците са много бедни. В повечето случаи тя напълно липсва, а много рядко се срещат и паници, укра сени с прави или вълнообразно врязани линии (табл. 24-г). Паници, подобно на нашите са известни от Перничка та крепост (Щерева И. 1979), с. Ковачево, Пазарджишки окръг (Гатев П. под печат) и други.

Стомните се срещат изключително рядко. По всяка вероятност техните функции са били изпълнявани от широко разпространените амфоровидни съдове. През последните два археологически сезона бяха намерени само две стомни.

Първата от тях(табл. 25-а) има слабо изразено конусовидно, почти цилиндрично тяло, средно висока шийка и прищипнато трилистно устие. Под него минава слабо изразен релефен ръб, от който излиза дръжка с плоско сечение.Дъното на съда е рязано и допълнително заглаждано. Сега около него личи загладена ивица. В основата на раменете стомната е украсена с пояс от хоризонтално врязани линии, а под него с косо и почти отвесно разположени изпъскани ивици.

Втората стомна (табл. 25-б) е значително по-малка от първата. Тя има крушевидна форма на тялото, ниска цилиндрична шийка с два релефни ръба и трилистно устие Съдът стъпва върху ниско плътно столче. От ръба на устието й излиза дръжка с почти обло сечение, която се свързва с тялото малко над най-издутата му част. По шийката и дръжката има следи от изгоряла глазура.

Най-точни паралели на разгледаните по-горе два съда са две стомни от с. Дядово (Борисов Б. 1982:39, табл. 46 и 49-д). Подобни стомни са намерени при разкопките на средновековното селище до с. Ковачево, Пазарджишко (Гатев П. под печат) и Пернишката крепост (Щерева Ир. 1979). Аналогични съдове са намерени и на територията на Румъния (Кишваси-Кошма М. 1957:309 сл., табл. IV-25).

Каните са също слабо разпространени. По-голямата част от тях са работени на крачно колело. През последните две години от разкопките на средновековното селище до с. Дядово намерихме нови две кани. Първата има форма много приличка на формата на гърнетата от втори тип. Стените на каната обаче са много по-дебели.Цялото тяло и шийката са украсени с редуващи се пояси от хоризонтално врязани линии и косо разположени изпъскани ивици (табл. 15-б).

Втората кана е с по-малки размери,но твърде близка по форма и украса на първата (табл. 25-в). При нея дръжката излиза под ръба на устието, подобно на дръжките на останалите кани, намерени в селището (Борисов Б. 1982:40, табл. 47, 48-в).

Подобни на каните от с. Дядово са известни от селището над тракийския град Севтополис (Чангова Й.1972: 61-63, обр. 47-2), Пернишката крепост (Щерева Ир. 1979 Ковачево, Пазарджишки окръг (Гатев П. под печат) и други. Аналогични съдове са известни и от територията на Румъния (Кишваси-Кошма М. 1957:309 сл.,табл. IV-24).

През 1982 и 1983 г. цели амфоровидни съдове не бяха намерени, но бяха намерени значителен брой фрагменти от такива, които дават възможност да се направи извода,че амфоровидните съдове са били доста разпространени през периода на съществуването на селището.

Чашите (табл. 26) се различават от гърнетата от втори тип само по по-малките си размери, поради което обстоятелство подробна характеристика няма да им дадем тук, но при публикуването на основните резултати ще разгледаме развитието на формата в рамките на XI-XII в., когато е съществувало селището.

Свещниците (табл. 22, 27) не се различават от по-рано намерените (Борисов Б. 1982:41, табл. 53-55). Те имат конусовидна форма на тялото, което в горната част завършва с пъпка за поставяне на свещта, а в долната с по-тясна или по-широка периферия. Всички свещници имат по една дръжка. Свещниците са бедни на украса.Най-често се срещат хоризонтално врязани линии или изпъскани ивици. Подобни свещници са известни от голям брой средновековни обекти, обитавани след X в.

В средновековното селище до с.Дядово бяха намерени и голям брой фрагменти от съдове, покрити със златиста ангоба. Прави впечатление обстоятелството, че с този вид ангоба са били покривани всички видове съдо-

ве. Най-често се срещат обаче паниците със златиста ангоба. Много често върху съдовете, покрити с ангоба, има рисувани с червена боя най-често геометрични мотиви (табл. 28, 29).

Както е известно керамиката със златиста ангоба е датирана много добре в рамките на XI-XII в. (Щерева Ир. 1977:17). Това обстоятелство е от голямо значение за датирането както на останалите видове керамика, също и на цялото селище. Трябва да се има предвид и фактът, че във всички затворени комплекси от най-ранния до най-късния включително, бяха намерени цели или най-вече фрагментирани глинени съдове,покрити със златиста ангоба, което до голяма степен улеснява датирането на средновековното селище върху селищната могила до с. Дядово.

Керамика със златиста ангоба е известна от всички обекти, обитавани през периода XI-XII в. - Пернишката крепост (Щерева Ир. 1979), с. Ковачево, Пазарджишко (Гатев П. под печат), Преслав (Николова Я. 1968-69: 176), Кюстендил (Гочева Зл. 1969:253), Кърджали (Манова Ек. 1963:79, обр. 7-а, б), Пловдив (Джамбов Хр. 1960:193, обр. 2) и много други. Керамика със златиста ангоба е намерена и на територията на Румъния (Diaconu P.- D. Vilceanu 1972: fig. 4).

В селището до с. Дядово бяха намерени и неголям брой фрагменти от керамика, покрита с червена ангоба. За съжаление те са лошо запазени и не дават възможност за възстановяване на формата на съдовете, към които принадлежат. На този вид керамика ще се спрем подробно при публикуването на основните резултати от разкопките на средновековното селище.

Глазираната керамика е представена от три сравнително добре запазени паници (табл.30). Те имат конусовидно тяло, като при едната ръбът на устието леко завива навътре, при втората нагоре,а при третата е прав. Двете от паниците са с монохромна глазура - жълта и зелена, а третата е покрита с петна от кафява глеч. Паниците стъпват на пръстеновидни дъна или на ниски кухи столчета. Подобна керамика е намерена при разкопките на средновековното селище върху селищната могила до с. Езеро (Георгиев Г. и колектив 1979:124), Стара Загора (непубликувана) и други. Този вид керамика е била употребявана през средновековието и на територията на СССР (Макарова Т. И. 1967:табл. V-4-6).

Най-голям интерес от глазираната керамика представлява един съд, показан на табл. 31. За голямо съжаление той е доста зле запазен и горната му част не може със сигурност да се възстанови. Съдът има яйцевидна форма на тялото и плоско дъно. Към долната му част близо до дъното е прикрепена дебела, куха дръжка, която завършва с отвор в долната част. Горната част на дръжката е счупена, но по всяка вероятност се е свързвала с горната част на тялото, където липсва устие. Неговата роля е изпълнявал отвора на дръжката. Освен това съдът е имал още три малки плоски дръжки, долната част на които завършва със стилизирани жилотински крака. Между тях има по една антропоморфна скулптурна фигурка. Тялото на съда е украсено с вертикални релефни ребове, в основата на които има врязани малки ямички. Между тях, както и по дебелата куха дръжка, има залепени релефни кръгчета, върху които са врязани концентрични окръжности, подобно на орнамента "птиче око". Целият съд е покрит с глазура, която за съжаление е силно горяла и повредена.

Напълно аналогичен по форма съд е намерен при разкопките на Ямболската крепост (разкопки на Ив.Крайнов). Според автора на разкопките, този вид съдове са били използувани за дозиране на течности.

За съжаление от достъпната ни наша и чужда литература, съдове с подобна форма не са ни известни. В Коринт са намерени фрагменти от глазирани съдове с подобна релефна украса (Morgan Ch. 1942:Pl. II-A-a, c, Pl. XII-a).

Безспорно от художествената керамика най-голям интерес представлява сграфито-керамиката. През 1982 и

1983 г. бяха намерени три сравнително добре запазени паници (табл. 32, 33, 34) и голям брой фрагменти от сграфито-керамика. Съдовете са изработени от много добре пречистена глина, на бързо въртящо се колело. Най-широко разпространени са паниците. Може би това обстоятелство дава обяснение на малкия брой паници от обикновената керамика. Съдовете имат най-често биконична или полусферична форма и по-ниски или по-високи пръстеновидни дъна и кухи столчета. Според характера на врязания орнамент, украсата се разделя на геометрична, растителна и животинска. От геометричната украса преобладават вълнообразно врязаните линии (табл. 36), концентрично врязаните окръжности (табл. 35) и мрежестия орнамент (табл. 36-а). От растителната украса най-често се среща мотивът "развод" (табл. 37 и 38). Животинската украса е сравнително по-малко застъпена (табл. 33). и се среща почти винаги в съчетание с останалите два вида украса. Според цвета на глазурата сграфито-керамиката може да се раздели на две групи - моно - и полихромна. Най-често се срещат монохромната жълта и жълтозелена глазура. Голяма част от съдовете са били рисувани с редуващи се петна от кафява и зелена глеч.

Сграфито-керамика, аналогична на тази от с. Дядово, е намерена в Пернишката крепост (Щерева Ир. 1979), селището над Севтополис (Чангова Й. 1972:65-73, обр. 52-55), Мадара (Миятев Кр. 1929:349, обр. 12), Несебър (Миятев Кр. 1934:217-220), София (Станчева М. 1964:169-194) и други. Подобна керамика е известна и от редица средновековни селища на територията на СССР (Макарова Т. И. 1976:табл. VIII, IX и XI; Якобсон А. Л. 1950:104 сл.), Румъния (Barnea I. 1967:230-275, fig. 149-11, 150-1, 2, 12, 151, 152, 153-1; Barnea I.- St.Stefanescu 1971:fig.92-932 Barnea I.1971:fig.30) и Гърция (Morgan Ch. 1942:115-176, fig. 104-107, fig. 135-b, fig. 158-c; Frantz A. 1961:fig. 19; Schneider A.M. 1929: 135, beil. XLVIX-6-8, 11; Πελεκανίδη Στ. 1977:302, Εικ 4).

* * *

През 1982 и 1983 г. бяха намерени и неголям брой накитни предмети. Една част от тях произхождат от гробове от некропола, а останалите са намерени в културния пласт на средновековното селище. От тях най-многобройни са обеците. Те се отнасят към различни типове, но не се различават от известните от по-рано екземпляри (Борисов Б. 1982:44-45, табл. 72-г, е, м, табл. 73-а, г, табл. 74-е, к). Най-често се срещат обеци от объл бронзов тел (табл. 41-г, е). При някои обеци са нанизани по-малки висулки от бронзов тел (табл.41-б, з), а на други са припоени спираловидно навити филигранни нишки (табл. 41-ж).

Подобни обеци са били много разпространени през средновековието и са намерени в голям брой селища и некрополи - с. Караново, Сливенски окръг (Кънчев М.-Б.Борисов 1981:64-65, обр. 13), с. Ковачево, Пазарджишки окръг (Гатев П. под печат), селището над тракийския град Севтополис (Чангова Й. 1972:112-113, обр. 92), с. Три водици, Пловдивско (Джамбов Хр. 1972:291 сл., обр. 2), некропола в местността "Чаталка", Старозагорски окръг (Буюклиев Хр. 1982:71, обр. 18), Девин (Ваклинова М. 1976:115, обр.6), Велинград (Чангова Й.-А.Шопова 1969:195, обр. 21), Луковит (Станчев Ст.- Ив. Начева 1960:71 сл., обр. 7-154, 10-106, 11-110, 134), Хасково (Аладжов Д. 1969:133, обр. 3-б), Плевен (Станчев Ст., Чангова Й.-Хр. Петков 1961:32 сл., обр. 7-2) и много други. Аналогични обеци са били носени през средновековието и на територията на съседните славянски страни - СССР (Кузнецов В. А. 1969:73 сл., рис. 29-10; Седов В. В. 1972:54 сл., рис. 18-1, 7; Рыбаткин И. И. 1958:58), Югославия (Веселинович Р. Л. 1951:143, обр. 1; Aleksova V. 1966:57, fig. XIII-68) и Чехословакия (Pastek I. 1955:276, Pl. I.; Poulik J. 1948:50: fig. 101-h, ch, i, k; Dusek M. 1955:248).

На второ място по разпространение сред накитните

предмети се нареждат гривните. Според материала, от който са изработени, те са метални и стъклени. От своя страна металните гривни са бронзови и железни. Бронзовите гривни /табл. 44-а-е/са изработени от плоска пластинка, по кръжилото на която са гравирани най-разнообразни орнаменти /табл. 44-а/. Най-често бронзовите гривни са отворени, но се срещат и гривни, краищата на които са пригодени за закопчаване /табл. 44-б, в/.Макар и по-рядко, в селището и некропола му, се срещат и бронзови гривни, усукани от три или четири тела, краищата на които завършват с петлици /табл. 44-г, е/.

Разнообразието при стъклените гривни е значително по-голямо. Според сечението си те биват обли, плоски, с елипсовидно сечение, вити, усукани, с триъгълно сечение и други. Най-често се срещат гривните от черно стъкло с обло сечение /табл. 43-б, в/. По кръжилото на някои от стъклените гривни са рисувани геометрични, растителни или животински орнаменти /табл.43-а, 45-а/. Значително по-рядко се срещат витите и усукани стъклени гривни /табл. 45-б, в/.

Стъклени и метални гривни са намерени в голям брой средновековни селища и некрополи - с.Караново, Сливенски окръг /Кънчев М.-Б. Борисов 1981:59-62, обр. 18-23/, с. Чаталка, Старозагорски окръг /Буюклиев Хр. 1982:67-71, обр. 12, 13, 15-17/, Симеоновград /Аладжов Д.-Ст. Васева 1982:52-53, обр. 13/, с. Овчарово,Хасковски окръг /Аладжов Д. 1959:69, обр.54-3/, селището над Севтополис /Чангова Й. 1972:122-126, обр. 98, 98-а/, Ловеч /Георгиева С.-Р. Пешева 1955:511, обр. 28, 29/, Плевен /Станчев Ст., Чангова Й.-Хр. Петков 1961:32 сл. обр. 7-9/. Подобни гривни са били носени и в средновековието, в селища на територията на СССР /Седова М. В. 1959:249-254, рис. 9; Воронин Н. Н. 1954:68, рис. 31-15/, Югославия /Петрович Д. 1962-63:275, обр. 35 -4, 5; Aleksova V. 1966:57, tab. XV-123, 128, XVI-131, 137/, Гърция /Davidsou G.K. 1952:262-265, Pl.112, 113, 113, 2153-2162/ и други.

В селището и некропола бяха намерени и известен брой пръстени.По-голямата част от тях са изработени от бронзов тел и представляват незатворена халка, напълно подобна на обикновените обеци /табл. 42-а, в/. Други представляват затворена халка с плоско сечение /табл. 41-й/. Разновидност на този тип пръстени се явяват пръстените, халката на които преминава в елипсовидна плочка, върху която са гравирани неясни изображения /табл. 41-л, м/. Към друг тип се отнасят пръстените на табл. 41-н. При тях е оформена малка плочка с гравирани "птичи очи" или инкрустирани стъклени перлички. Безспорно най-сложни по тип са пръстените, изработени във филигранна техника /табл. 41-а, 42-и, к, м/. При тях към халката е припоена кръгла касетка, в която са инкрустирани стъклени или седефени пластинки.

Прави впечатление, че намерените в селището до с. Дядово пръстени са от много разпространени през средновековието типове и са известни от голям брой селища и некрополи, които са изброени по-горе. Подобни пръстени са известни и от територията на СССР /Монгайт А. Л. 1955:176, рис. 137-8; Седова М. В. 1972:256, рис, 10-1, 2, 4-5/, Румъния /Barnea I. 1967:284, fig. 170-10/, Гърция /Davidson G. K. 1952:227.248, Pl. 102-1830,105-1905, 1937, 1938/ и други.

Към накитите се отнасят и намерените маниста. Те са изработени от стъкло, кост, глина и карнеол, но най-многобройни са стъклените. В зависимост от начина на изработването им те имат различна форма - тръбичковидни, сферични, с форма на лещено зърно и други. Размерите им варират от 0,002 до 0,01 м. През последните години бяха намерени нови две огърлици,които са съставени от съвсем дребни стъклени маниста със зелен цвят /табл. 49/.

При някои от манистата има инкрустирани разноцветни стъклени нишки, което ги прави особено красиви /табл. 44-й/.

Подобни маниста от огърлици са известни от некро-

полите до с. Албаница /Въжарова Ж.-В. Начева 1968:27 и сл., обр. 2-6 д/, Чаталка, Старозагорски окръг /Буюклиев Хр. 1982:72, обр. 21/, с. Любеново, Хасковски окръг /Аладжов Д. 1969:133 сл., обр. 7/, Златоград /Манова Ек. 1969:217, обр. 8 и 12/, Велинград /Чангова Й.-А. Шопова 1969:206, обр. 33/, Винища /Тотев Т.1967: 35 сл./ и други.

Към накитните предмети се отнасят и намерените през последните две години от разкопките кръстове. Единият от тях /табл. 46-в/ е рамо от стоящ кръст. В долната му страна са пробити две дупчици за окачване на малки кръстчета, Аналогични кръстове, освен от с. Дядово /Борисов Б. 1982:48, табл. 74-а, б, в/, са известни още от с. Ковачево, Пазарджишки окръг /Гатев П. под печат/, с, Караново, Сливенски окръг /Кънчев М.-Б. Борисов 1981:49, обр. 4/, с, Мъдрец, Старозагорски окръг /Буюклиев Хр,-Д. Янков 1979:65, обр. 9/, Царевец и Трапезица /Николова Я. 1974:260.262, обр. 68/.

Другите два кръста са от хоругви /табл. 46-а, б/. За съжаление от единия е запазена само едната вертикална половина. И двата са изработени от желязна лента, която е сгъната кръстовидно, а долният й край преминава в куха втулка. Точно в средата на първия от кръстовете личи и легло,вероятно от инкрустиран камък.

Подобни кръстове за хоругви са известни от музея в Преслав и от средновековното селище върху античния град Севтополис /Чангова Й. 1972:119-120, обр.97-1 и 8/.

За да приключим с намерените през последните две години археологически материали в средновековното селище до с. Дядово, трябва да спомена и един каменен печат /табл. 13-г/. Напълно аналогичен печат е намерен и при разкопките в Коринт /Davidson G. K. 1952: 330, 331, fig. 77-2862, Pl. 126-2850/.

През 1982 и 1983 г. проучихме нови 30 гроба от некропола на селището, с което общият брой на проучените гробове достигна 187. Новопроучените гробове са ориентирани запад-изток. Най-често гробните съоръжения са правоъгълни или леко трапецовидни ями. В някои гробове погребенията са оградени с ломени или плочести камъни от всички или само от една или две страни/табл. 47-б/. Всички новопроучени погребения са извършени според християнския обряд. Главите на погребаните са ориентирани на запад,а ръцете са кръстосани върху гърдите, тазовата област или корема. Само едно погребение № 180 /табл. 47-г/ е ориентирано с главата на изток и краката на запад. Какви са били съображенията на извършилите това погребение, за сега остава неизвестно, но средновековният произход на гроба не буди никакво съмнение. Тук трябва да припомним, че в некропола са открити и две хокерни погребения /Борисов Б. 1982:49, табл. 86-в, г/. Макар че погребенията са извършени по християнски обичай, в някои от гробовете се наблюдават и езически отживелици - например поставянето на жертвена храна, изпъване на едната от двете ръце до тялото и други.

Погребенията са сравнително бедни на гробен инвентар. Той се намира изключително в детските погребения. Заслужава да се спомене гроб № 184, в който на пръстите на ръцете бяха намерени 11 бронзови пръстена /табл. 47-в/. Богат на гробен инвентар се оказа и гроб № 186, в който се откриха две бронзови гривни /табл. 44-б, в/, бронзови обеци /табл. 41-г, д/ и огърлица от 3020 дребни стъклени маниста /табл. 49/.

Заслужава да се спомене и фактът, че новопроучените 30 погребения са от най-ранните в некропола и се отнасят към първите погребения в него, когато селището е току-що възникнало и е било разположено само в северната половина на могилата. Тогава то е било сравнително малко и това обстоятелство е дало възможност на жителите му да използуват незаетата от него част на могилата, където са разположили некропола. По-късно, в последния период от съществуването на селището, с разрастването му,най-горната част на могилата се е оказа-

ла тясна и тогава именно некрополът е бил преместен в западната периферия, където се откриха гробове с най-късен материал.

***

В разглеждания период от разкопките, намерихме нови 4 монети, с което общият им брой достигна 38. Новите монети (табл. 48) не излизат от рамките на XI-XII в. и се разпределят по владетели по следния начин: автономна от тип А-2 (776-1023 г.)-1, анонимна от клас F - (1060-1065 г.) - 1, две монети от Мануил I Комнин (1143-1180 г.), (табл. 48-д) и две монети от Исак II Ангел (1185-1195 г.), табл. 48-е, ж).

Въз основа на намерените досега археологически материали и откритите съоръжения в средновековното селище върху селищната могила до с. Дядово може да се отнесе към периода на византийското владичество в българските земи (XI-XII в.). Кога точно е възникнало то е много трудно да се отговори, но по-всяка вероятност то ва е станало през първата половина на XI в., от когато датират и най-ранните монети намерени в него. Краят на селището трябва да се свърже със събитията около третият кръстоносен поход, когато според историческите извори в началото на 1190 г. една част от кръстоносната армия е превзела отново Верея, разрушила е крепостните й стени и се е отправила за Константция, където е пристигнала на 21.I.

Вероятно точно по това време на похода от Верея към Константция е било напуснато завинаги и средновековното селище върху могилата до днешното село Дядово.

За загиването на селището има още една възможна дата - в началото на XIII в., когато Балдуиновия брат Хенрих при един от походите си срещу Калоян достигнал на север чак до град Авли в полите на Стара планина. При този поход много селище намерили своята гибел.

Много по-вероятна дата за загиването на селището до с. Дядово е обаче първата дата. В подкрепа на това мнение може да се припомни, че в първото десетилетие на XIII в. се срещат изключително много рязаните монети, от които в обекта не бе намерена нито една. На въпросите за произхода, развитието и загиването на средновековното селище върху селищната могила до с. Дядово ще отделим много повече място при публикуването на основните резултати от разкопките, където ще изложим подробно всички изводи, до които стигнахме в резултат на шестгодишната теренна и научно-изследователска работа с материала, придобит от разкопките на средновековния културен пласт на селищната могила.

АЛАДЖОВ Д. 1959 Накити от могилно погребение при с. Овчарово. - Археология, 3-4.
АЛАДЖОВ Д. 1969 Средновековни погребения от Югоизточна България.- ИБМ, I.
АЛАДЖОВ Д. 1977 Крепостта-село Минерални бани. С.
АЛАДЖОВД.-СТ.ВАСЕВА 1982 Сондажни разкопки в Симеоновград през 1980 г.- ИМОИБ, V.
АЛЕКСИЕВ Й. 1976 Ранно средновековно селище на хълма Царевец във Велико Търново. (VIII-IX в.). - Векове, 4.
АНТОНОВА В. 1967 Средновековно селище в чашата на язовир "Виница", Шуменско. - ИНМШ, 4.
АНТОНОВА В. 1975 Археологически проучвания на Шуменската крепост (XII-XIV в.). ГМСБ, I.
АРЦИХОВСКИЙ А.В. 1949 Расскопки на Славене в Но городе.- МИА 11.
БЕЛЕЦКИЙ В.Д. 1959 Жилища Саркела-Белой Вежи.- МИА 75.
БОРИСОВ Б. 1980 Средновековното селище върху селищната могила до с. Дядово. ExTh, I.
БОРИСОВ Б. 1982 Средновековното селище и некропол върху селищната могила д с. Дядово (Разкопки през 1980 1981 г.).- ExTh, 3.
БУЮКЛИЕВ ХР.-Д.ЯНКОВ 1979 Средновековни български н крополи в района на комплекс "Марица-Изток".- ИМОИБ, II.
БУЮКЛИЕВ ХР. 1982 Средновековен български некро пол в района на Чаталка, Старо загорско.- ИМОИБ, V.
ВАКЛИНОВА М. 1976 Археологически материали от гра Девин.- РСб, 4.
ВЕСЕЛИНОВИЧ Р.Л. 1952 Раннословенске гончарске пе и гробови код Мошорина у Бачкој. - Рад Војвочанских музеја,1,Нови сад.
ВИТЛЯНОВ СТ. 1978 Колективна находка-железни оръдия на труда.- Векове, 4.
ВОРОНИН Н.Н. 1954 Древнее Гродно.- МИА, 41.
ВЪЖАРОВА Ж. 1965 Славяно-българско селище край с.Попина, Силистренско. С.
ВЪЖАРОВА Ж.-Н.ЧАНЕВА 1969 Средновековен некропол при с. Абланица, Благоевградски окръг. - Археология, 2.
ВЪЛОВ В. 1982 Археологически проучвания в югозападната част на ранносредновековното селище при село Стърмен. С.
ГАТЕВ П. (под печат) Средновековно селище и некропол от XII в. край с. Ковачево, Пазарджишки окръг. С.
ГЕОРГИЕВ Г.- Н.Я.МЕРПЕРТ, Р.КАТИНЧАРОВ,Д.ДИМИТРОВ 1979 Езеро - раннобронзовото селище. С.
ГЕОРГИЕВА С.- Р.ПЕШЕВА 1955 Средновековен български некропол край гр.Ловеч.- ИАИ, XX.
ГЕОРГИЕВА С. 1961 Българските средновековни накити.- Археология 1.
ГЕРАСИМОВ Т. 1955 Две находки със сечива и оръжие от XII-XIII в.- ИАИ, XX.
ГОНЧАРОВ В.К. 1950 Райковецкое городище. Киев.
ГОСПОДИНОВ Ю. 1938 Находка от византийски монети от околността на Преслав.- ИАИ, XIII.
ГОЧЕВА ЗЛ. 1969 Крепостта на местността "Хисарлъка" в град Кюстендил.- ИБИД, 27.
ДЕЯНОВА М.- В.НАЙДЕНОВА 1969 Археологически проучвания при с. Доспат, Смолянски окръг - РСб, 2.
ДЖАМБОВ ИВ. 1978 Средновековният град на Трихълмието в Пловдив.- Векове, 4.
ДЖАМБОВ ХР. 1960 Два съда от Пловдив.- ГНМПл, IV.
ДЖАМБОВ ХР. 1961 Новооткрито съкровище от златни монети при с. Гроослав, Пловдивско.-

Археология 4.
ДЖАМБОВ ХР. 1972 Накити от средновековен български некропол край с. Три воденици Пловдивско.- ИАИ, XXXIII.
ДЖИНГОВ Г. 1982 Археологически изследвания в западната част на укрепеното селище при Стърмен(сектори I, III, V и VI).- В:Ранно - средновековното селище при село Стърмен. С.
ДИМИТРОВ Д.И. 1969 Раннобългарско селище край с. Брестак, Варненско.- ИНМВ V.
ЗЛАТАРСКИ Д. 1960 Колективна находка от славянски сечива от с. Дълготол.- ИВАД XI.
ИВАНОВА В. 1959 Южната порта на Вътрешния град в Преслав, нейния градеж и архитектурен тип.- ИАИ, XXII.
КЮШВАСИ-КОМША М. 1957 Некоторые исторически выводи в связи с несколькими археологическими памятниками VI-XIIв.н.э. на территории РНР.- II.
КОЛЧИН Б.А. 1959 Железообрабатывающее ремесло Новгорода Великого.- МИА, 65, II.
КУЗНЕЦОВ В.А. 1969 Раскопки Нижне-Архызского городища.- КСИА, 120.
КЪНЧЕВ М.-Б.БОРИСОВ 1981 Средновековен некропол при с.Караново, Сливенски окръг. -ИМОИЕ, IV.
ЛЯПУШКИН И.И. 1958 Городище Новотроицкое.- МИА, 74.
МАКАРОВА Т.И. 1969 Поливная посуда из истории керамического импорта и производство Древней Руси. М.
МАНОВА ЕК. 1963 Раскопки на средновековна църква в Кърджали.- Археология 3.
МАНОВА ЕК. 1969 Църквата в Кърджали.- РСб 2.
МЕДВЕДЕВ А.Н. 1959 Оружие Новгорода Великого.- МИА, 65.

МИТЧЕВ АТ.- СТ.АНГЕЛОВА 1969 Раскопки и проучвания в "Калето" при с.Нова Черна, Силистренски окръг през 1967.- Археология 3.
МИЯТЕВ КР. 1929 Керамични фрагменти от Месембрия. - ИАИ, V.
МИЯТЕВ КР. 1934 Художествена керамика.- Сб.Мадара I.
МОНГАЙТ А.Л. 1955 Старая Рязань.- МИА, 49.
МУТАФЧИЕВ П. 1915 Еленската църква при Пирдоп.-ИБАД V.
НИКОЛОВА Я. 1968-69 Средновековна кухненска керамика от Южната порта в Преслав.- ТВПИ,5, В.Търново.
НИКОЛОВА Я. 1974 Домашния бит и въоръжението в двореца на Царевец, според археологическия материал.- Царевград Търнов, 2, С.
ПЕТРОВИЧ Д. 1962 Средновековна некропола на Дуником брду.- Старинар, XIII-XIV.
ПОПОВ Р. 1936 Материали от разкопките през 1934-35 г.- Сб. Мадара II.
СЕДОВ В.В. 1972 Расскопки кургана в Верхнем Поднепровье.- КСИА, 129.
СЕДОВА М.В. 1972 Ювелирные изделия из Ярополья Заменского.- КСИА, 129.
СЕДОВА М.В. 1959 Ювелирные изделия Древнего Новгорода.- МИА, 65-II.
СОРОКИН С.С. 1959 Железные изделия Саркела-Белой-Вежи - МИА, 75.
СТАНЧЕВ СТ.-ИВ.НАЧЕВА 1960 Средновековен български некропол при Луковит.- ИАИ, XXIII.
СТАНЧЕВ СТ.- И.ЧЕНГОВА, Хр. ПЕТКОВ 1961 Некрополът в местността "Кайлъка" при Плевен. - Археология, 1.
СТАНЧЕВА М. 1964 Средновековна сграфито керамика от София.- Сб. Сердика I.
СТОЯНОВА-СЕРАФИМОВА Д. 1963 Разкопки на крепостта при Долно Церово, Благоевградско.. -

Археология, 4.
ТОТЕВ Т. 1966 Колективна находка от средновеков ни оръдия на труда от село Златар - Археология 4.
ТОТЕВ Т. 1967 Старобългарски некрополи в чашата на язовир "Винища".- ИНМШ, IV.
ТРЕТЬЯКОВ Т.Н. 1948 Селяское хозяйство Древней Руси. М.
ХЪНКУ И.Г. 1975 Жилища на тритории Молдавии X - XVII вв.- В:Древние жилища народов Восточной Европы. М.
ЦОНЧЕВ Д. 1959 Принос към българската материална култура.- ИАИ XVII.
ЧАНГОВА Й. 1962 Средновековни оръдия на труда в България.- ИАИ, XXV.
ЧАНГОВА Й. 1968 Археологически проучвания на Пернишката крепост.- ИАИ XXVI.
ЧАНГОВА Й.- А.ШОПОВА 1969 Археологически проучвания във Велинградския район.- РСб, 2
ЧАНГОВА Й. 1972 Средновековното селище над тракийския град Севтополис XI-XIV век.
ЩЕРЕВА ИР. 1977 Принос към проучването на средновековната керамика в България(XI XIIв.).- Археология 3.
ЩЕРЕВА ИР. 1979 Материалната култура в областта на Горна Струма (VIII-XII в.)(керамика, въоръжение и накити). Дисертация за к.и.н., С.
ЩЫХОВ Г.В. 1975 Древний Полцк IX-XIII вв.Минск.
ЯКОБСОН А.Л. 1950 Средновековны Херсонес (XII-XIV в.).- МИА, 17.
ЯКОБСОН А.Л. 1973 Крым в среднее века. М.
ALEKSOVA V. 1966 Prosek-Demir Kapija. Skopie-Beograd.
BARNEA I. 1961 Garvan-Dinogetia.Bucuresti.
BARNEA I. 1967 Preluerarea metalelor.- Dinogetia I.

BARNEA I.- ST. STEFANESCU 1971 Din istoria Dobrugeni si bulgari la Dunarea de Jos, vol. III. Bucuresti.
COMSA E. 1967 Agricultura.- Dinogetia, I, Buc.
DAVIDSON G.R. 1952 Corinth, XII. New Jersy.
DIACONU P.- D.VILCEANU 1972 Pacuiul lui Soare.-Cetatea Bizantina I. Buc.
DUSEK M. 1955 Kostrove pohrebiste z X-XI storocia v Chotine na Slovensku.-SlAr. III.
FRANZT A. 1961 The Middle ages in the Athenian Agora. American school of classical studies at Athens. Princeton. New Jersy.
HAMPEL J. 1905 Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn.- Braunschweig.
HRUNY V. 1955 Stare mesto. Velkomoravske Pohrebiste "Na Valach".
MORGAN CH. 1942 The Byzantine Pottery.- Corinth , XI, Cambridge-Massachusetts.
PASTOR I. 1955 Belobradské pohrebiste v Samotoro.- SlAr. III.
POULIK J. 1948-50 Jizni Morava zemé davych Slovanu. Brnu.
RICE D.T. 1958 The Great place of the Byzantine Emperors (second report), Edinburgh.
SCHEIDER A.M. 1929 Samos in Frühcristlicher und Biza ntinischer zeit.- AM, LIV, (Mitte ilun gen des Deutschers Archäologischen Instituts. Athenisch Abtei lung).
SCORPA N.C. 1965 L'énsemble feodal de Bitca Domnei. - Dacia, IX.
ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗ Σ. 1977 Μελετες παλαιοχριστιανικης και βυζαντινης αρχαιολογιας.Θεσσαλονικη.

СПИСЪК НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ

Табл. 1 - Геодезичен план на средновековното селище върху селищната могила до с. Дядово.

Табл. 2 - а-жилище № 18
б-жилище № 20
в-жилище № 21
г-жилище № 2 - първи строителен период

Табл. 3 - а-жилище № 22
б-помещение № 14
в-помещение № 15

Табл. 4 - а-желязно черясло
б-желязно черясло
в-железен лемеж
г-железен връх от копраля
д-железен косер
е-железен сърп
ж-железен сърп

Табл 5 - а-железна обковка от лопата
б-железен свредел
в-железен свредел
г-железен секач
д-железно чепкало
е-железно огниво

Табл. 6 - а-железни огрибки
б-железен нож
в-железен нож
г-железен нож с костна дръжка
д-железен нож
е-железен сгъваем нож

Табл. 7 - а, б, в и г-глинени прешлени за вретено
д, е, ж, з, и, й и к- костни прешлени за вретено
н-глинена тежест за рибарска мрежа

Табл. 8 - а, б, в и г-костни дръжки
д-костна тока
е, ж- костни пластинки
з, и - костни игли

Табл. 9 - а - железен връх от копие
б-1, 2, 3, 4 и 5 - железни върхове за стрели с дръжка-шип
в - железни върхове за стрели с дръжка-шип
г - железен връх за стрела с втулка

Табл.10 - а - железни шпори
б, в, г и д-железни подкови

Табл.11 - а - железен гребен (Чесало)
б - железен свещник
в и г - железни токи
д - железна тока от колан

Табл.12 - а - меден съд
б - медна паница

Табл.13 - а - бронзов звънец
б - бронзов звънец
в - бронзова кандилница
г - каменен печат

Табл.14 - а, б, в и г - глинени гърнета - тип I

Табл.15 - а - глинено гърне - тип I
б - глинена кана
в и г - глинени гърнета - тип II

Табл.16 - релефни знаци по дъна на гърнета от I тип

Табл.17 - а, б, в, г - глинени гърнета II тип

Табл.18 - а, б, в и г - глинени гърнета - II тип

Табл.19 - а, б, в и г - глинени гърнета - II тип

Табл.20 - а, б, в и г - глинени гърнета - II тип

Табл.21 - а - глинени гърне - I тип
б - глинено гърне - II тип
в - глинени гърне - II тип
г - белоглинена глазирана стомничка

Табл.22 - а, б и в - глинени свещници

Табл.23 - дръжки от гърнета - II тип

Табл.24 - а, б, в и г - глинени паници

Табл.25 - а - глинена стомна
б - глинена стомничка с петна глазура

в - глинена кана
Табл.26 - а, б, в, г, д и е - глинени чаши
Табл.27 - а, б, в, г, д и е - глинени свещници
Табл.28 - фрагменти от съдове, покрити със златиста а
ба и рисувани с червена боя
Табл.29 - фрагменти от съдове, покрити със златиста а
ба и рисувани с червена боя
Табл.30 - а, б и в - глазирани паници
Табл.31 - Глазиран съд с релефна и статуарна украса
Табл.32 - Сграфито паничка
Табл.33 - Сграфито паница
Табл.34 - Сграфито паница
Табл.35 - Фрагменти от сграфито паници с прави и конц
рично врязани линии
Табл.36 - а - фрагмент от сграфито-паница с мрежест о
мент
фрагменти от сграфито-паници с вълнообразно
зани линии
Табл.37 - фрагменти от сграфито-паници, украсени с о
мент "развод"
Табл.38 - фрагменти от сграфито-паници, украсени с о
мент "развод"
Табл.39 - фрагменти от сграфито-паници с растителна у
са
Табл.40 - фрагменти от сграфито-паници с растителна у
са
Табл.41 - а - меден пръстен с касета, изработен във
ранна техника
б - бронзова обеца
в - бронзова обеца
г - бронзова обеца
д - бронзова обеца
е - бронзова обеца
ж - бронзова обеца с филигранни спираловидн
вити нишки
з - бронзова обеца
и - бронзова обеца

й - бронзов пръстен
к - бронзов пръстен
л - бронзов пръстен
м - бронзов пръстен
н - бронзов пръстен
Табл. 42 - а, б и в - бронзови пръстени
г - меден пръстен с касетка, изработен във филиг
ранна техника
д - бронзов пръстен
е - бронзова обеца
ж и з - бронзови пръстени
и, к и м - медни пръстени, изработени във филиг
ранна техника
й - бронзов пръстен с две точковидни касетки, в
които са инкрустирани стъклени перли
л - бронзов пръстен
Табл. 43 - а - рисувана стъклена гривна
б и в - стъклени гривни
Табл. 44 - а - бронзова отворена гривна
б - бронзова гривна с шарнирно свързващи се кра
ища
в - бронзова гривна с шарнирно свързващи се кра
ища
г - бронзова гривна, усукана от три тела
д - бронзова отворена гривна
е - фрагмент от бронзова гривна, усукана от че-
тири тела
ж, з, и,й - стъклени маниста
Табл. 45 - а - фрагменти от рисувани стъклени гривни
б - фрагменти от вити стъклени гривни
в - фрагменти от усукани стъклени гривни
Табл. 46 - а - железен кръст от хоругва
б - железен кръст от хоругва
в - рамо от стоящ бронзов кръст
Табл. 47 - а - погребение № 162
б - погребение № 170
в - погребение № 184

г - погребение № 180

Табл. 48 - а - анонимна византийска монета - тип А-2 (976-1023 г.)
б -анонимна византийска монета - клас F - (1060-1065 г.)
в - монета от имп. Мануил I Комнин (1143-1180 г.)
г- монета от имп. Мануил I Комнин (1143 - 1180 г.)
д - монета от имп. Андроник I Комнин(1183 -1185 г.)
е - монета от имп. Исак II Ангел (1185 - 1195 г.)
ж - монета от имп. Исак II Ангел (1185 - 1195 г.)

Табл. 49 - огърлица от 3020 стъклени маниста от гроб № 186.

LOCALITE MOYENAGEUSE ET NECROPOLE SUR LE SITE PRES DU VILLAGE DE DJADOVO

(Fouilles, effectuées au cours des années 1982, 1983)

Boris D.Borisov

Les fouilles de la localité moyenâgeuse et du necropole sur le site près du village de Djadovo ont continué durant les années 1982 et 1983. Au cours des deux années de travaux sur terrain étaient examinées deux nouvelles couches du site. Avec ces recherches à la fin de la saison de 1983, la couche moyenâgeuse du site était complètement épuissée.

Le present article s'arrête sur les outillages découverts et les matériaux trouvés pendant ces deux dernières années des fouilles. Les conclusions qui en resultent ne sont pas l'objet de cet article.

Pendant la période examinée étaient découverts les fondements de cinq nouvelles habitations qui font partie des types déjà connus. Chronologiquement ils se rapportent à la période la plus ancienne de l'existence de site moyenâgeus (tables 1-3).

Au cours des années 1982, 1983 ont été découverts aussi un certain nombre d'outils agricoles (tables 4 - 5); des objets de ménages (table 6); des instruments d'artisan (tables 7-8); des objets d'armement (table 9; des harnachements (tables 10-11); de la céramique (tables 14-40); des parures (tables 41-46) et des monnaies (table 48).

Sur la base des outillages, ainsi que d'après les matériaux archéologiques, découverts jusqu'à présent, la localité moyenâgeuse sur le site, pres du village de Djadovo peut être rapportée vers la période de la domination byzantine dans les terres bulgares (XIe, XIIe s.). Quand fait-elle, exactement son apparition

est très difficile de définir. Probablement, cela a eu lieu vers la première moitié du XIe s., puisque de cette époque sont datées les monnaies, les plus anciennes qui y sont découvertes. La fin de la localité doit être lié aux événements, suivis la Troisième croisade. D'après les sources historiques, au début de 1190 une partie de l'armée des croisés reconquiert Véréa, detruit la forteresse et se dirige vers Constanţa, où elle est arrivée le 21 janvier. Probablement, pendant la campagne de Véréa à Constanţa la localité moyenâgeuse sur le site, près du village de djadovo a été quittée.

Табл. 2

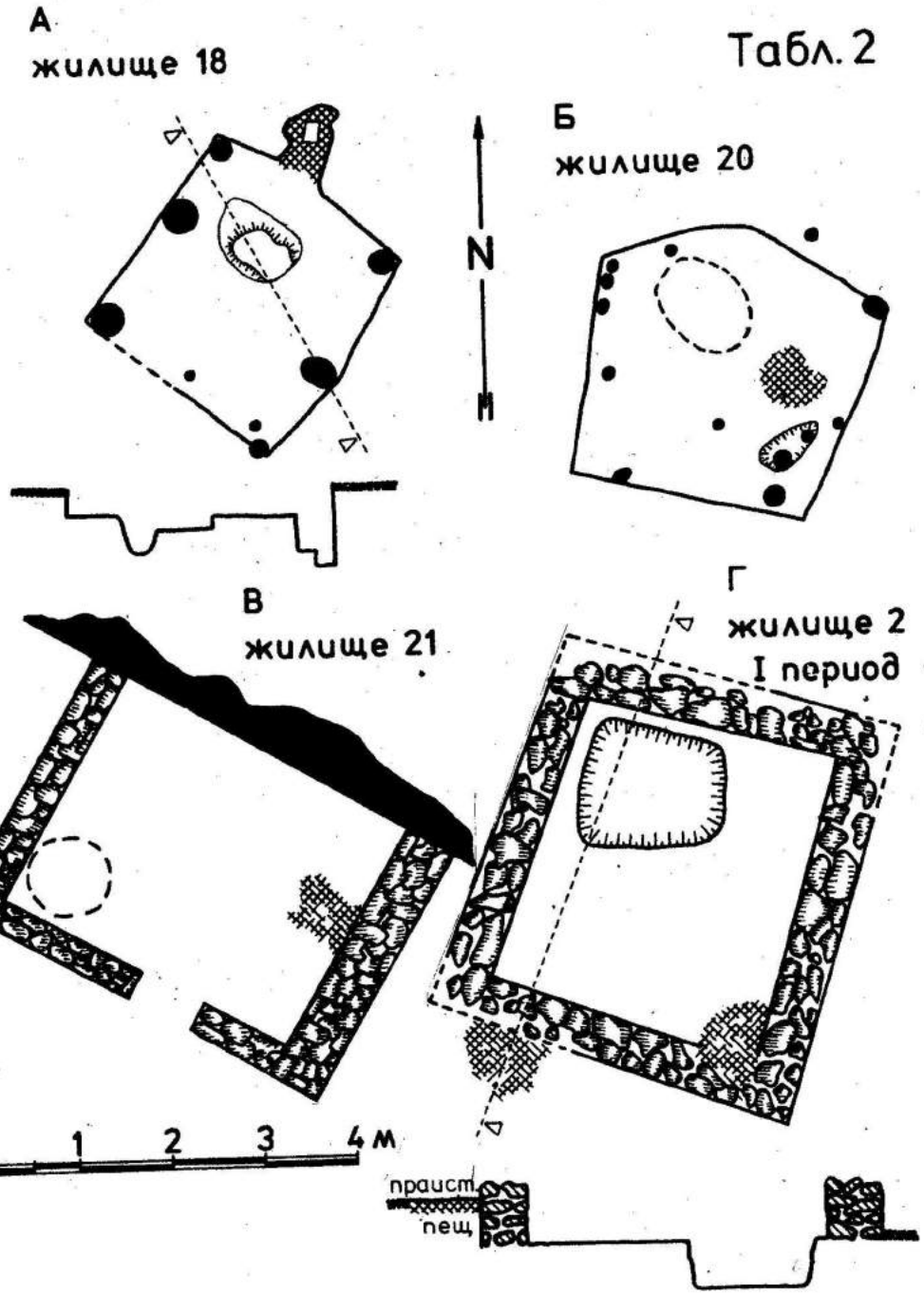

Табл. 3

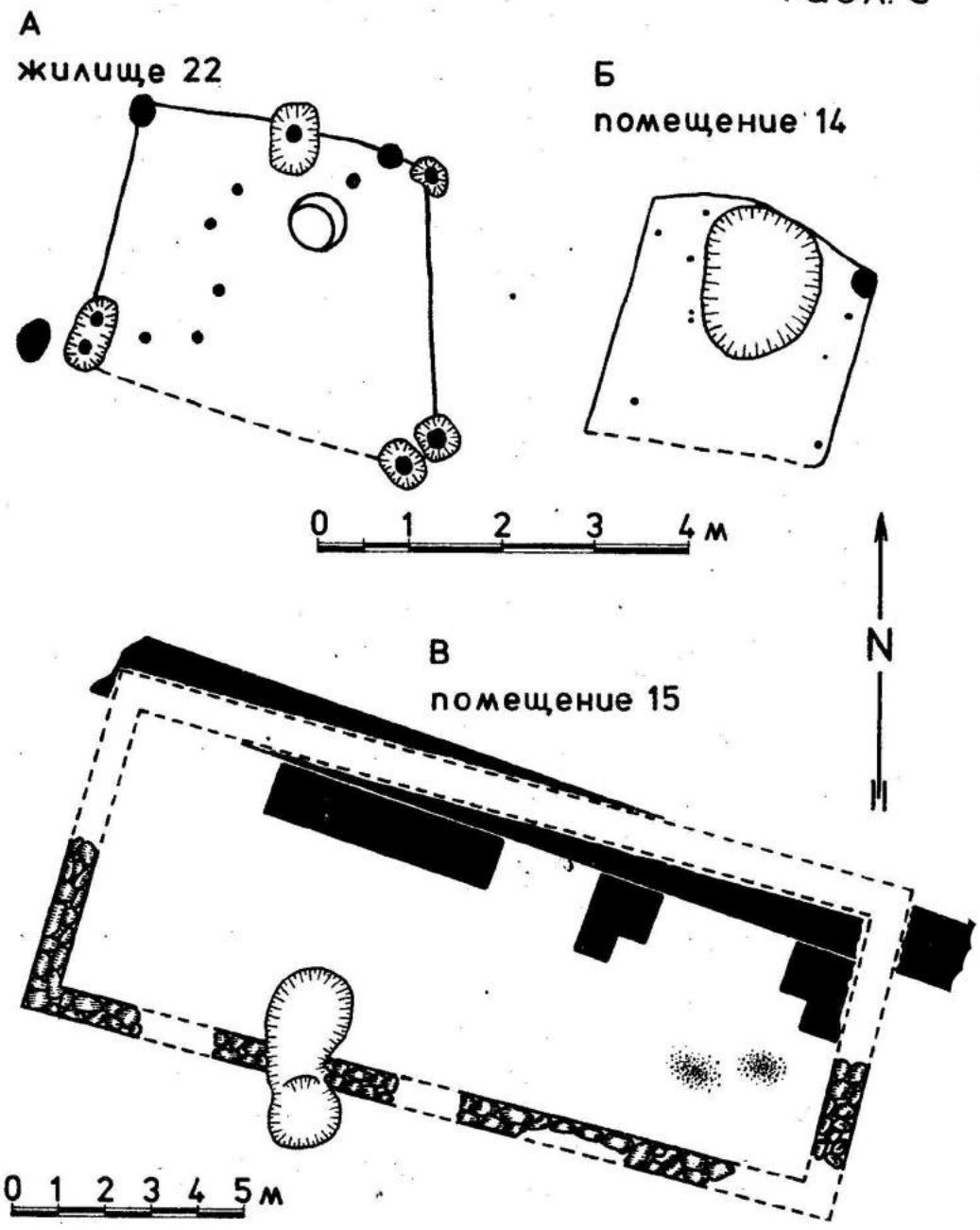
А
жилище 22
Б
помещение 14
0 1 2 3 4 м
N
В
помещение 15
0 1 2 3 4 5 м

Табл. 4

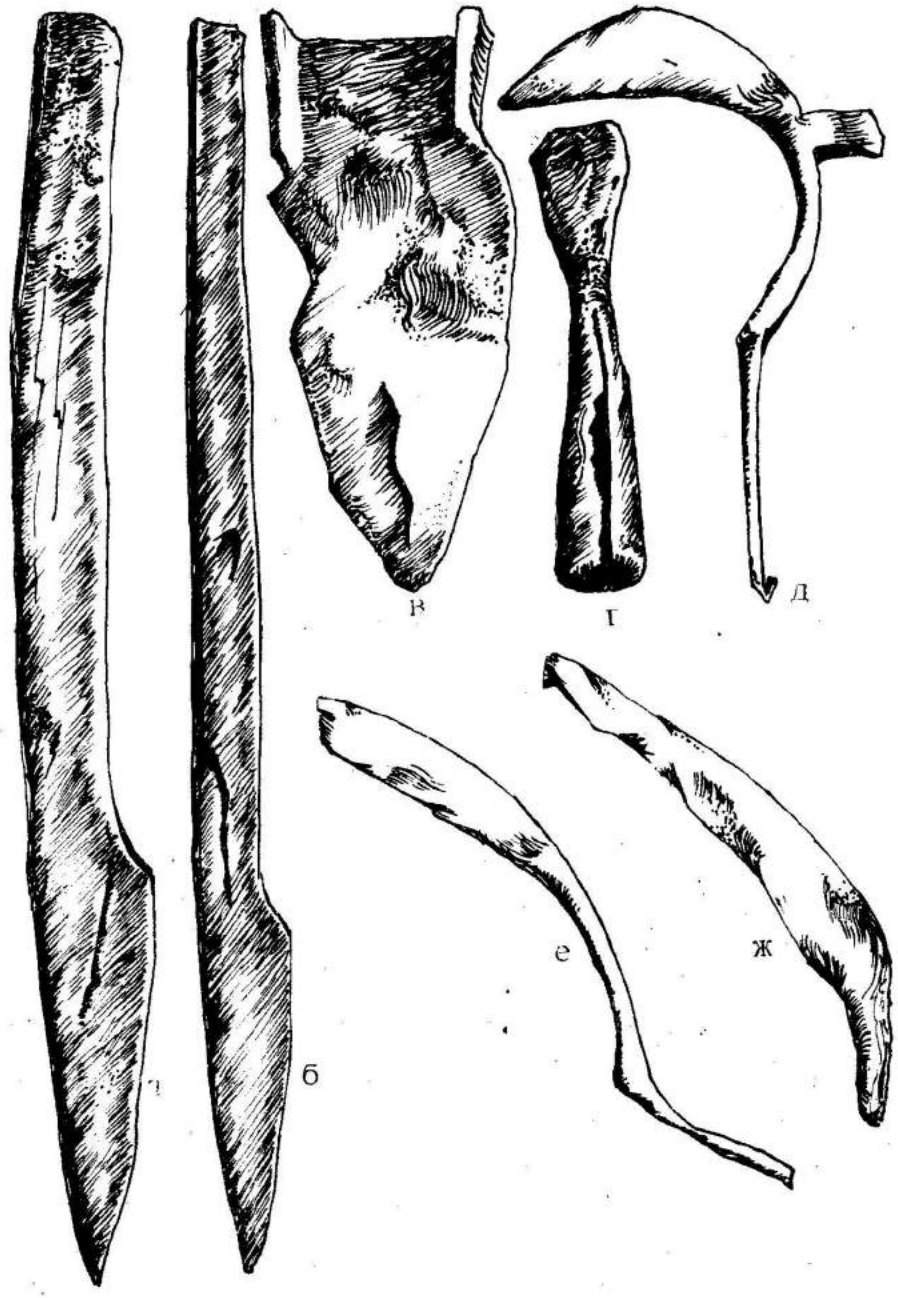
а
б
в
г
д
е
ж

Табл. 5

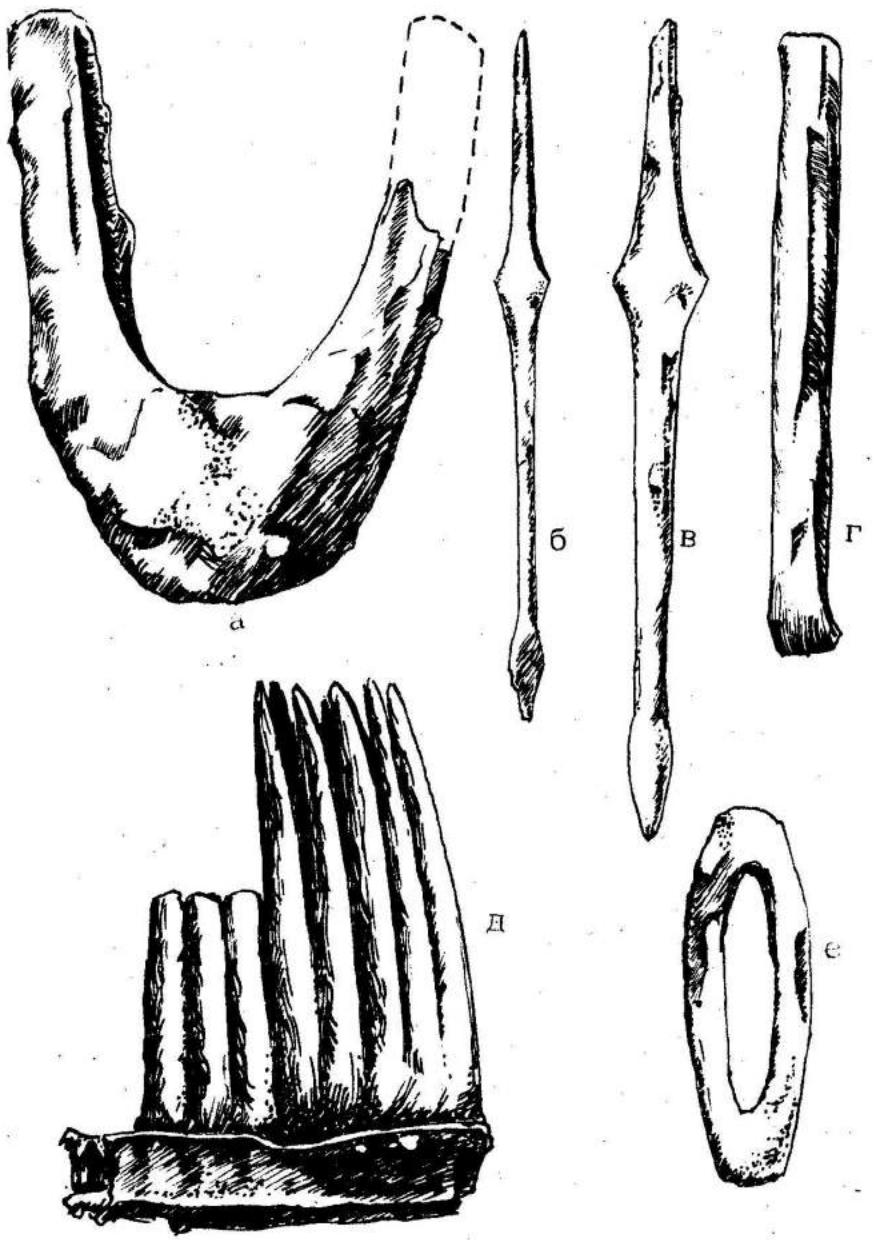

Табл. 6

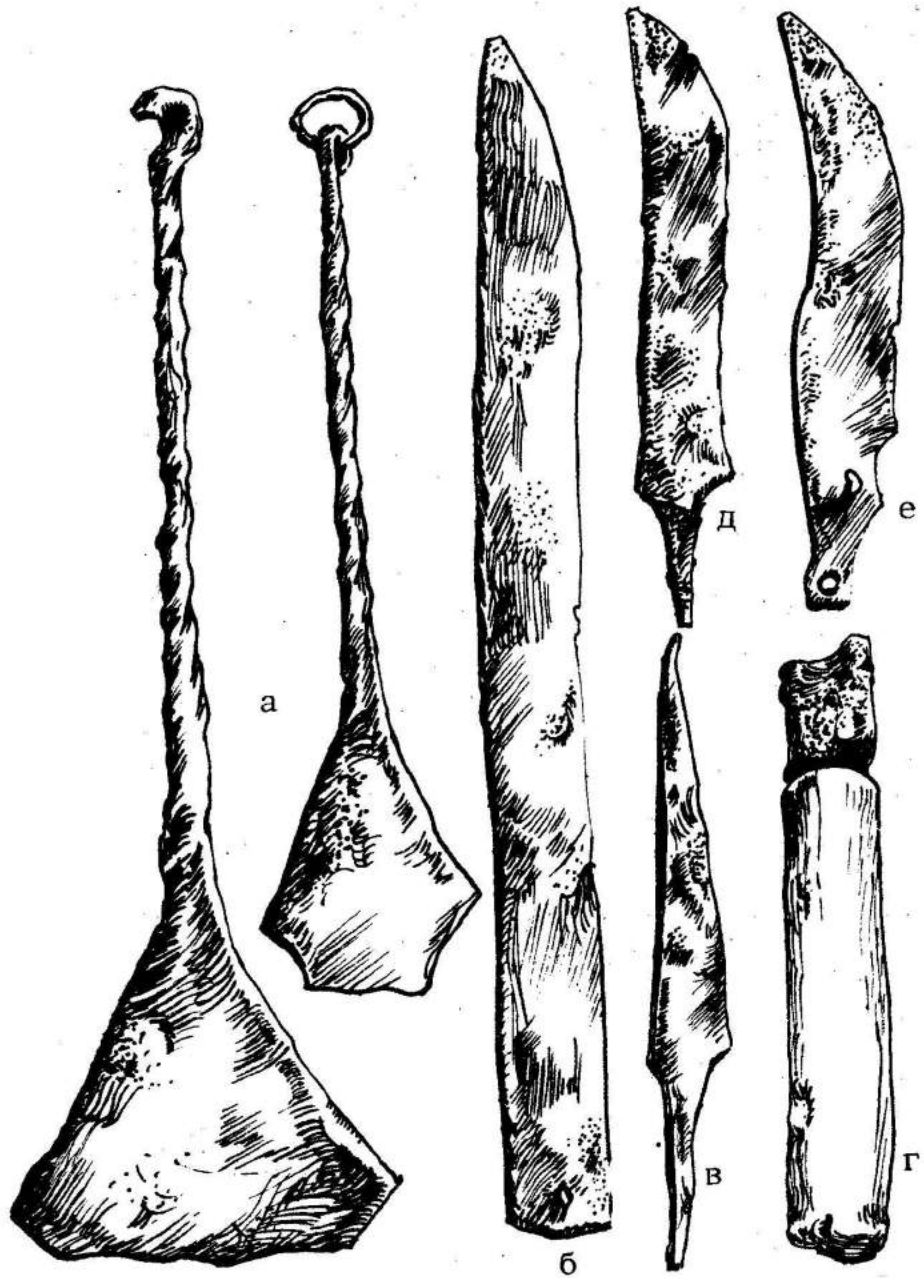

Табл. 7

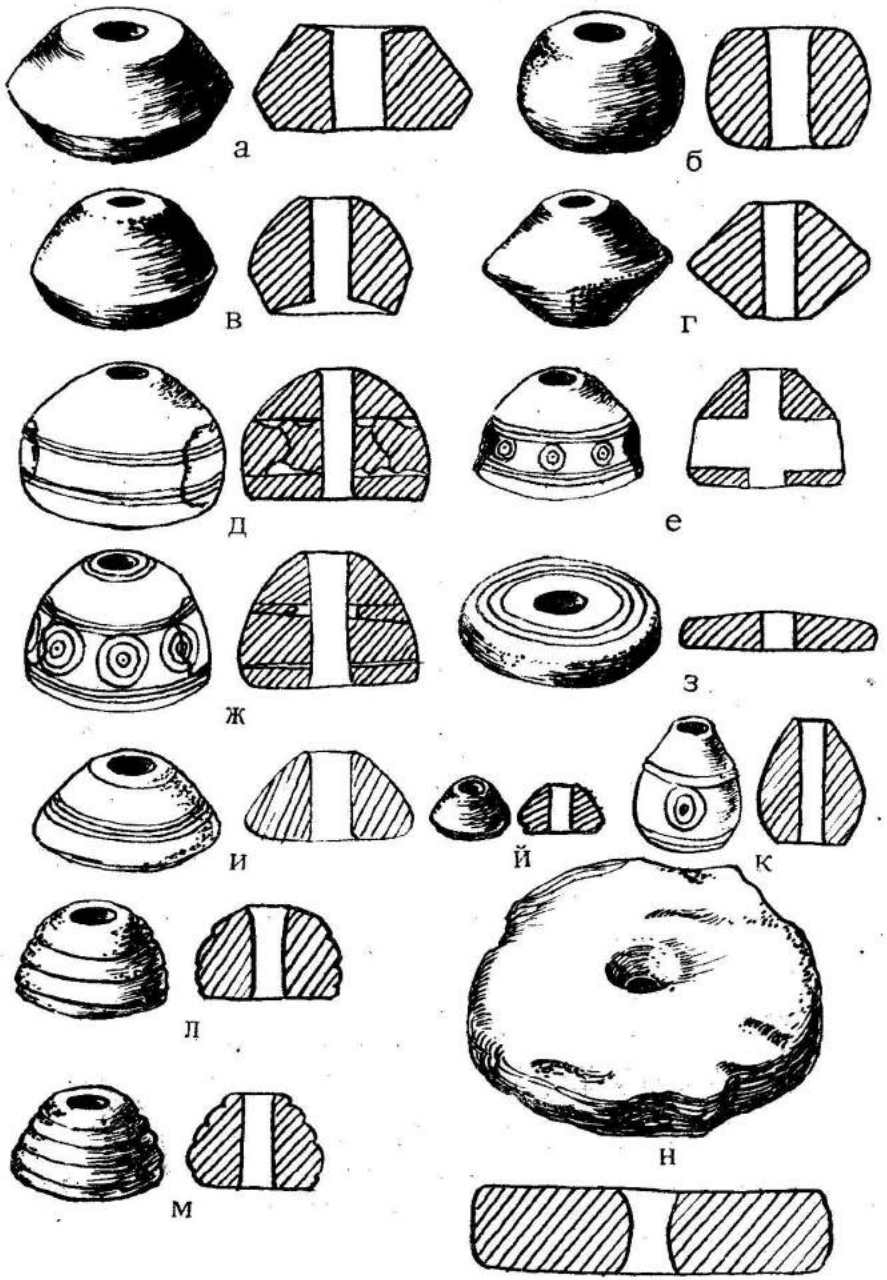

Табл. 8

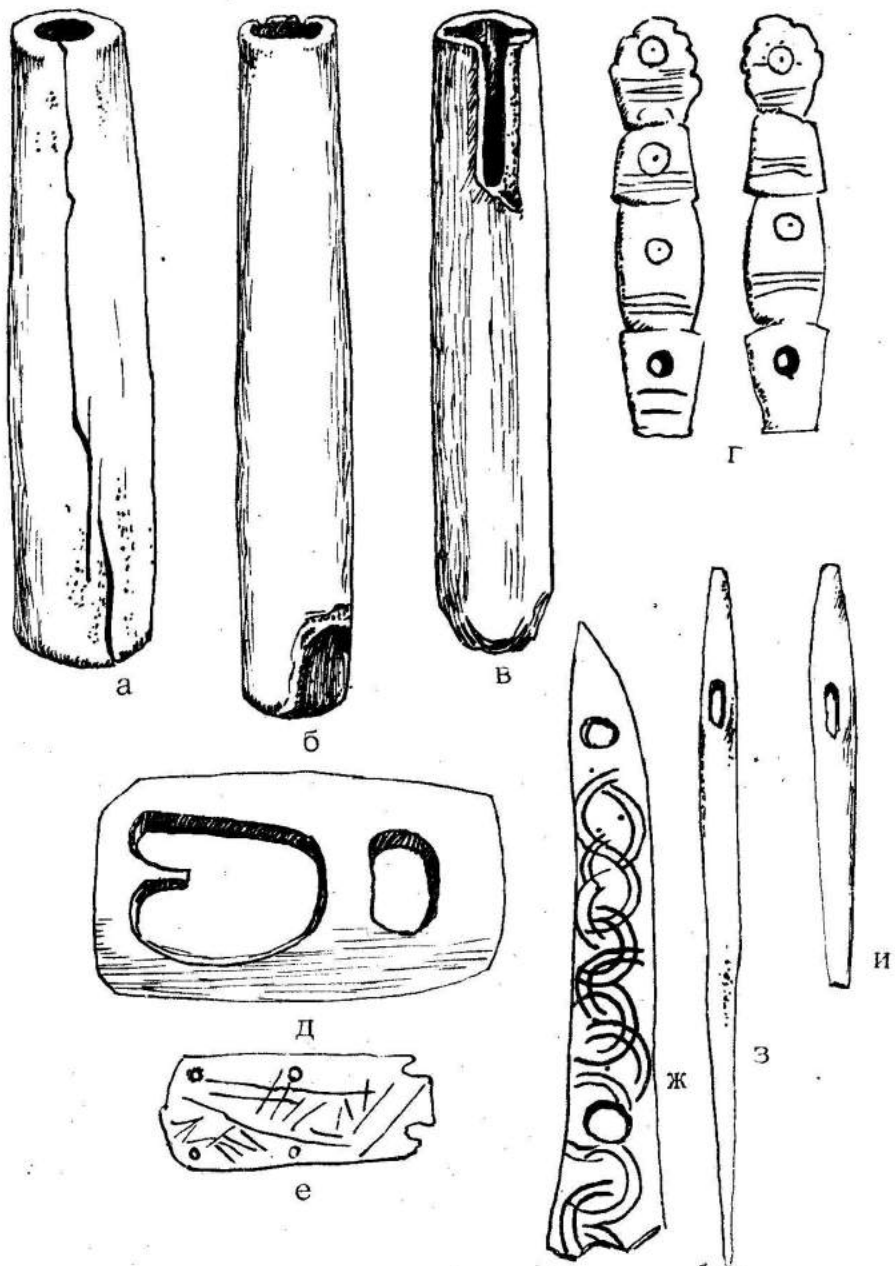

Табл. 9

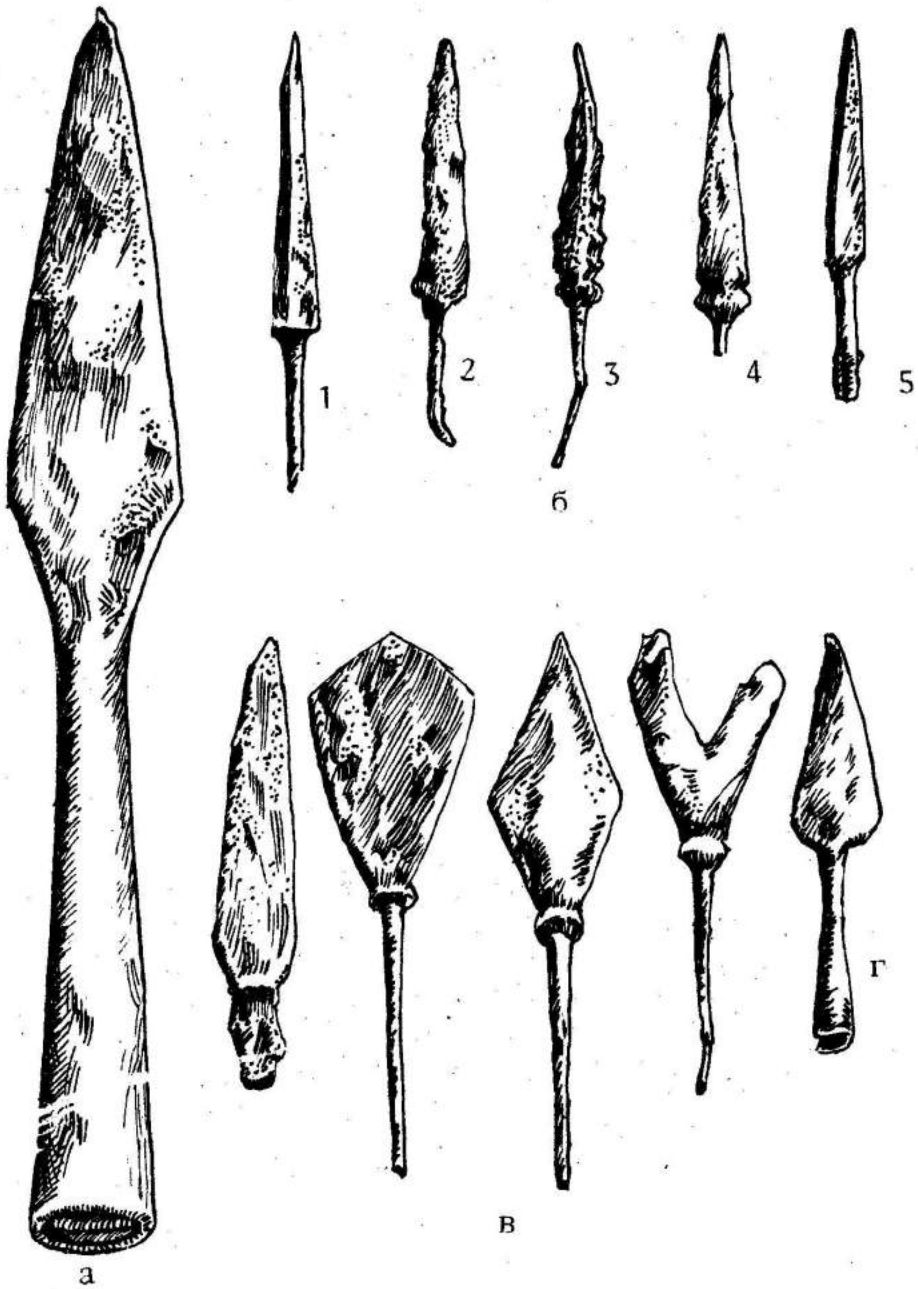

Табл. 10

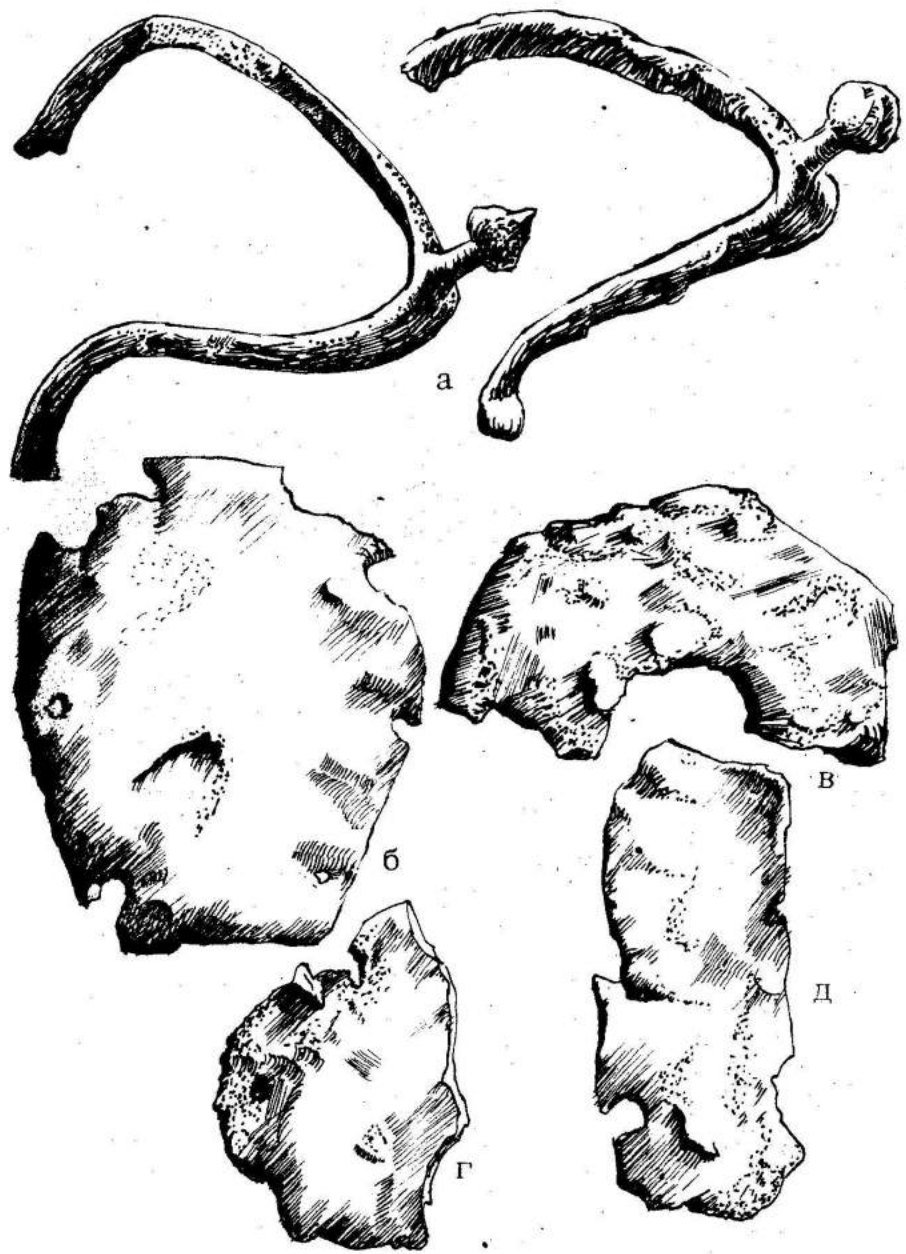

Табл. 11

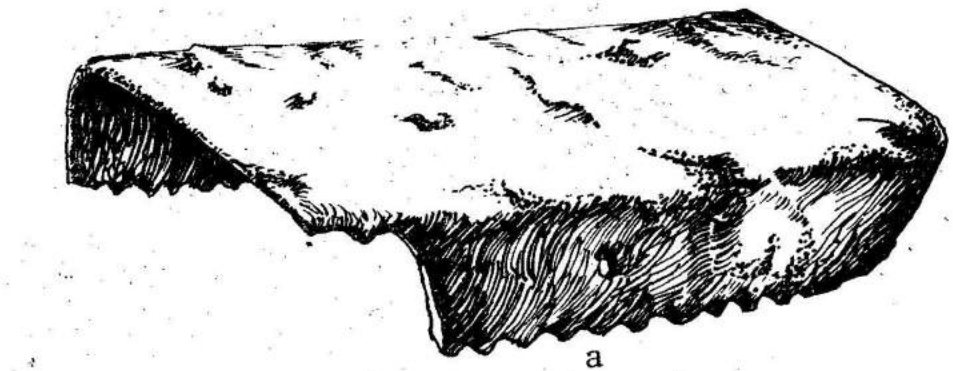

а

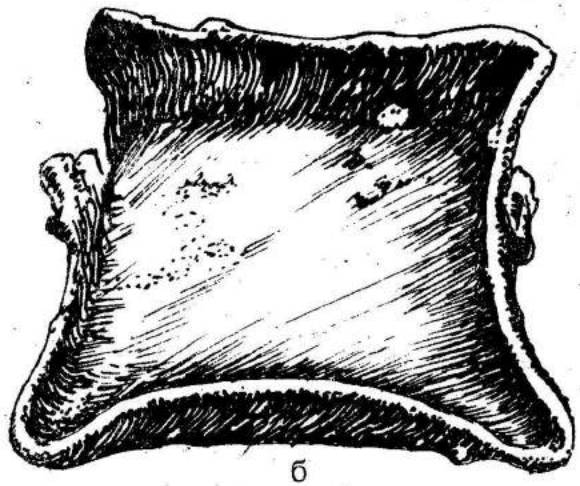

б

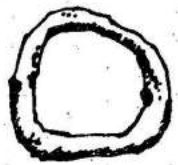

в

г

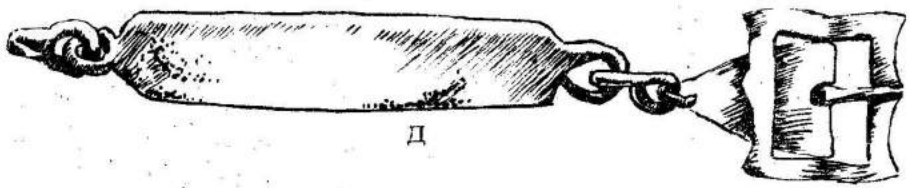

д

Табл. 12

а

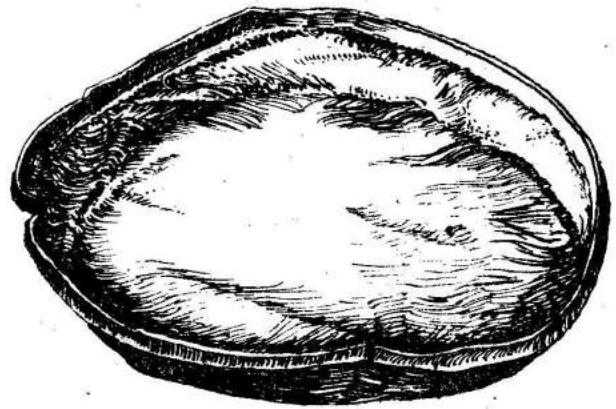

б

Табл. 13

а

б

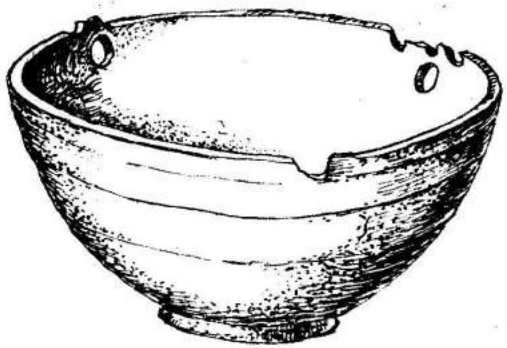

в

г

Табл. 14

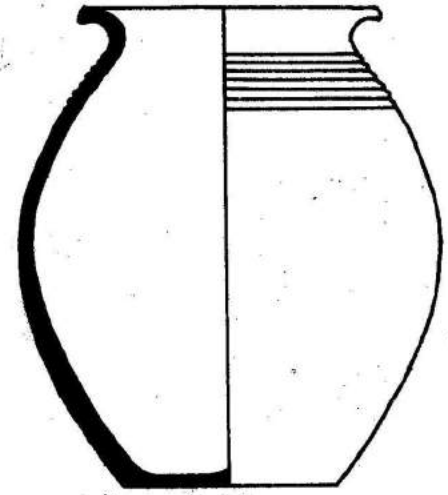

а

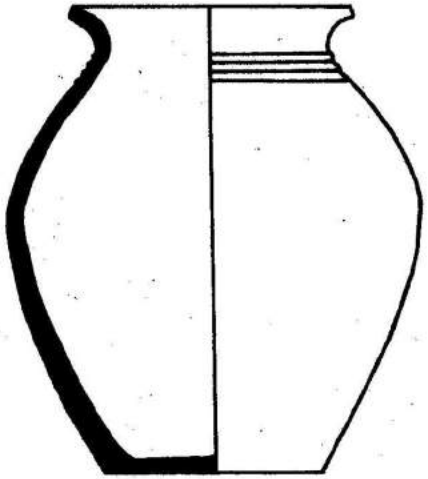

б

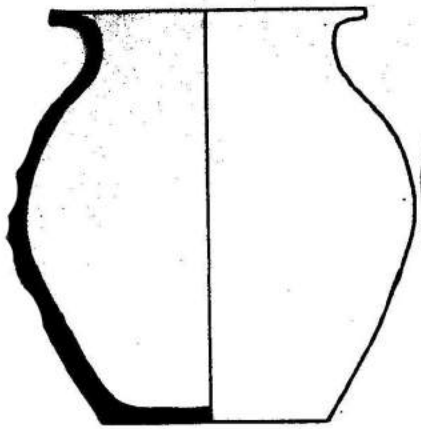

в

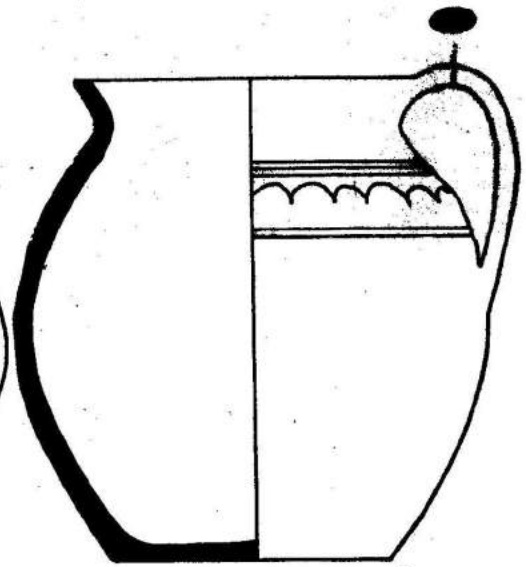

г

Табл. 15

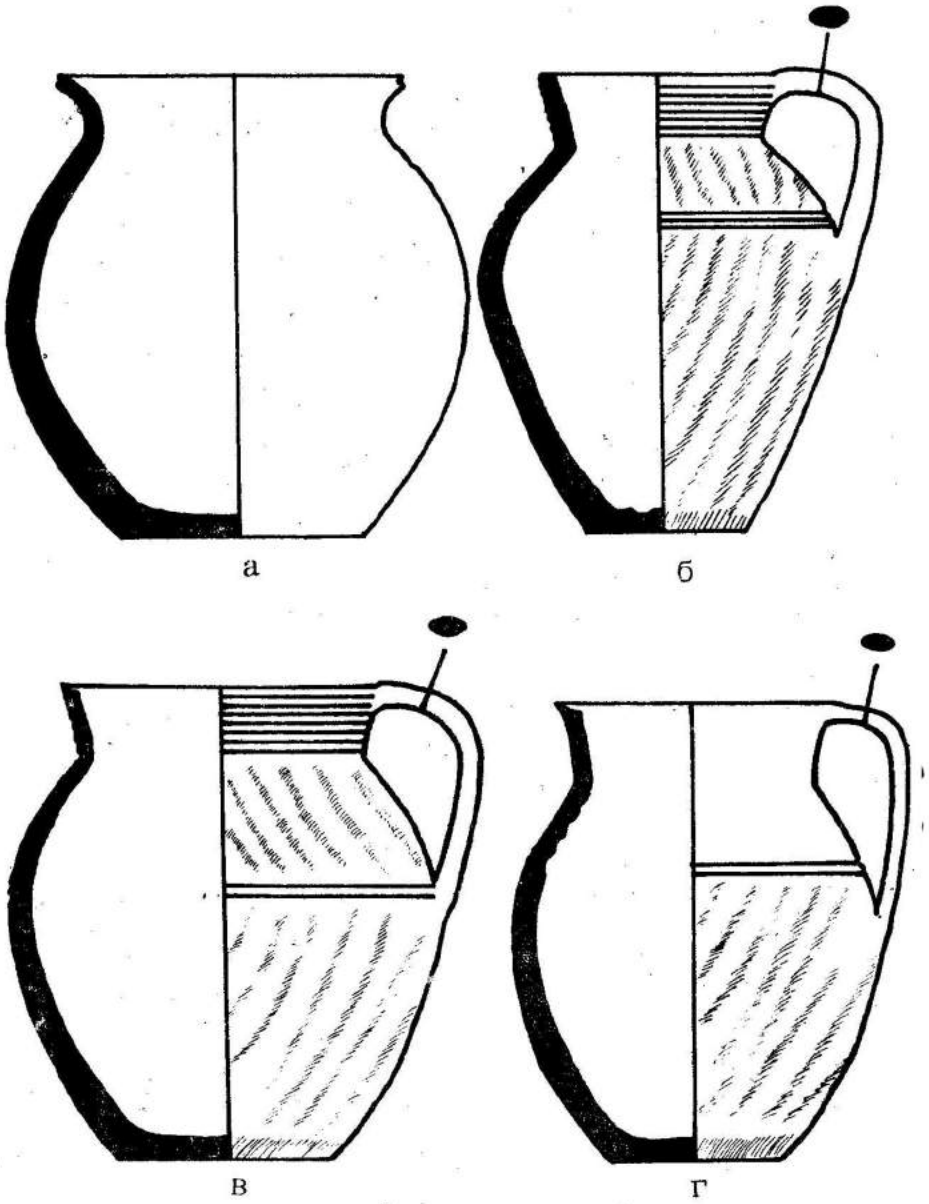

Табл. 16

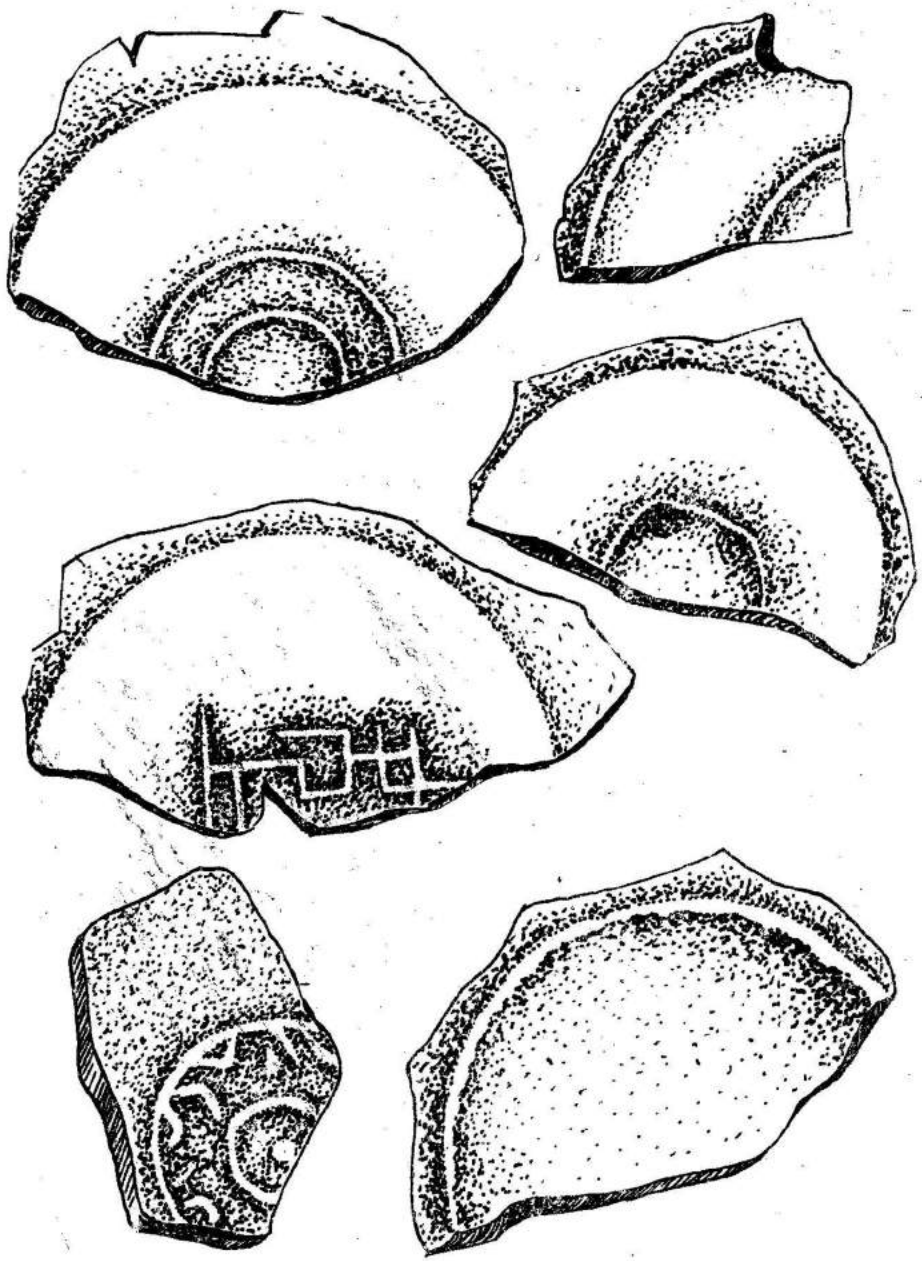

Табл. 17

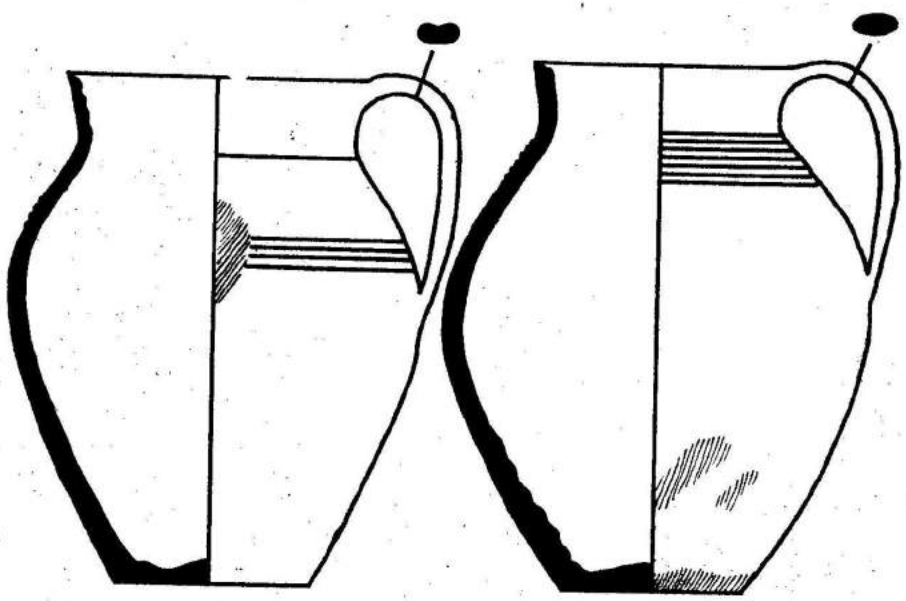

а б

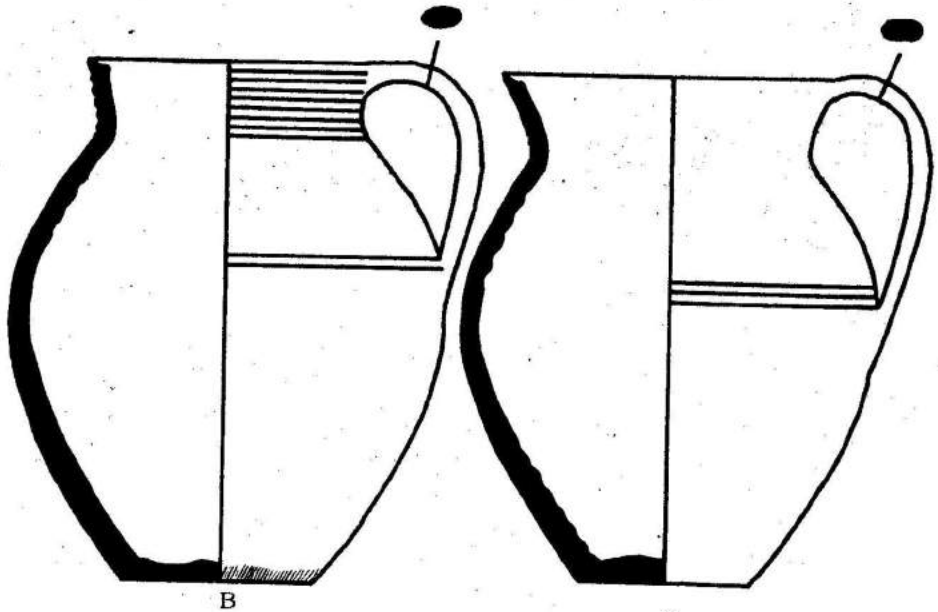

в г

Табл. 18

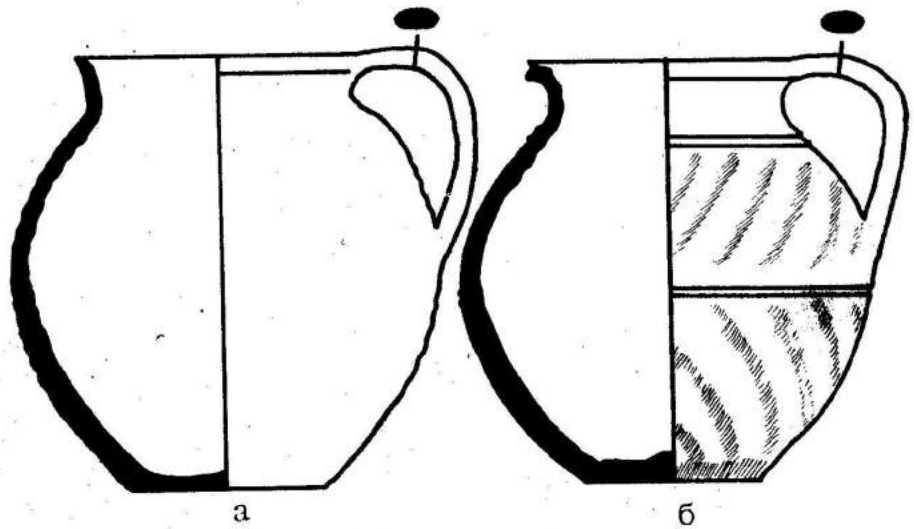

а б

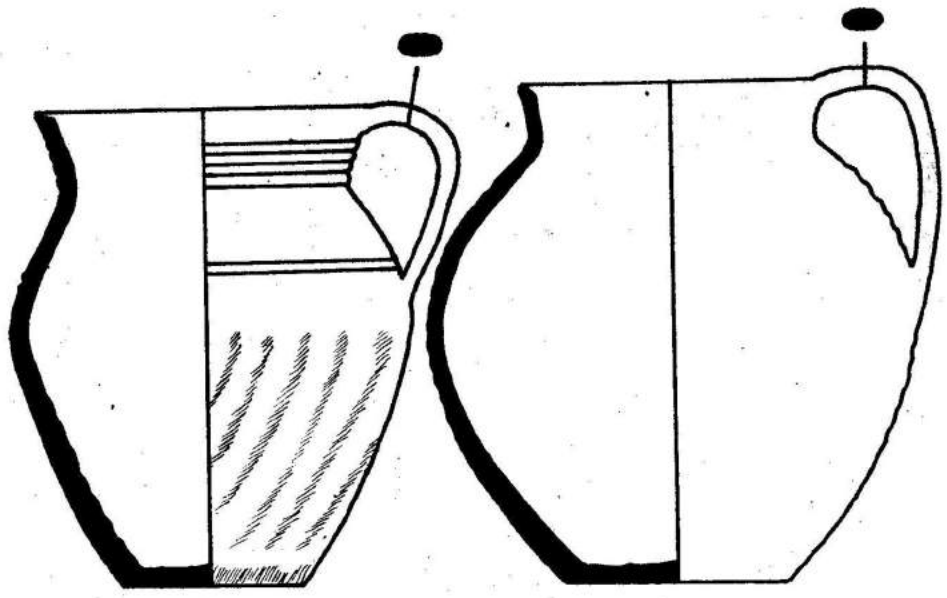

в г

Табл. 19

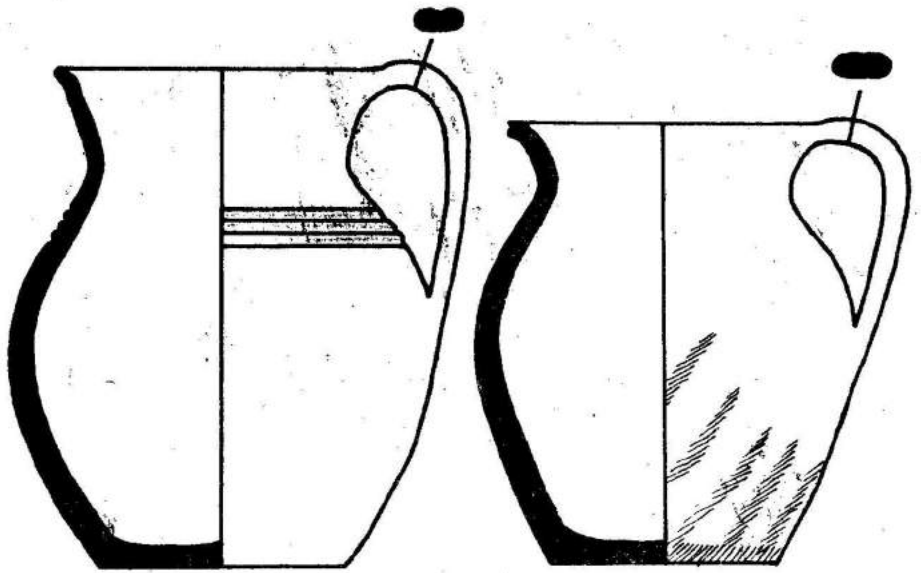

а б

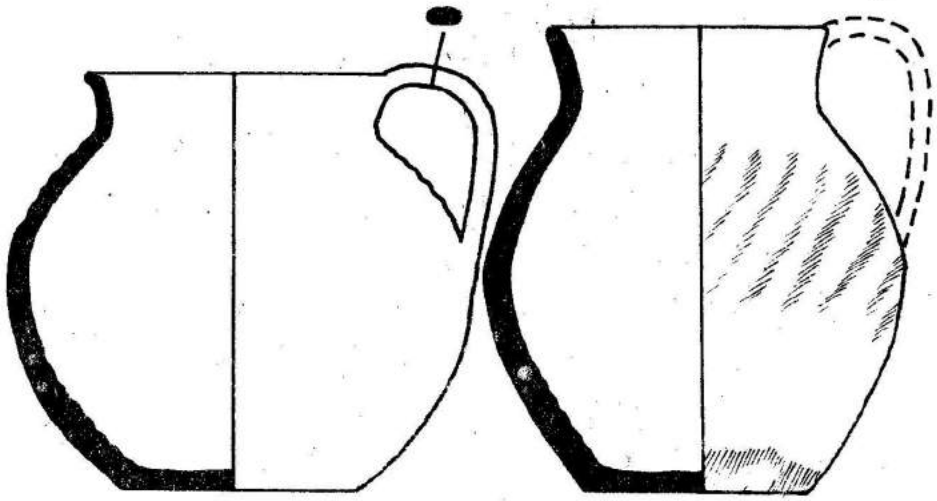

в г

Табл. 20

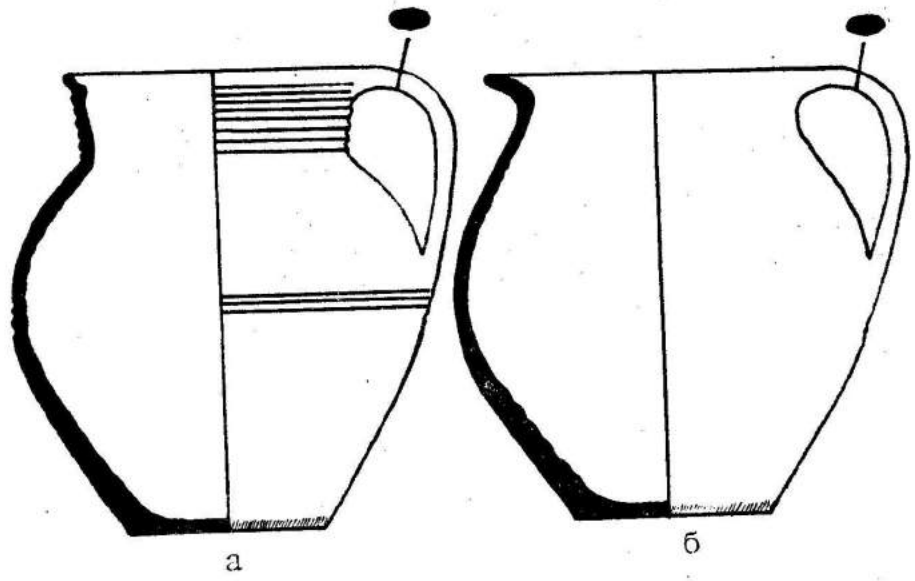

а б

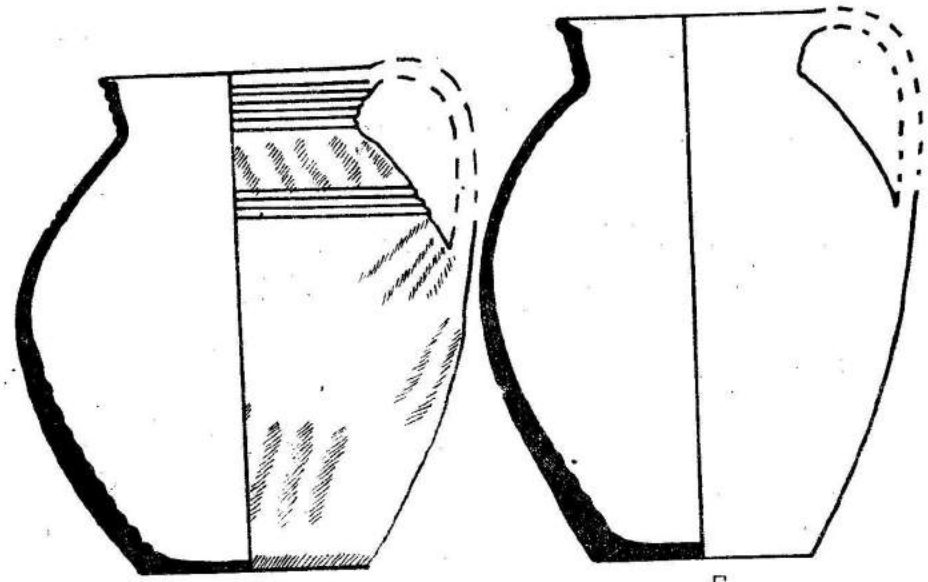

в г

Табл. 21

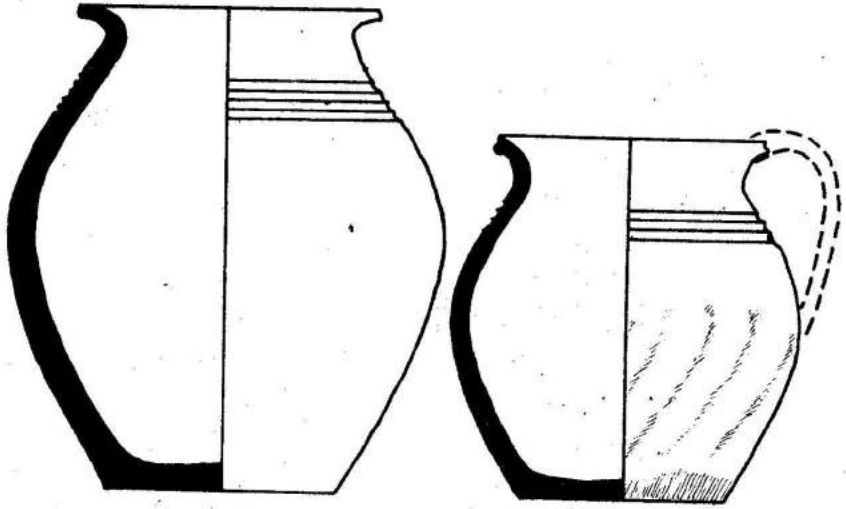

а б

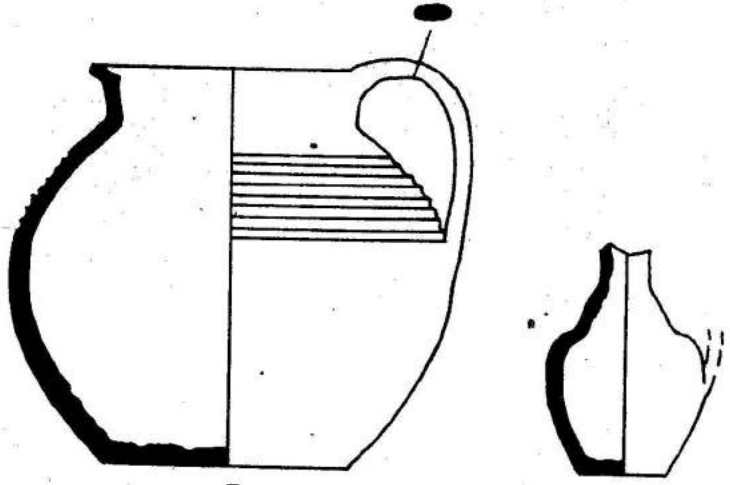

в г

Табл. 22

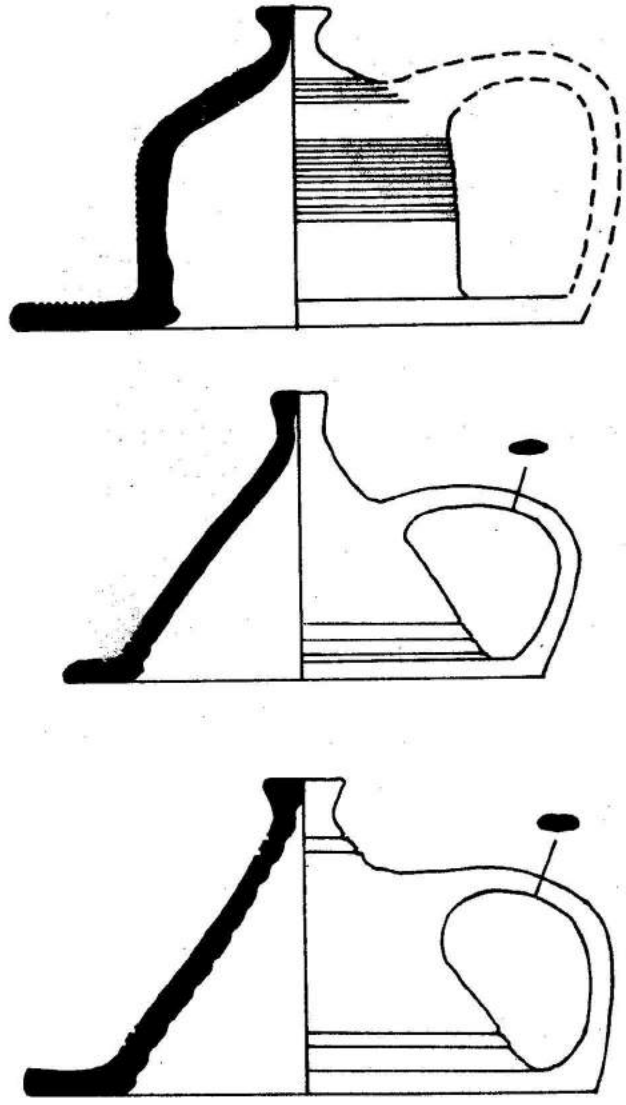

Табл. 23

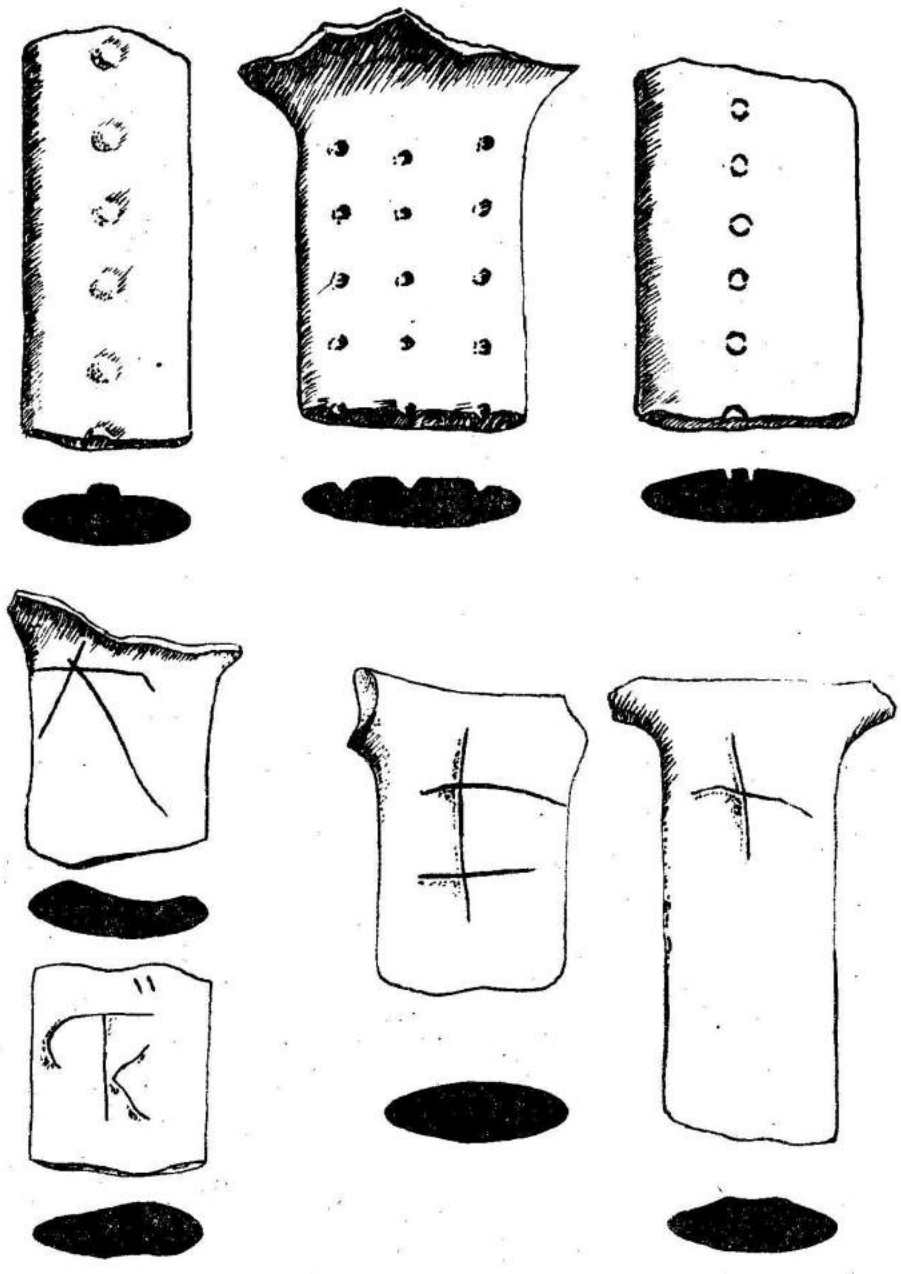

Табл. 24

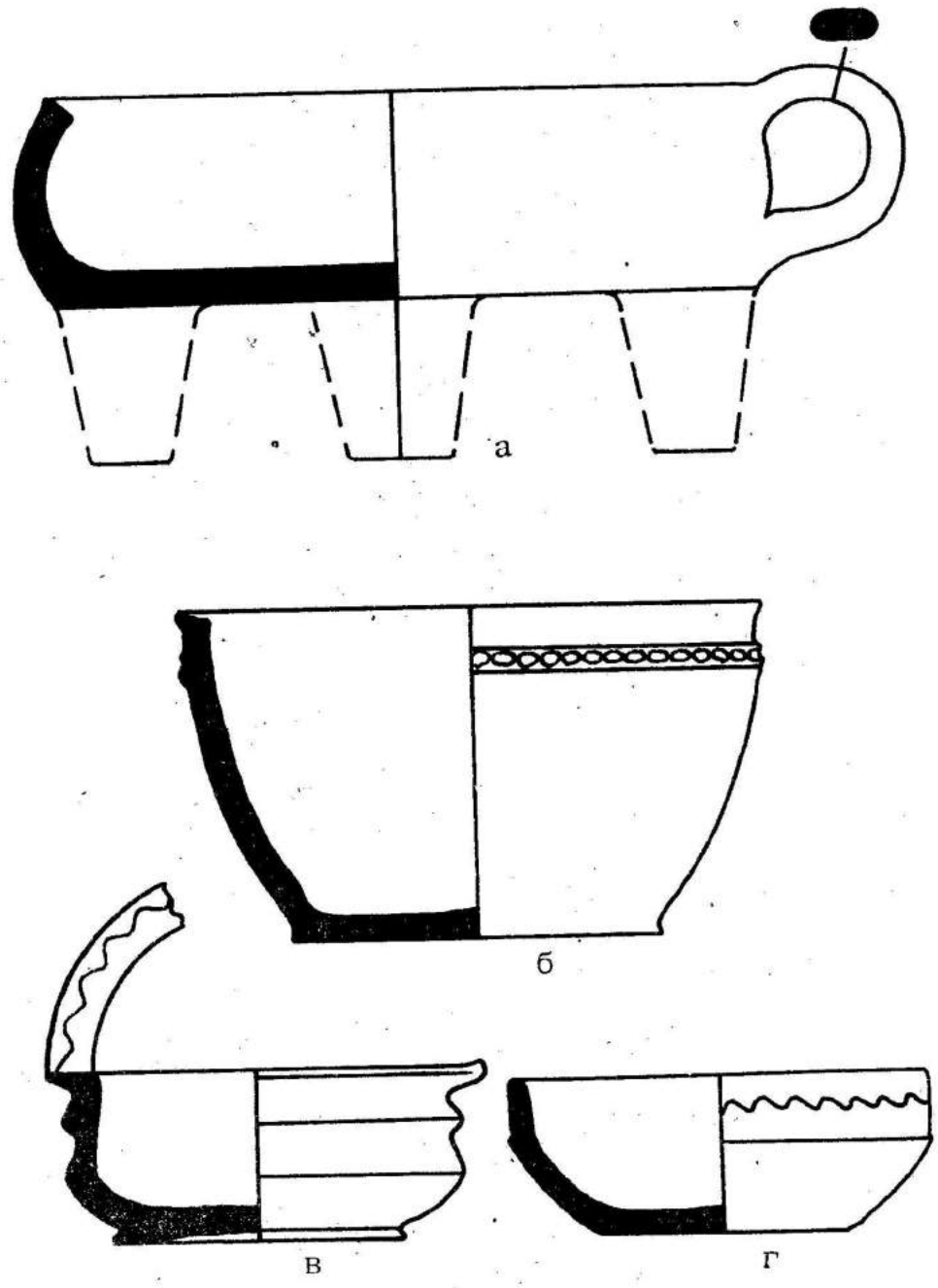

Табл. 25

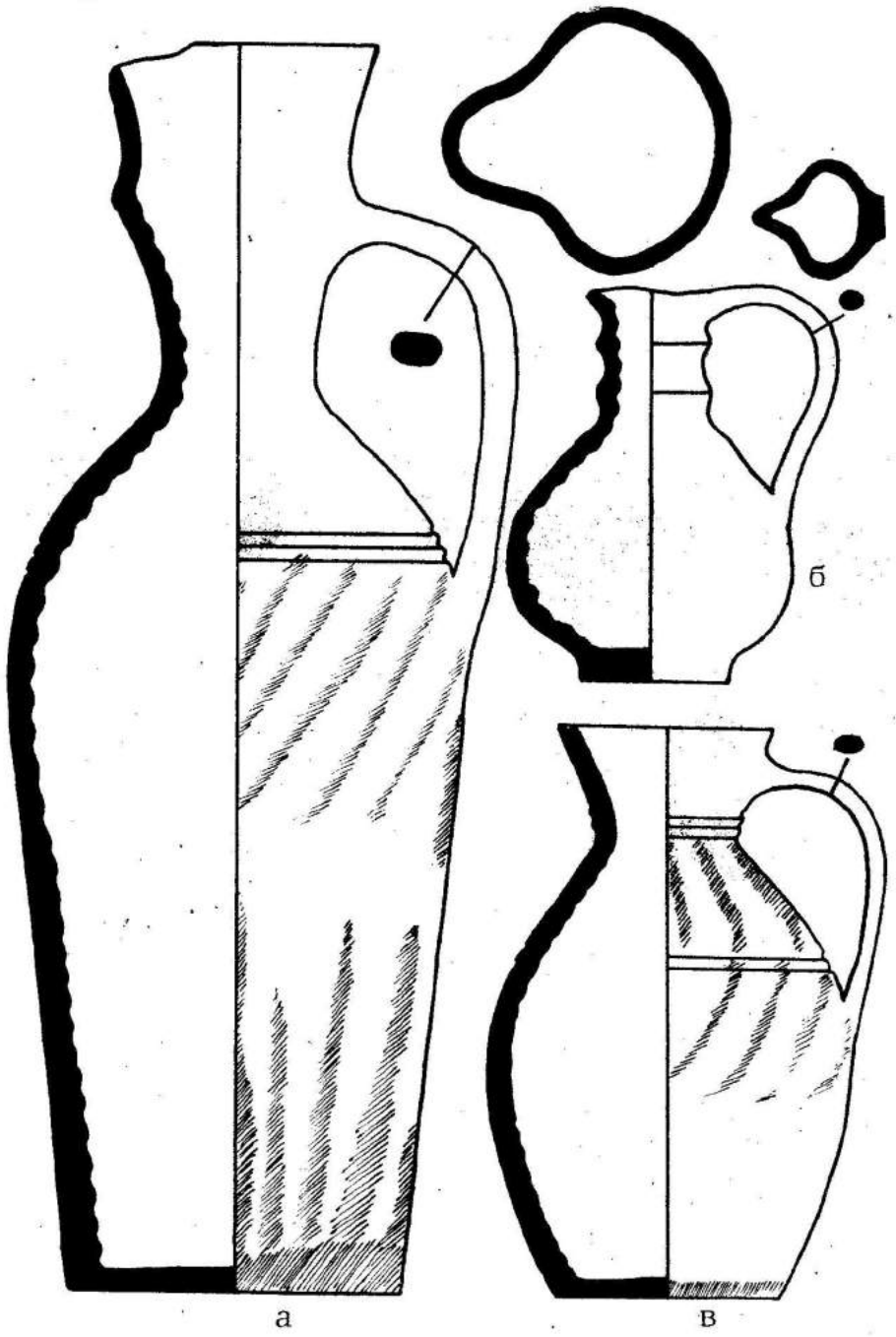

Табл. 26

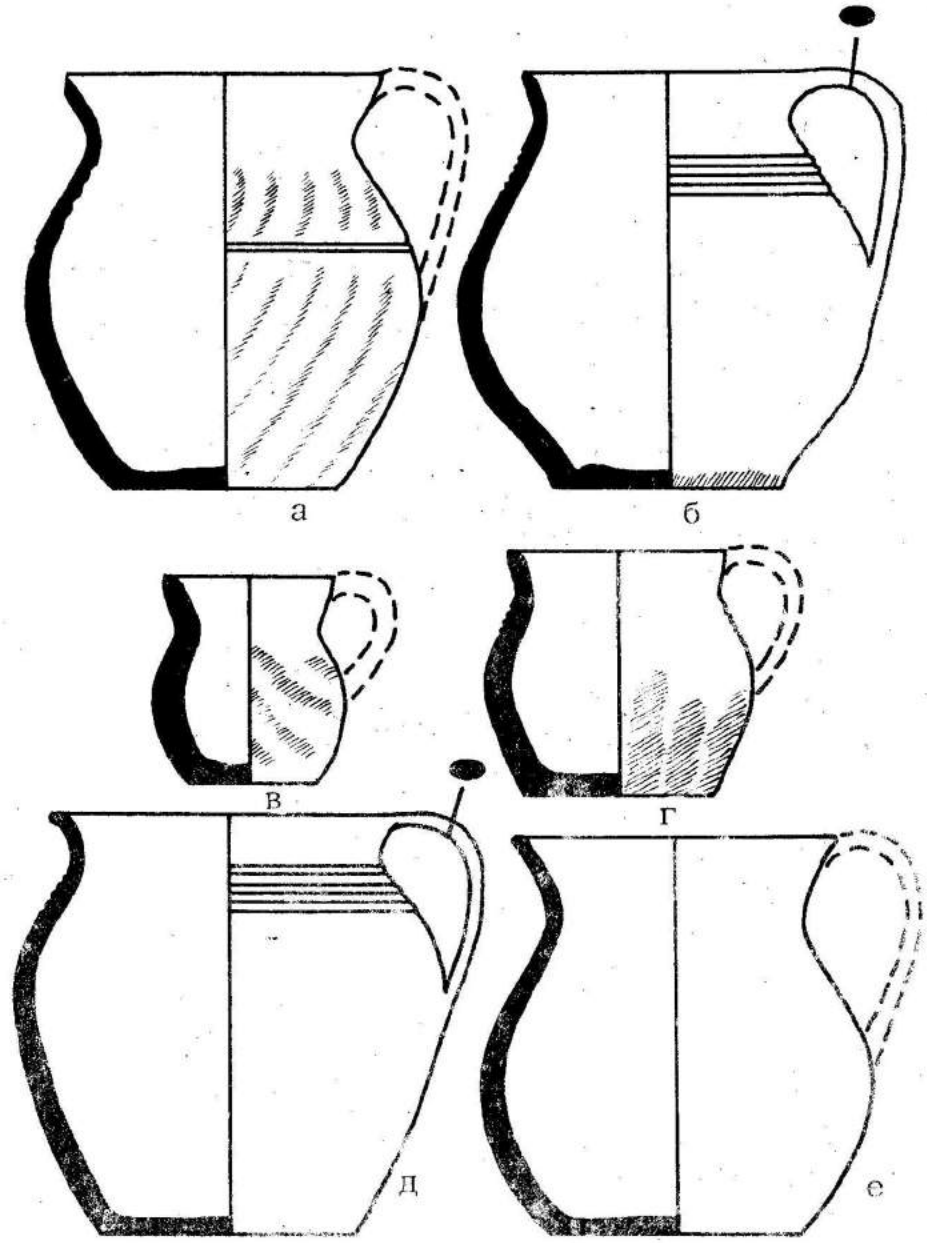

Табл. 27

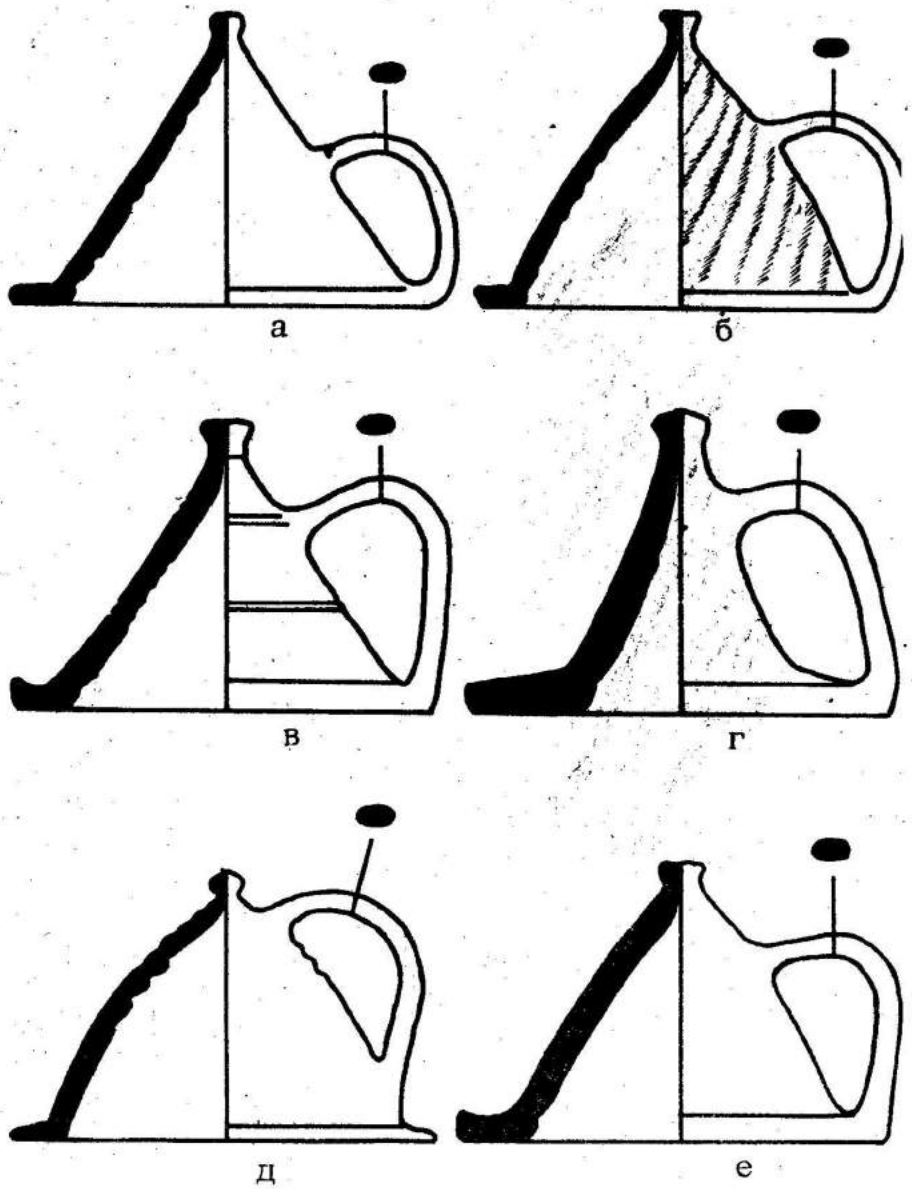

Табл. 28

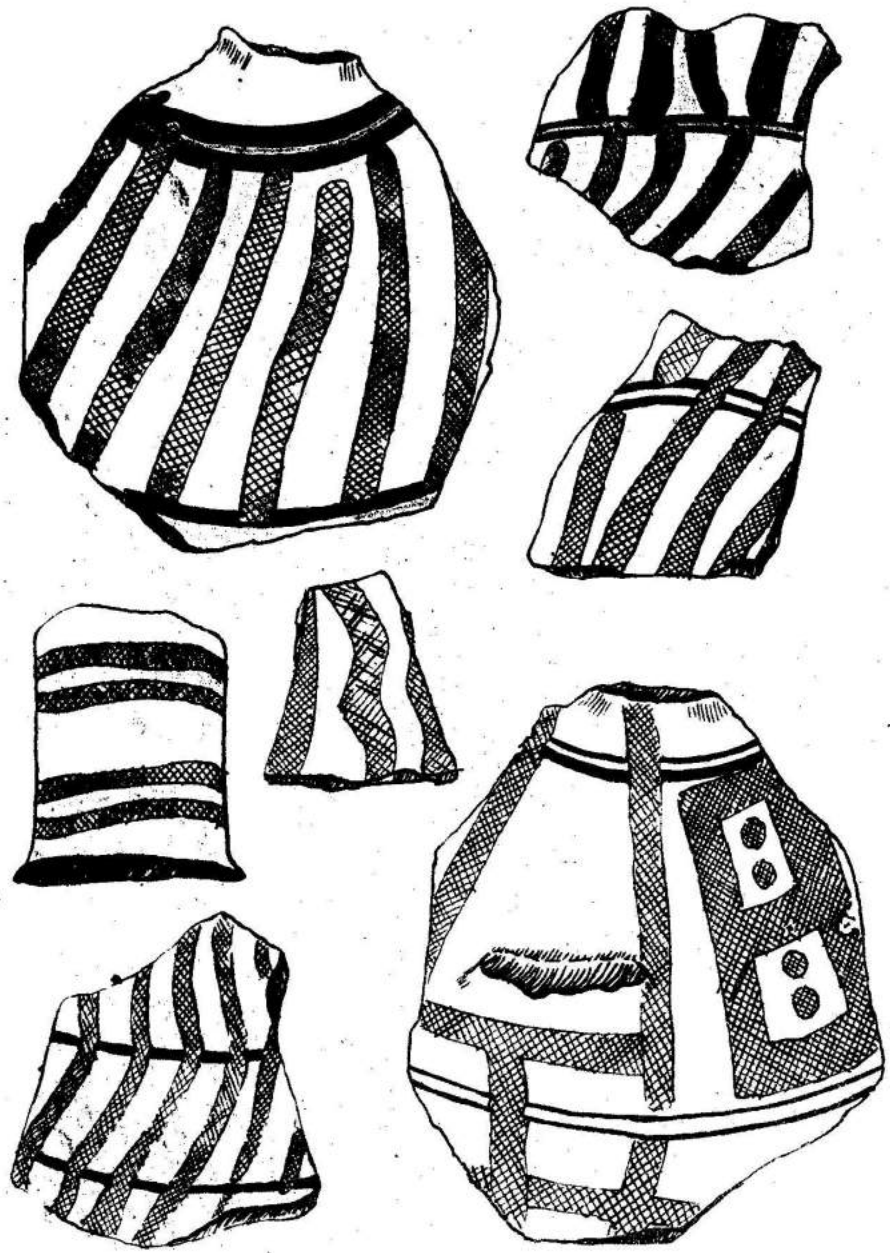

Табл. 29

Табл. 30

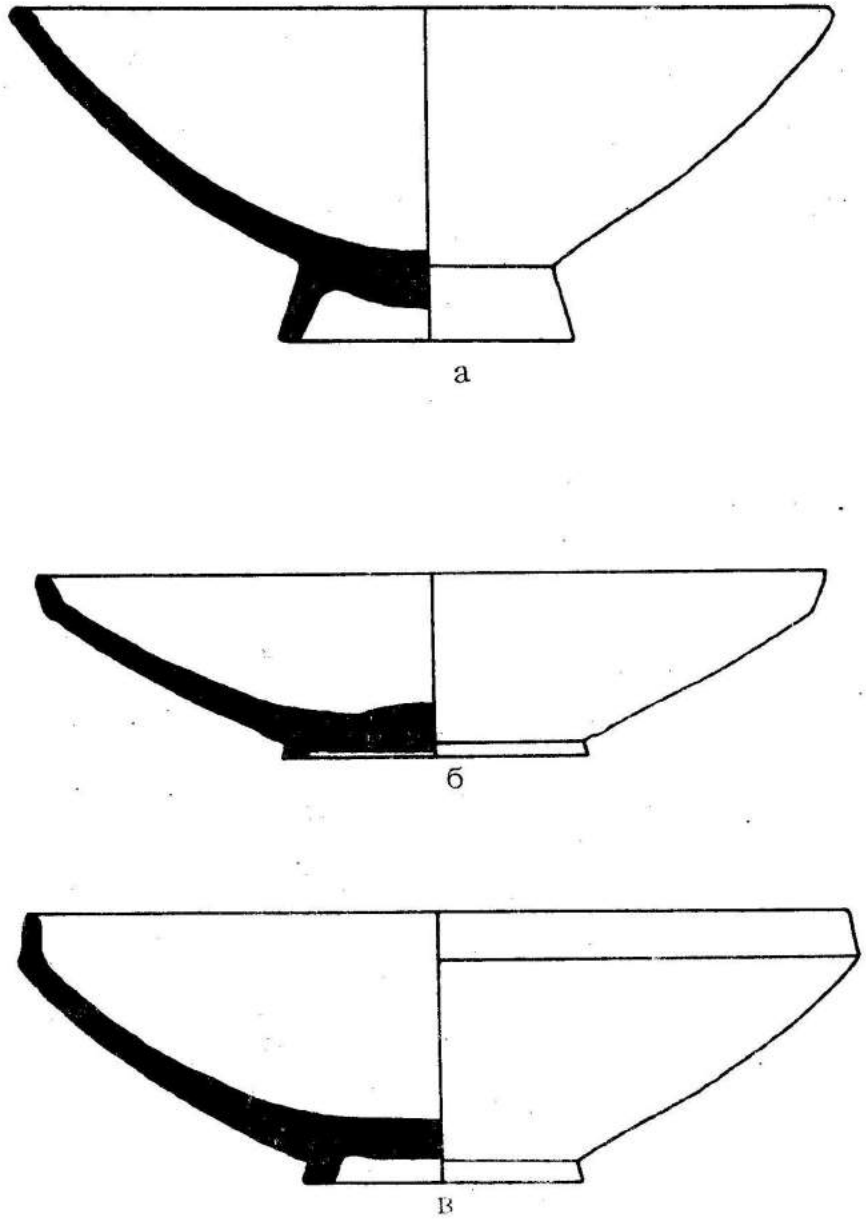

Табл. 31

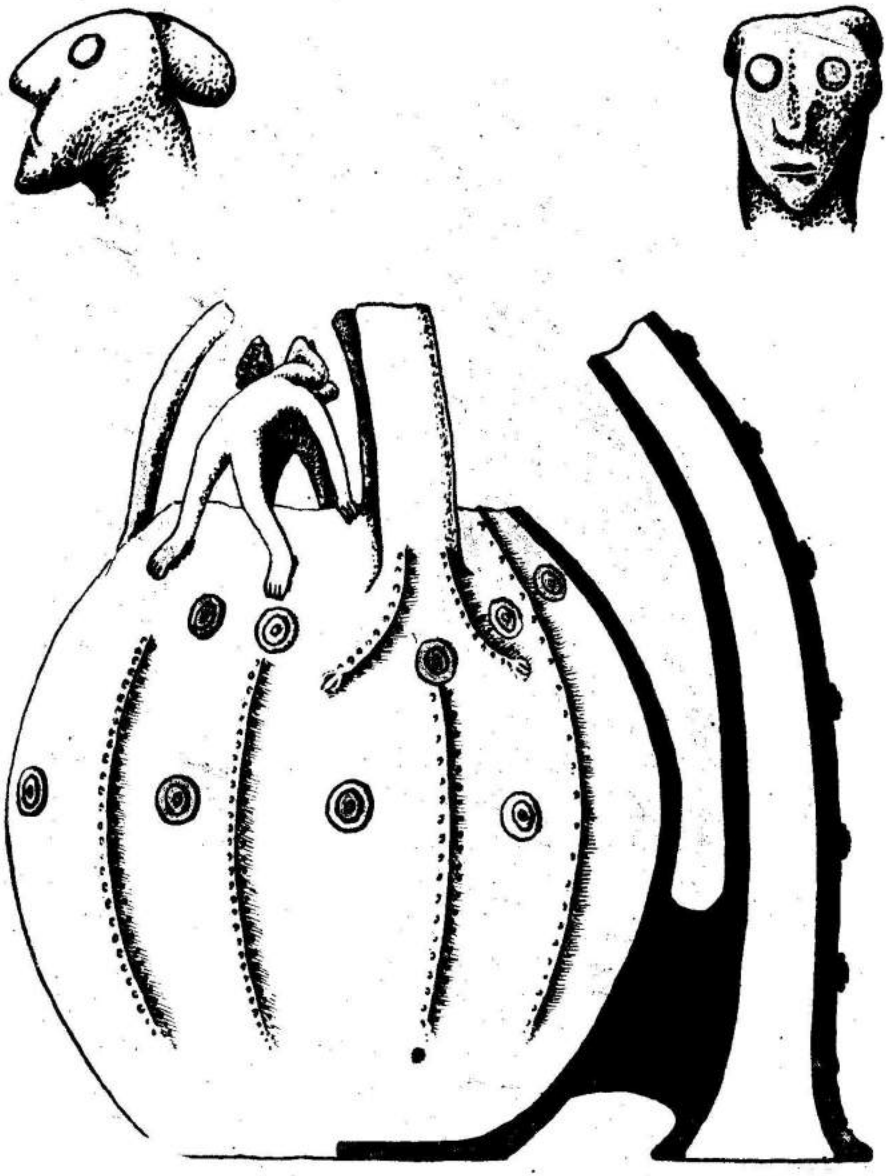

Табл. 32

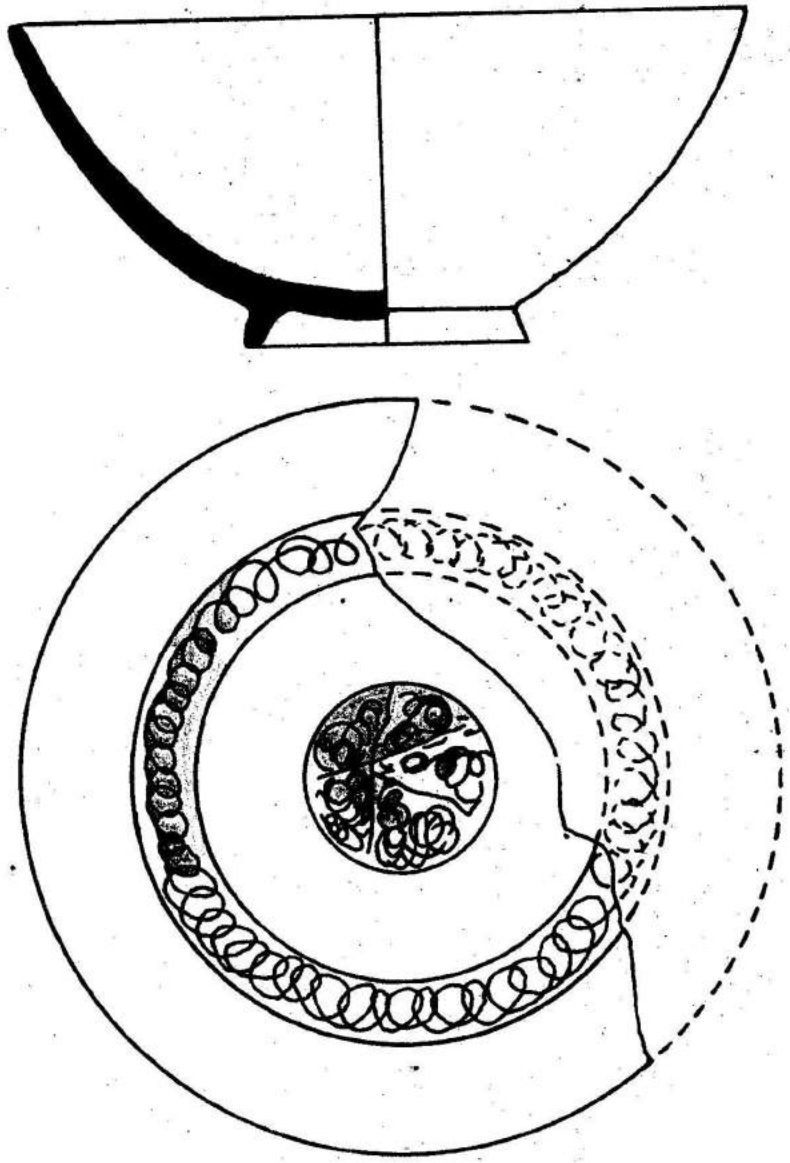

Табл. 33

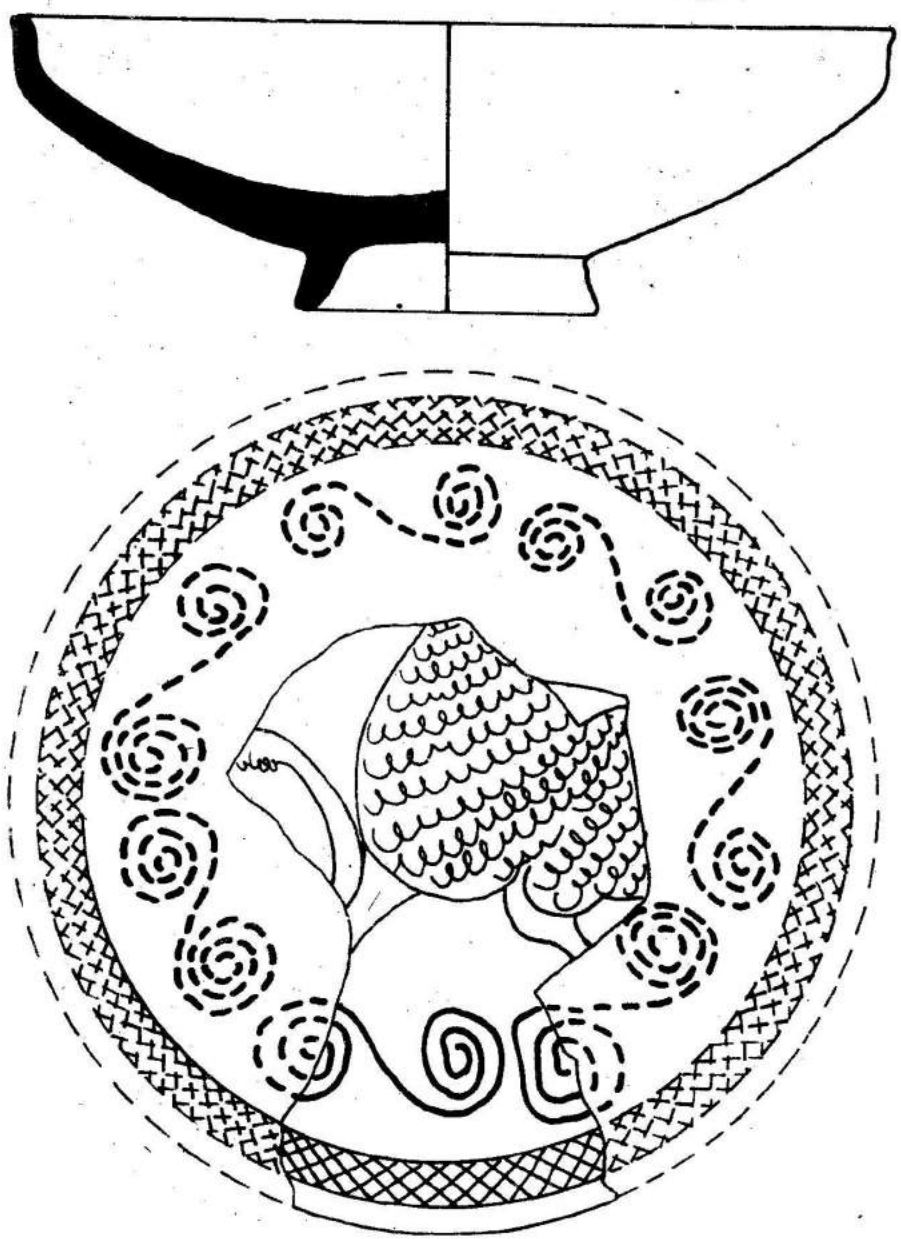

Табл. 34

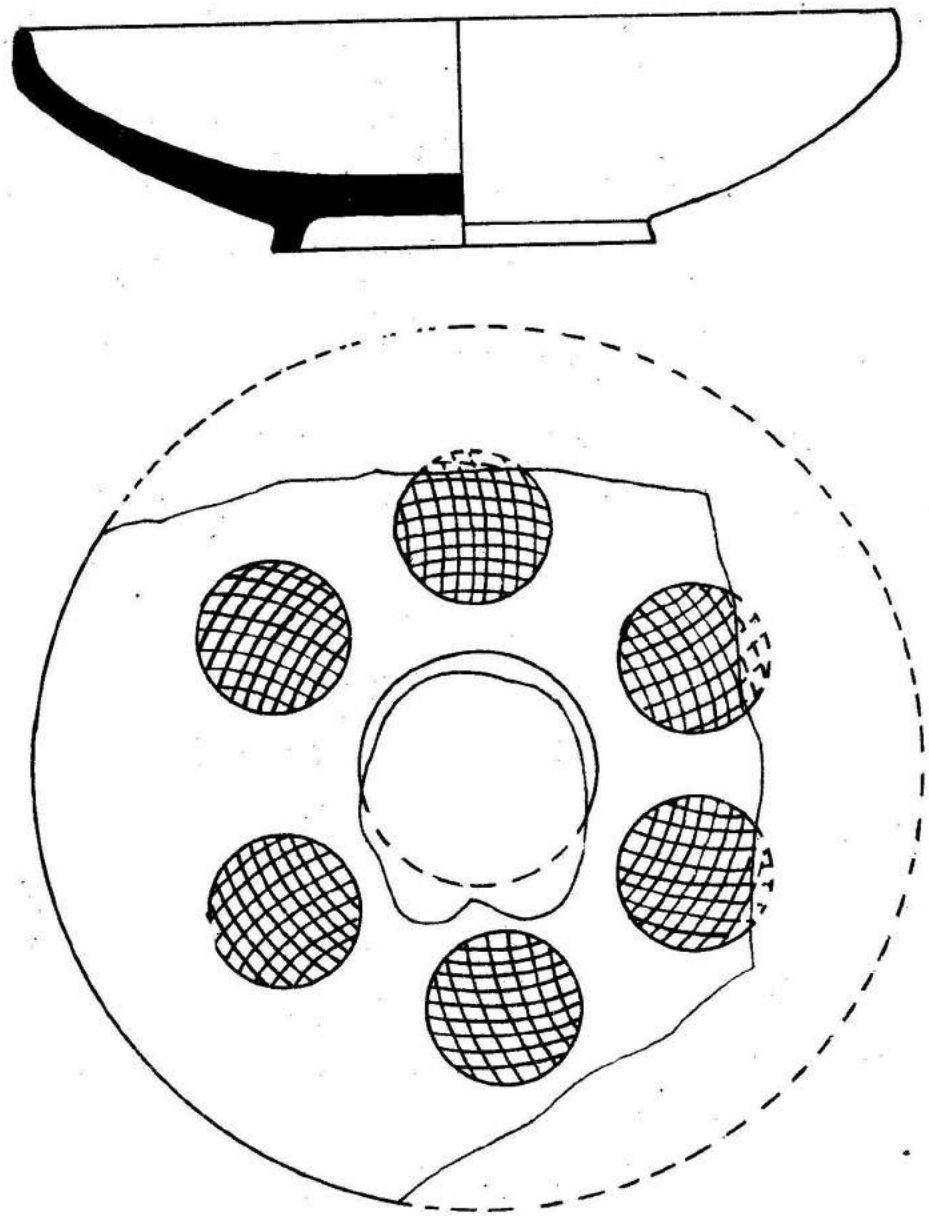

Табл. 35

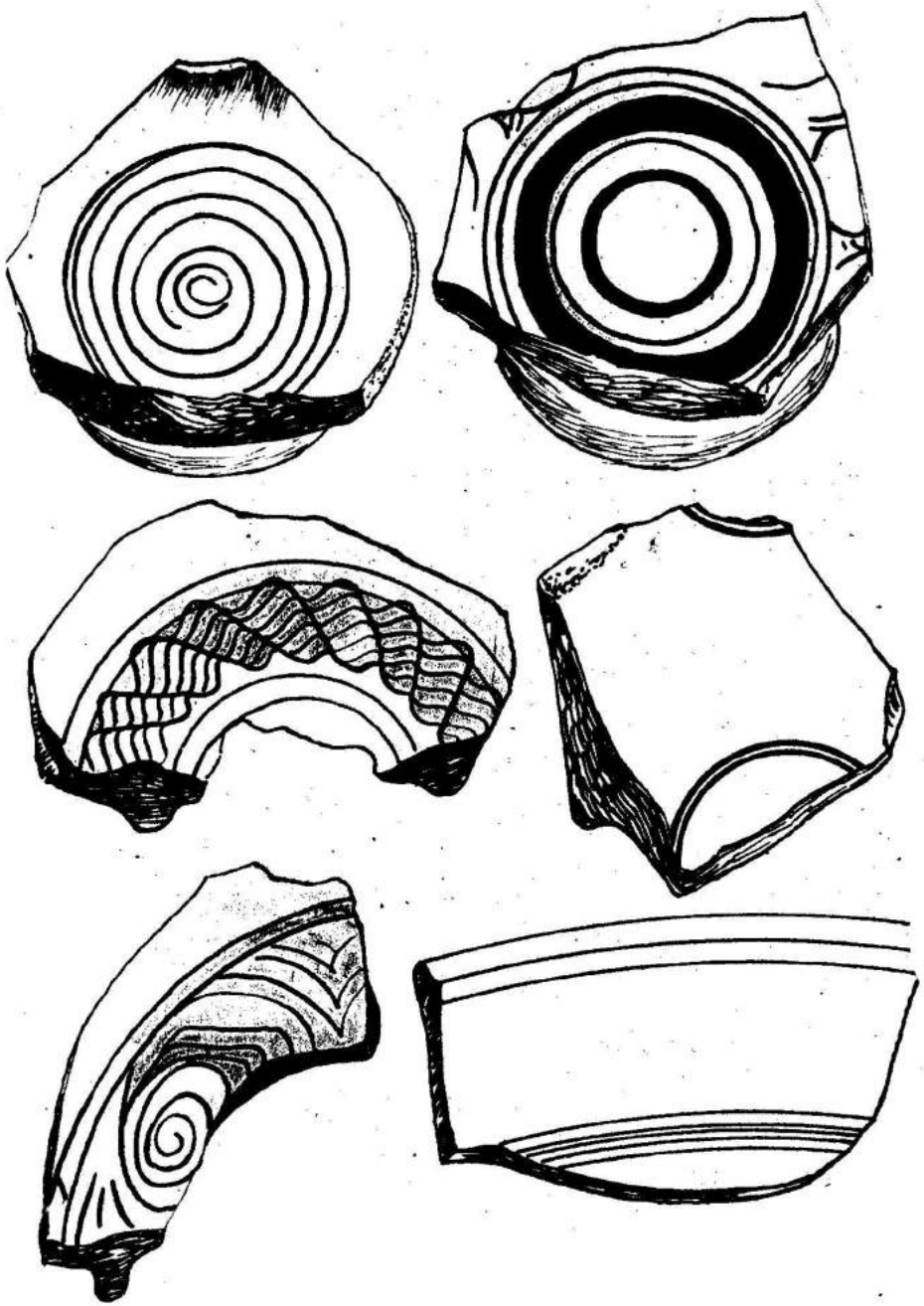

Табл. 36

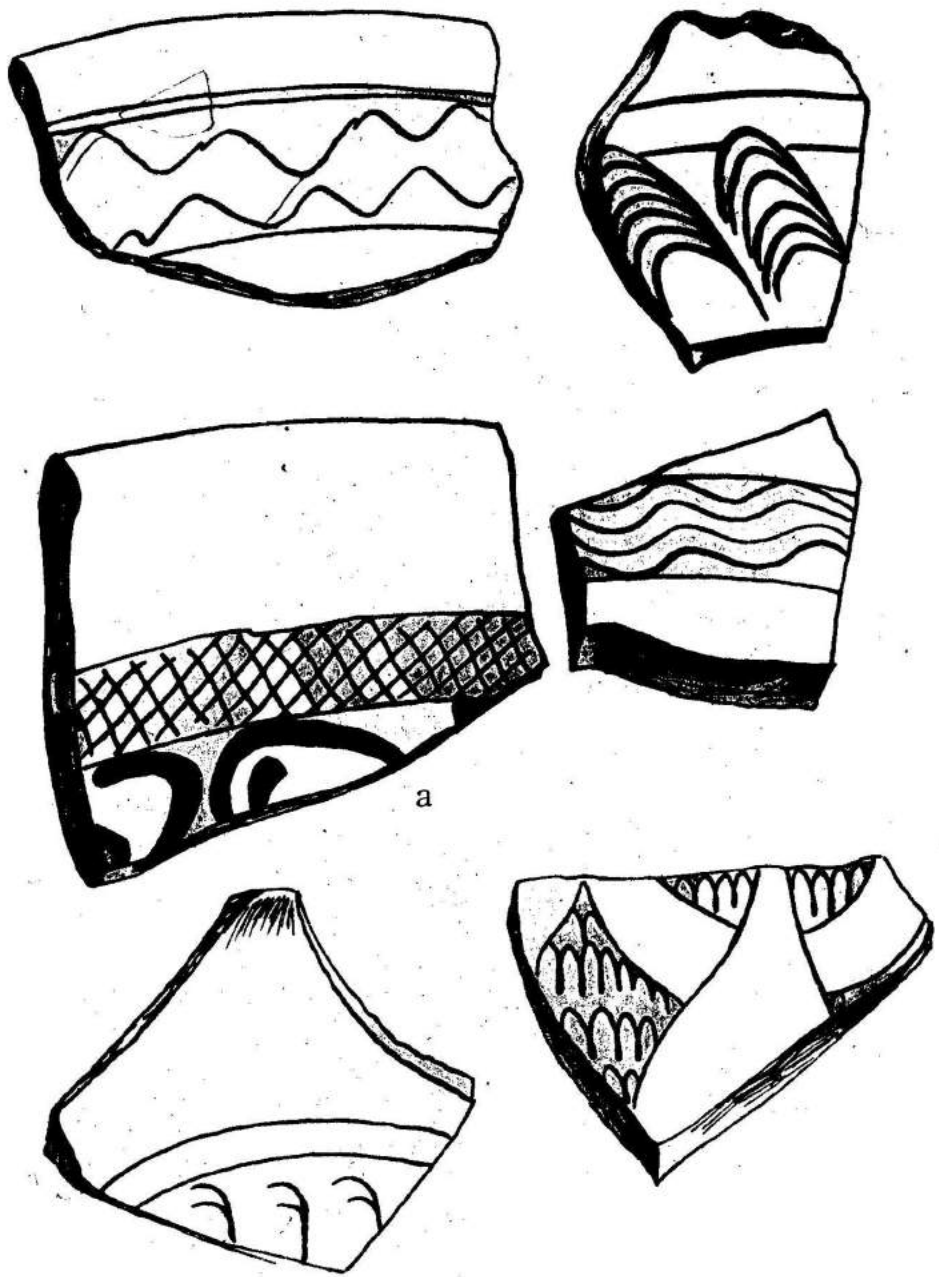

Табл. 37

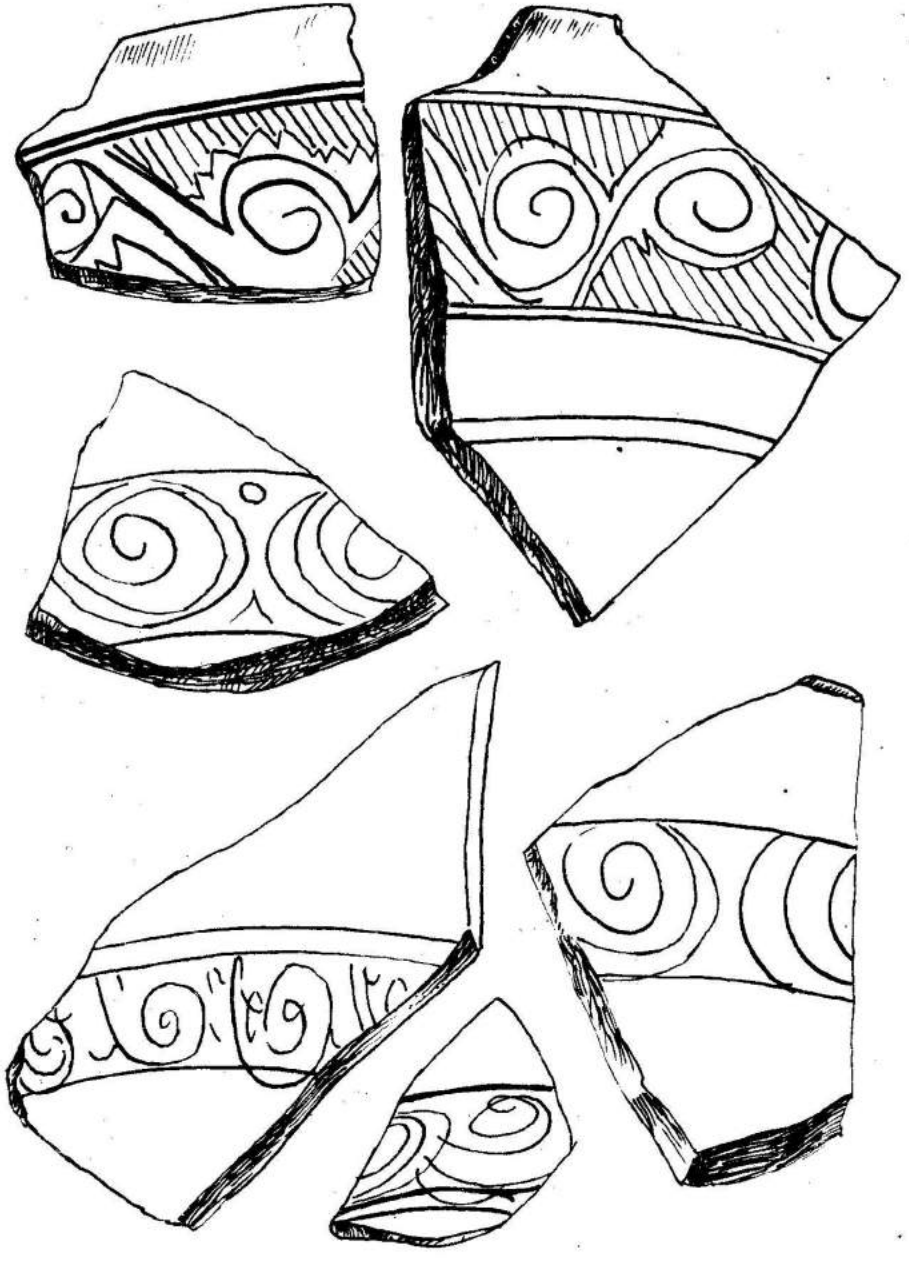

Табл. 38

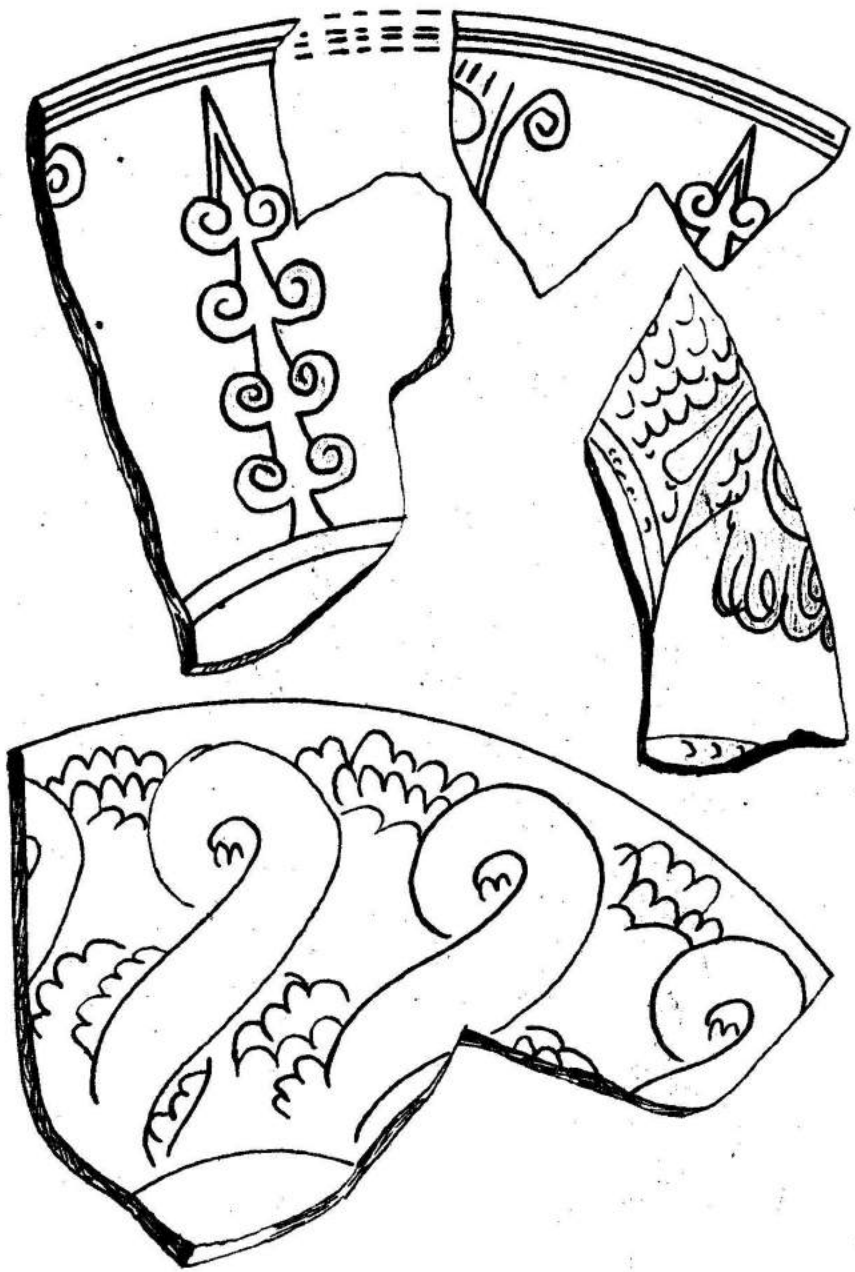

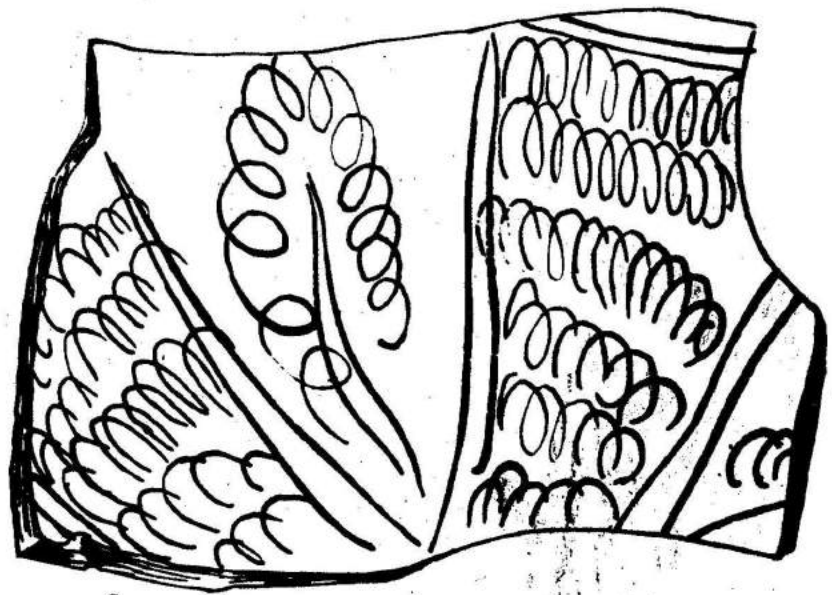

а

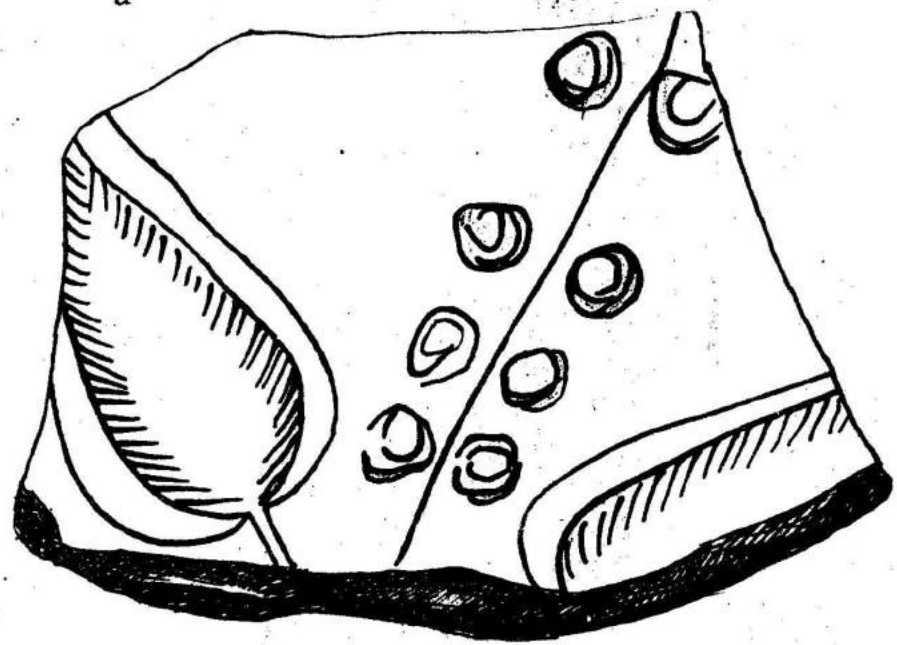

б

Табл. 41

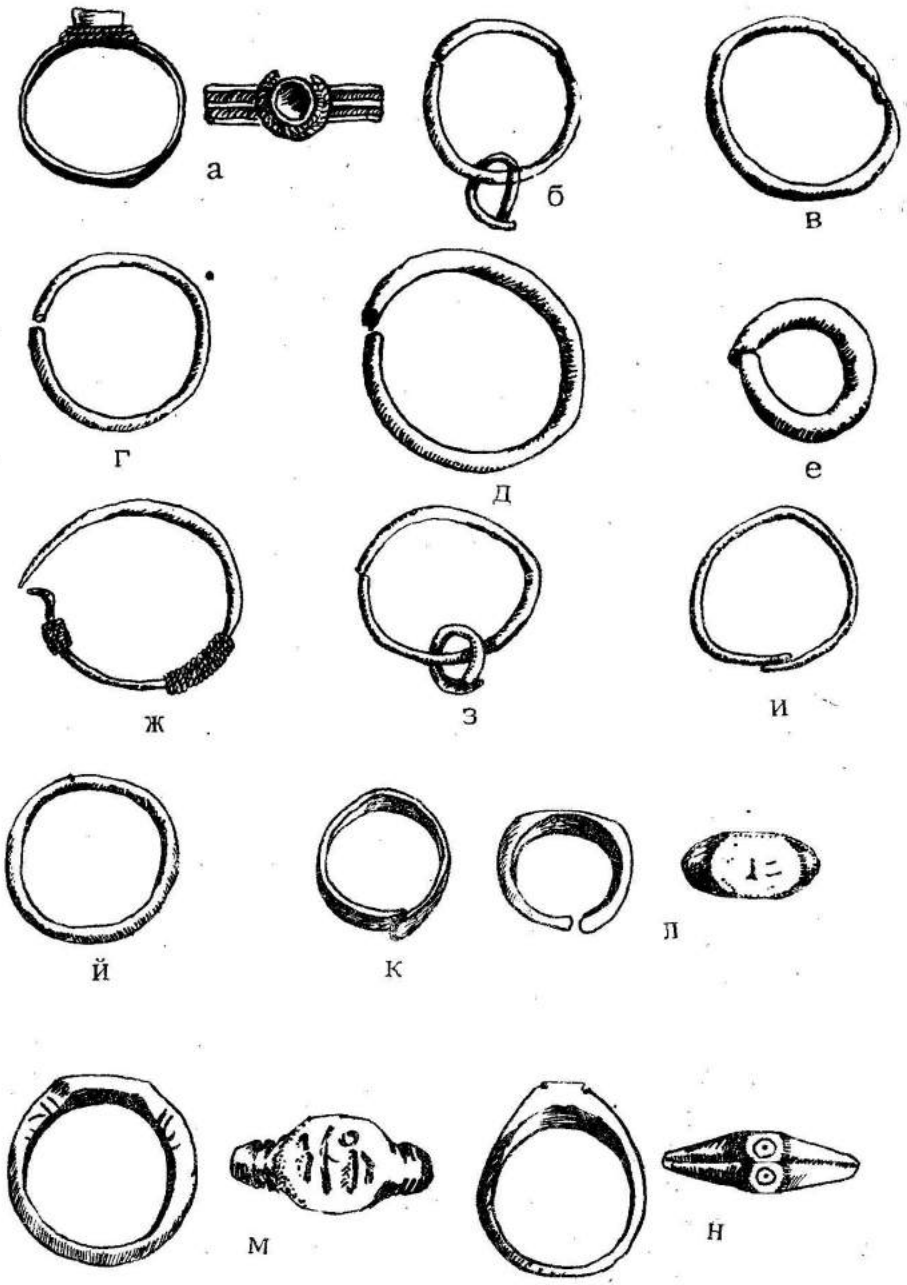

Табл. 42

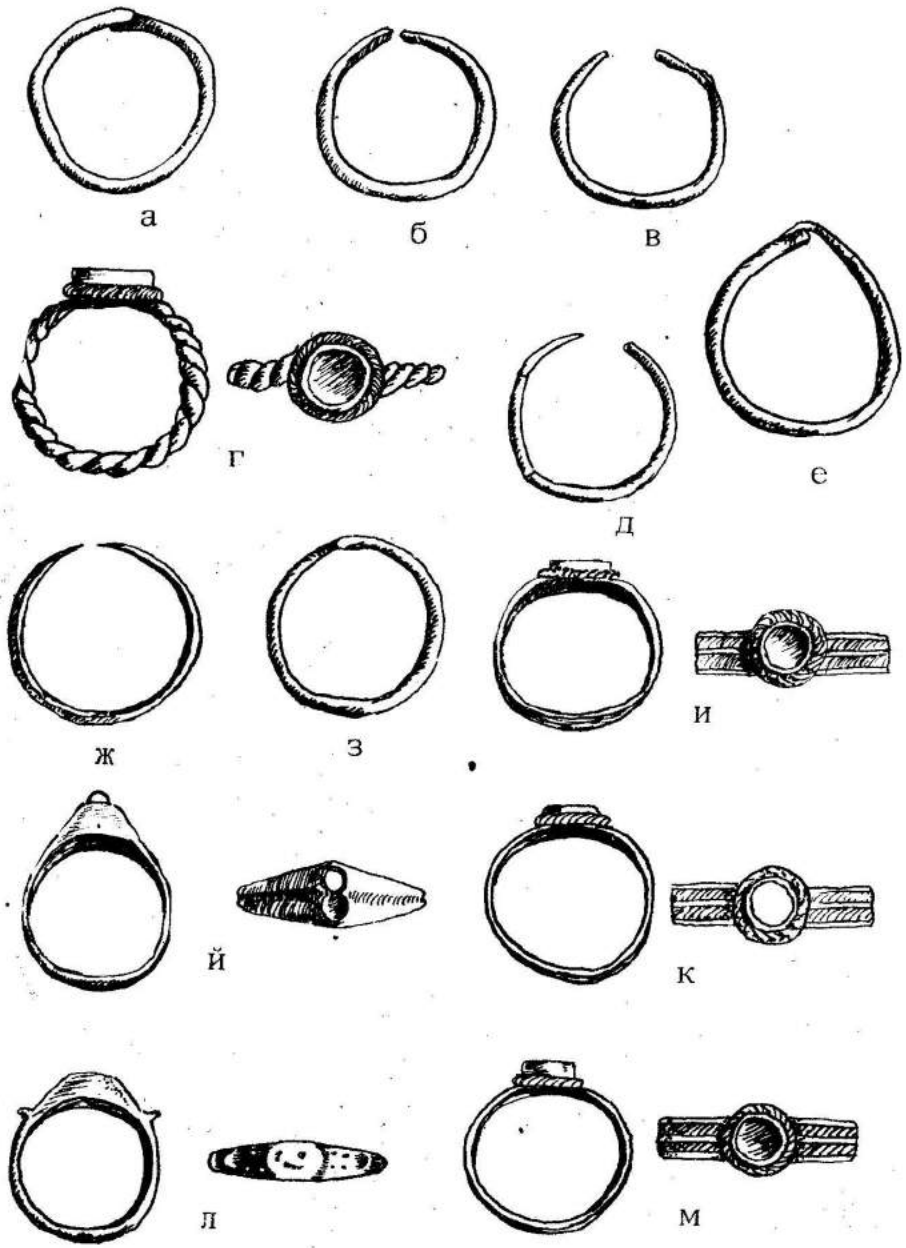

Табл. 43

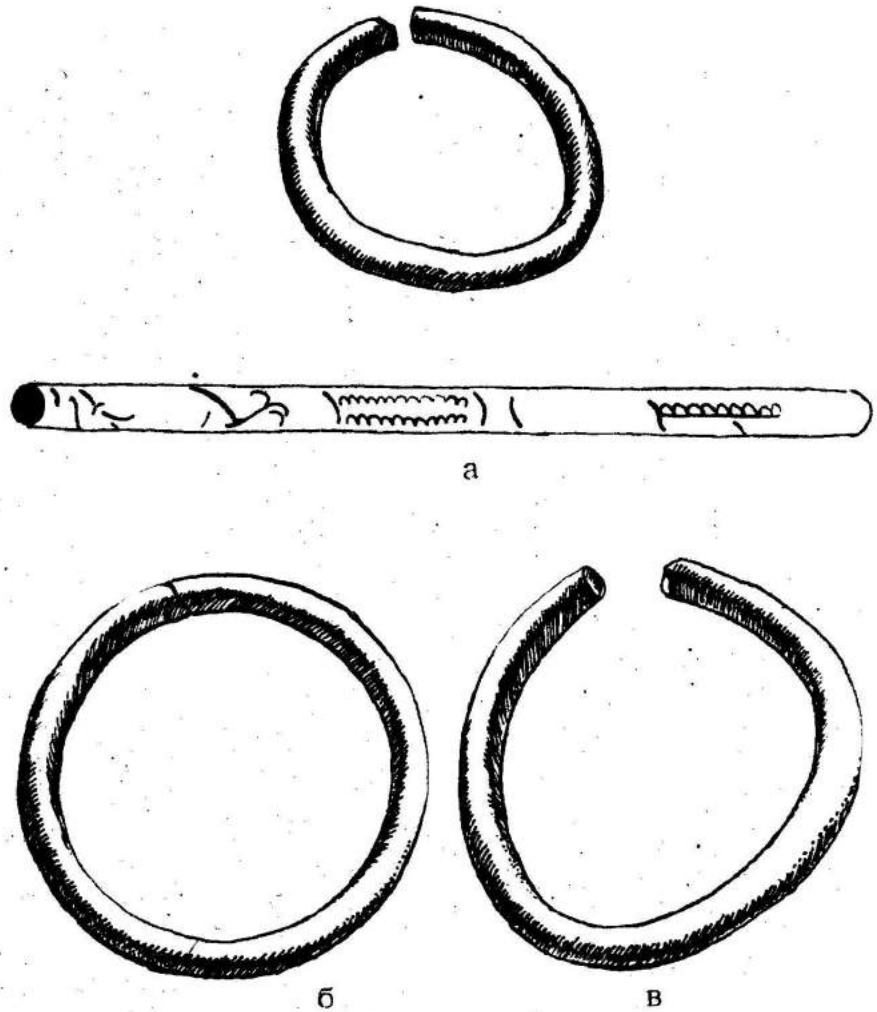

Табл. 44

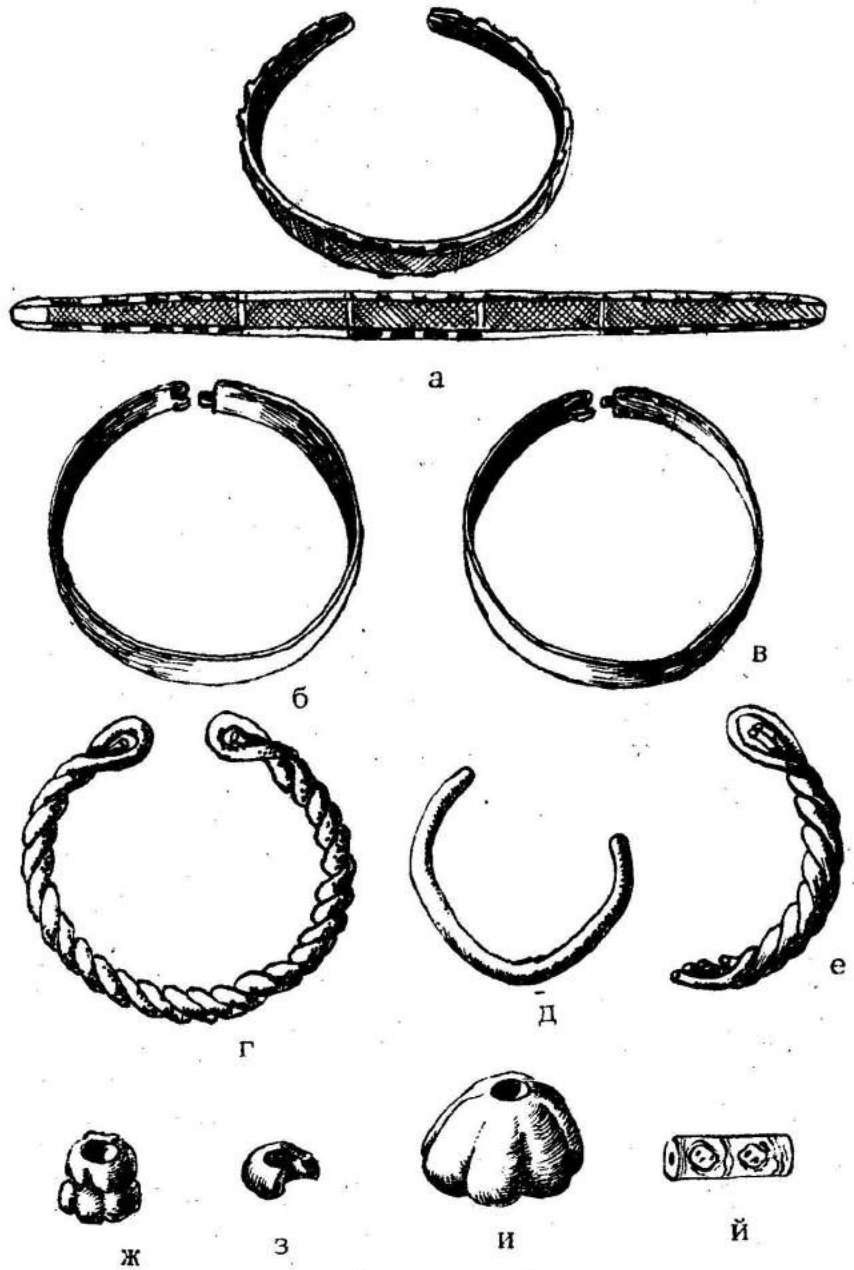

Табл. 45

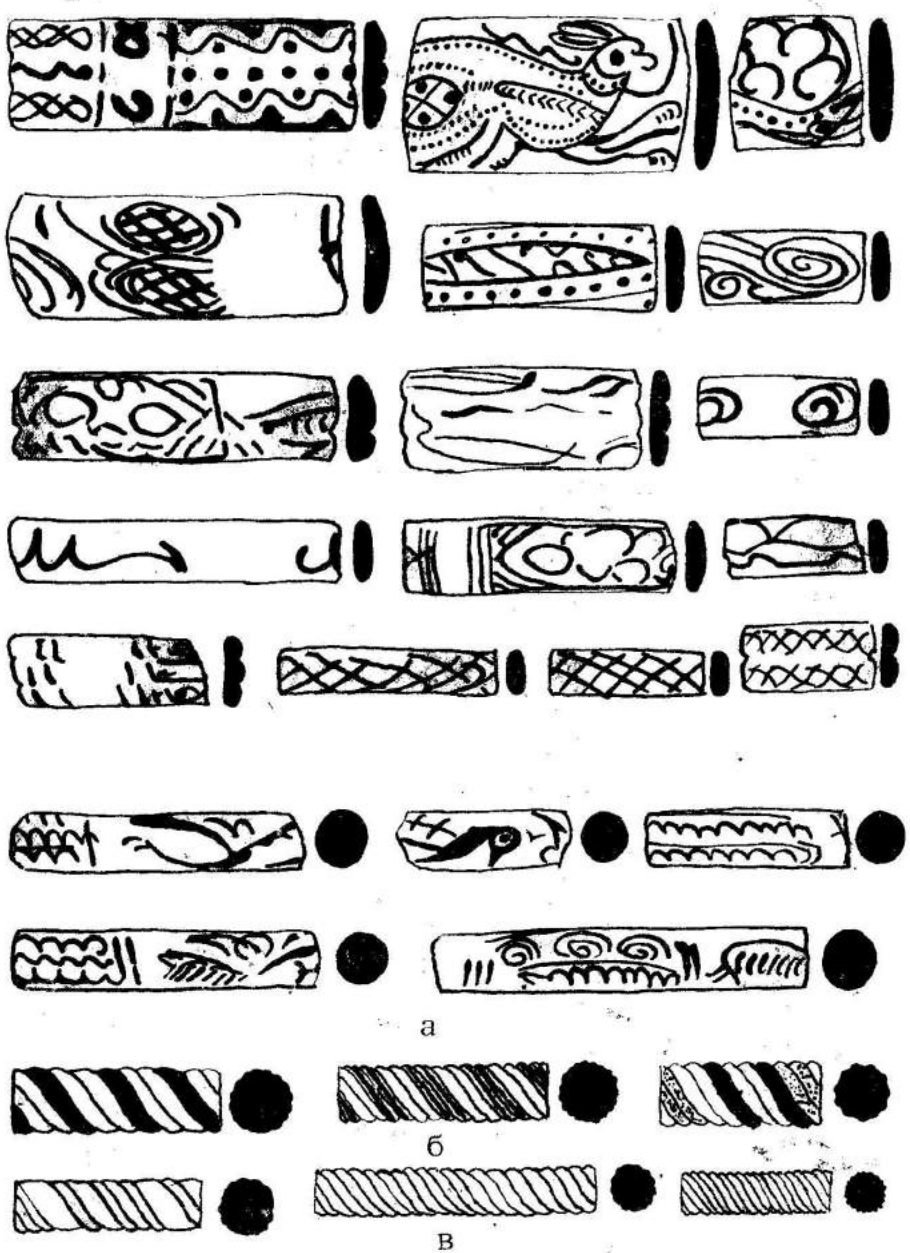

Табл. 46

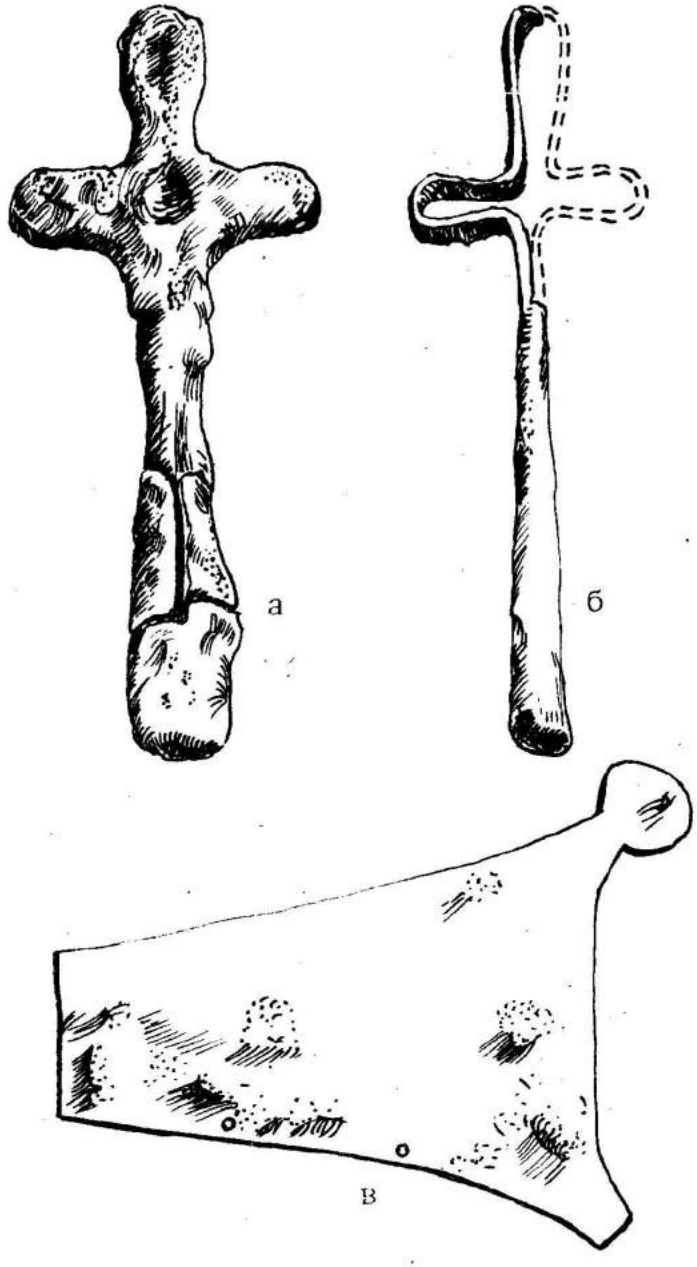

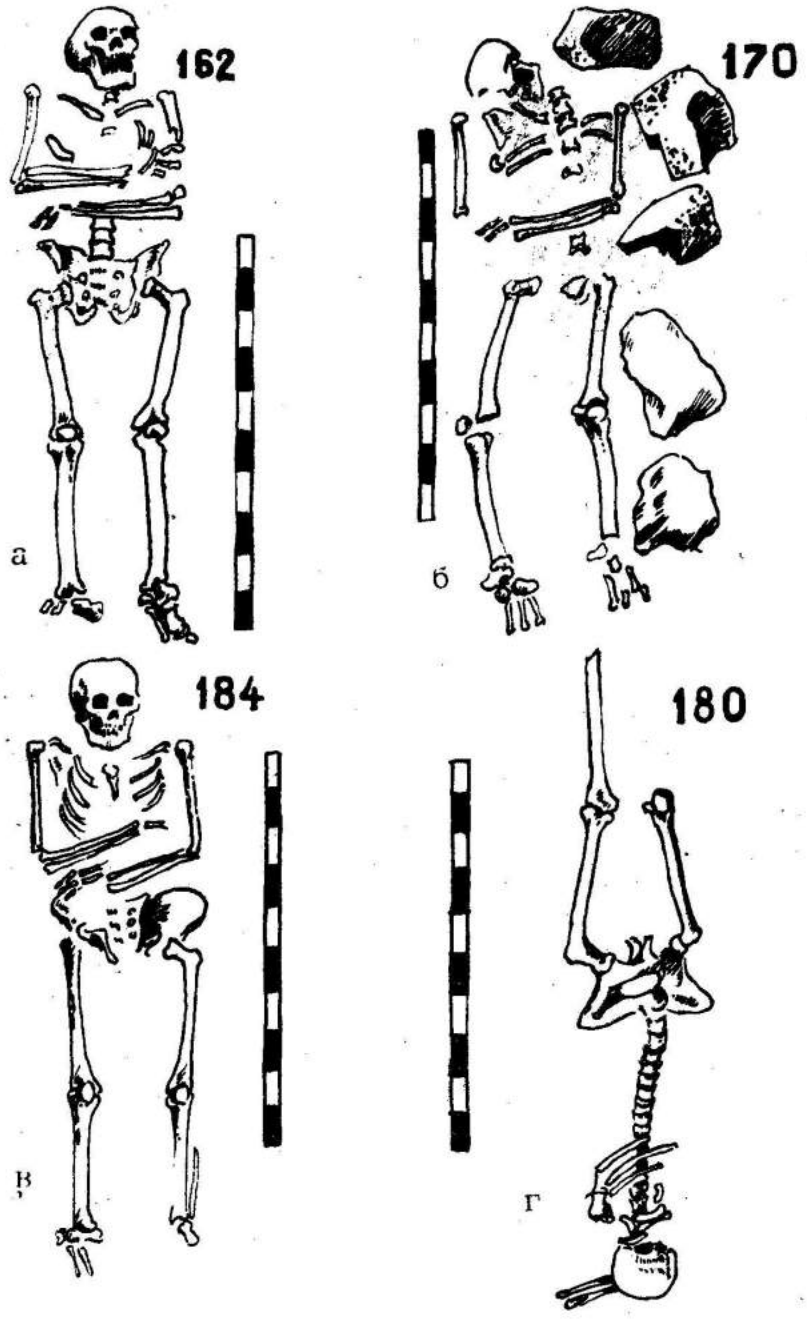
162
а
170
б
184
в
180
г

а
б
в
г
д
е
ж

Табл. 49